

HRVATSKI I SLOVENSKI STUDENTI U PRAGU KRAJEM 19. I POČETKOM 20. STOLJEĆA

Bašić, Anamarija

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:526009>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-31**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

FILOZOFSKI FAKULTET U SPLITU
ODSJEK ZA POVIJEST

Diplomski rad

**HRVATSKI I SLOVENSKI STUDENTI U PRAGU KRAJEM 19.
I POČETKOM 20. STOLJEĆA**

Mentor:

dr. sc. Marko Troglić, red. prof.

Studentica:

Anamarija Bašić

Split, rujan 2016.

FILOZOFSKI FAKULTET U SPLITU
ODSJEK ZA POVIJEST

Diplomski rad

**HRVATSKI I SLOVENSKI STUDENTI U PRAGU KRAJEM 19.
I POČETKOM 20. STOLJEĆA**

Mentor:
dr. sc. Marko Trogrlić, red. prof.

Studentica:
Anamarija Bašić

Split, rujan 2016.

„Ovdje u Pragu klub hrvatsko-slovenski upravo kipi bujnim životom.“

Iz pisma Svetimira Korporića Stjepanu Radiću

Prag, 22. lipnja 1896. godine

Ovaj rad, kao krunu mog dosadašnjeg školovanja, posvećujem svojoj obitelji (roditeljima, teti, sestrama, bratu i baki) uz velike zahvale za pruženu ljubav i moralnu potporu tijekom cijelog studija, ali ne samo studija već i u svemu čime se bavim. Posebno hvala mojim sestrama Martini i Andrei na pomoći i dobrim savjetima. Nisam sigurna hoću li Vam se ikada uspjeti odužiti. Hvala i mojim prijateljicama i prijateljima te kolegama s Fakulteta i iz srednje škole: Antoniji, Andrei, Jeleni i Nives, Ivanu, Dorotei, Ines i Jasminu na poticajnim mislima i dugim razgovorima, a posebno prijatelju Antoniju (uz prethodno navedno) na motivaciji za daljnje obrazovanje. Hvala profesoricama češkog jezika Anni i Bári za lekturu sažetka na češkom jeziku, kolegi Borisu za lekturu na slovenskom jeziku, mojem mentoru iz Praga, prof. dr. sc. Ondřeju Vojtěchovskom te mentoru iz Ljubljane, prof. dr. sc. Roku Stergaru oko prijedloga vezanih za moj diplomski rad, ali i ostalih situacija prilikom mog studijskog boravka u tim gradovima. U konačnici, hvala cijelom Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu, pogotovo mom mentoru prof. dr. sc. Marku Trogrliću na svim preporukama i pomoći koje sam dobila tijekom svog studija.

SADRŽAJ

1	UVOD	4
2	IZVORI I LITERATURA.....	6
3	STRUKTURA RADA I VREMENSKI OKVIR.....	9
4	HRVATSKE, SLOVENSKE I ČEŠKE ZEMLJE U 2. POLOVICI 19. STOLJEĆA: POLITIČKA, DRUŠTVENA I DEMOGRAFSKA SITUACIJA.....	11
	4.1 Hrvatske zemlje	11
	4.2 Slovenske zemlje	13
	4.3 Češke zemlje i hrvatsko-slovenske veze s mladočesima. Izvanredno stanje u Pragu	14
5	„PRAVA SLAVENSKA DOBROĆUDNOST LEBDILA JE U ZRAKU“ ILI „SLOVAN POVSOD BRATE IMA“	18
	5.1 Posjet Pragu i Velegradu povodom tisućgodišnjice smrti svetoga Metoda (1885. godine) 19	
	5.2 Velika gospodarska izložba i učiteljski kongres u Pragu 1891. godine. Etnografska izložba u Pragu 1895. godine	21
	5.3 Sveslavenski kongresi novinara u Austro-Ugarskoj Monarhiji i neoslavizam.....	23
	5.3.1 Stogodišnjica rođenja Františka Palackog i Prvi kongres slavenskih novinara Austro- Ugarske u Pragu 1898. godine	24
	5.3.2 Drugi kongres slavenskih novinara Austro-Ugarske u Krakovu 1899. godine	26
	5.3.3 Treći kongres slavenskih novinara Austro-Ugarske u Dubrovniku 1901. godine.....	27
	5.3.4 Četvrti kongres slavenskih novinara Austro-Ugarske u Ljubljani 1902. godine.....	28
6	HRVATSKI I SLOVENSKI STUDENTI U PRAGU PRIJE 1882. GODINE. SLOVENC – PRAŠKI STUDENTI, HRVATSKI ZAPOSLENICI	30
	6.1 Lovro Mahnič (Unec, 1832. – Split, 1866.) – Prijan Lovro	30
	6.2 Bartol Jernej Francelj (Čadramska vas blizu Poljčana, 1821. – Varaždin, 1889.) – „ein unverbesserlicher Panslavist und Illyrer“	35
	6.3 Vinko Pacel i Vatroslav/Ignjat Kaktić – Trdinine hrvatske kolege i praški studenti	37
	6.4 August Šenoa (Zagreb, 1838. – Zagreb, 1881.) – otac <i>Prijana Lovre</i>	39
	6.5 Ivan Gostiša (Zagreb, 1857. - ?)	41
	6.6 France Rebec (Brestovica, 1841. - ?) – Starin <i>Vinko</i>	42
	6.7 Franjo Marn (Štanga kod Litije, 1846. – Zagreb, 1905.) – klasični filolog	43
	6.8 Fran Gerbic (Cerknica, 1840. – Ljubljana, 1917.) – student praškog konzervatorija i počasni član Kraljevskog narodnog zemaljskog kazališta u Zagrebu	45
	6.9 Vjenceslav Novak (Senj, 1859. – Zagreb, 1905.) – pisac najboljeg hrvatskog romana realizma	47
	6.10 Luka Zima (Manjšperg, 1830. – Varaždin, 1906.) i Josip Žitek (Hrastje-Mota, 1832. – Novo mesto, 1899.) – prijatelji i dugogodišnji kolege	48
7	HRVATSKI STUDENTI U PRAGU 1882. – 1918. GODINE	52
	7.1 Stjepan Radić – praški student (1893. – 1894.) i češki šogor.....	54
	7.1.1 Stjepan Radić – dopisnik i suradnik u češkim časopisima	62
	7.1.2 Radićeva češka gramatika i rječnik	64
	7.2 Studentska generacija iz 1895. – „protestanti“ sa Sveučilišta u Zagrebu.....	66
	7.2.1 Hrvatsko-slovenski klub.....	72
	7.2.2 Hrvatska Misao i Novo Doba.....	74

7.3	Studentska generacija iz 1908. godine	81
7.4	Hrvatski studenti na Češkoj visokoj tehničkoj školi u Pragu (ČVUT-u). „Štorija“ o Hajduku usred Praga – U Fleků.....	84
7.5	Hrvatski doktori na sveučilištu u Pragu 1882. - 1921. godine	97
8	SLOVENSKI STUDENTI U PRAGU (1882. – 1918.).....	98
8.1	Pražki krug i Masarykov utjecaj na slovenske studente. Slovenski suradnici <i>Novog Doba</i> 98	
8.2	<i>Naši zapiski</i> i djelovanje u Sloveniji.....	103
8.3	Slovenski studenti na Češkoj visokoj tehničkoj školi u Pragu (ČVUT-u).	107
8.4	Slovenski doktori u Pragu.....	111
9	ZAKLJUČAK: ZLATNA PRIJESTOLNICA SLAVENSKIH STUDENATA.....	114
10	SAŽETAK	116
10.1	Sažetak.....	116
10.2	Povzetek.....	116
10.3	Abstrakt	117
10.4	Abstract.....	117
11	POPIS KRATICA	118
12	POPIS SLIKA I TABLICA	119
12.1	Popis slika.....	119
12.2	Popis tablica.....	120
13	BIBLIOGRAFIJA	121
13.1	Neobjavljeni izvori	121
13.2	Objavljeni izvori	122
13.3	Literatura	122
13.4	Internetski izvori.....	124

1 UVOD

Kao studenticu dvopredmetnog studija hrvatskog jezika i književnosti te povijesti, oduvijek su me zanimale teme u kojima mogu povezati ta dva područja. Tako je bilo i pri odabiru teme diplomskog rada. S obzirom na to da sam oduvijek bila fascinirana govorima hrvatskog političara Stjepana Radića, autoritetom koji je postigao na političkoj sceni u Hrvatskoj tj. tadašnjoj Austro-Ugarskoj, a potom i Kraljevini SHS aktivirajući seljačko biračko tijelo, htjela sam da se tema mog rada dotiče te ličnosti. S obzirom na to da je njegov privatni život povezan s Češkom, a pošto je utjecao na ostale studente te jedno vrijeme studirao u Pragu, odlučila sam se baviti njegovim „praškim životnim razdobljem“, počevši od dvije godine studiranja na Karlovu sveučilištu u Pragu, preko velikih simpatija za Čehe i češku kulturu, do životne odabranice koja je bila praška učiteljica kao i pisanja za češke novine te objavljivanja knjiga na češkom jeziku.

Drugi povod bilo je predavanje profesora Damira Agičića, profesora novovjekovne povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i stručnjaka za povijest Srednje i Istočne Europe, o hrvatskim studentima u Pragu krajem 19. stoljeća tj. zaključno s 1905. godinom. Predavanje je održao prilikom posjeta Filozofskom fakultetu u Splitu te je govorio ne samo o akademskom životu studenata, već i o uvjetima života, o problemima s kojima su se suočavali, socijalnim uvjetima života, a ujedno me taj dio najviše zainteresirao. Tako da sam temu proširila i na ostale hrvatske studente u Pragu.

S obzirom na to da sam dva semestra provela na studentskoj razmjeni u Ljubljani, savjetujući se s profesorima Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Ljubljani te jedan na Filozofskom fakultetu Karlova sveučilišta u Pragu, odlučila sam temu proširiti i na slovenske studente. Tako da je njezin puni naziv *Hrvatski i slovenski studenti u Pragu krajem 19. i početkom 20. stoljeća*. U radu ću spomenuti i neke srpske studente koji su tamo studirali, a s kojima su hrvatski i slovenski studenti bili u doticaju.

Međutim, rad zadire i u drugu polovicu 19. stoljeća jer sam proučavajući literaturu uvidjela da je jedan dio slovenskih studenata koji je završio studij u Pragu ili je neko vrijeme tamo studirao, i prije razdoblja na koje se rad odnosi, pronašao posao u tadašnjoj Bansknoj Hrvatskoj ili Dalmaciji. Tako da je toj temi u radu posvećeno jedno poglavlje. U tom su dijelu spomenuta i dvojica hrvatskih književnika, praških studenata, češkog porijekla.

Ono što povezuje moje dvije studijske grupe jest tzv. praška struja hrvatskih književnika, dakle ne samo da je Češka utjecala na političke nazore hrvatskih studenata, nego i na književne. Točnije rečeno, generacija studenata iz 1895. godine izdavala je časopis za

kulturu, društvo i književnost. Dakle, bez obzira na vremenski odmak, studenti i dalje studiraju u stranim zemljama, naravno, razlozi su drugačiji. Neko je sveučilište prestižnije ili je možda grad zanimljiv. U svakom slučaju kao sudionici razmjene u slavenskom govornom području, svakako mi je bilo zanimljivo pisati o hrvatskim i slovenskim praškim studentima, pogotovo o snalaženju u novom okruženju koje je istina, bilo slavensko, ali ipak ne u toj mjeri blisko koliko se idejom slavenske uzajamnosti pokušalo dokazati.

2 IZVORI I LITERATURA

Polazna literatura za hrvatske studente u Pragu knjiga je prof. Damira Agičića *Hrvatsko-češki odnosi na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće* u kojoj je okupio i svoje ranije objavljene članke: „Hrvatski studenti na češkom sveučilištu u Pragu 1882. – 1918.“, „Stjepan Radić i Česi“, „Susreti Hrvata i Čeha koncem 19. stoljeća“. U toj je knjizi dao prikaz hrvatskih novina koje su pisale o češkim temama. Obradio je i časopise koji su izlazili u Pragu u izdanju hrvatskih studenata, međutim o češkim je časopisima pisao samo preko toga što su o njima pisali hrvatski časopisi i novine. Profesor je obradio matice češkog praškog sveučilišta te u priložima u knjizi donosi i popis hrvatskih studenata koji su studirali na češkom sveučilištu u Pragu. Od objavljenih izvora, koristila sam *Dragi Franta! Hrvatska korespondencija Františka Hlavačeka (1896. - 1904.)* koju je također priredio profesor Agičić, kao i *Korespondenciju Stjepana Radića* koju je objavio Bogdan Krizman u dva dijela te digitalizirane matične knjige doktora tj. registre s Karlova sveučilišta (1882. – 1945.). Digitalizirane su i matične knjige s njemačkog sveučilišta u Pragu iz istog razdoblja. Dostupne su na povezi:

<https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/?lang=en>. U dijelu o splitskim arhitektima, osnivačima Hajduka, koristila sam matične knjige Češke visoke tehničke škole (ČVUT-a) u Pragu od 1900. do 1910. koje sam prelistala tijekom nedavnog boravka u tom gradu.

Kod slovenskih povjesničara, temom slovenskih studenata u Pragu najviše se bavila Irena Gantar Godina, docentica na Institutu za slovensko iseljništvo (Institutu za slovensko izseljenstvo) ZRC SAZU, tako da sam se u dijelu o slovenskim studentima najviše oslanjala na njezine radove.

U svom magistarskom radu *Filozofski in politični nazori med Slovenci do 1914.* te u knjizi *T. G. Masaryk in masarykanstvo na slovenskem* Gantar Godina dotiče se kako hrvatskih, tako i slovenskih studenata u Pragu koji su bili u doticaju s Masarykom. Također, koristila sam i njezine članke „Slovenski izobraženci iz Prage na Hrvaško“, „Slovenski intelektuaci – izseljenci na Hrvaškem: Jernej Francelj (1821. – 1889.)“ te „Slovenski izobraženci na Hrvaškem od 1850. do 1860.“ objavljene u interdisciplinarnoj, međunarodnoj i dvojezičnoj reviji *Dve domovini/Two homelands* kao i njezin pregled Slovenaca koji su doktorirali u Pragu „Slovenski doktorji v Pragi 1882. – 1916.“ objavljen u *Zgodovinskom časopisu*. „Pregled slovenskih doktora u Pragu 1917. – 1939.“ u istom je časopisu objavio Peter Ribnikar. Njih dvoje naveli su poimence sve Slovence koji su tamo doktorirali.

Koristila sam i priručnik o slovenskim časopisima koji je sastavio dr. Janko Šlebinger: *Slovenski časniki in časopisi – bibliografski pregled 1797. – 1936.* koji mi je pomogao u uspostavljanju kronoloških okvira za izlaženje časopisa.

Osim navedenoga, za praške studente Slovence koji su pronašli posao u Hrvatskoj poslužio mi je i članak Vere Kržišnik Bukić „Znameniti Slovenci na Hrvaškem skozi zgodovino“ objavljen u časopisu *Migracijske i etničke teme*. Koristila sam i sjećanja slovenskog profesora Janeza Trdine. On je završio studij u Beču, ali je radio u Hrvatskoj te je svoja sjećanja o životu provedenom u Hrvatskoj objavio u knjizi *Hrvaški spomini/Bachovi huzarji in Iliri. Moje življenje* u kojoj opisuje i kolege u riječkoj i varaždinskoj gimnaziju u kojima je radio. Neki od njih bili su Slovenci koji su završili studij u Pragu, a zaposlili se u Hrvatskoj, poput Lovre Mahniča i Jerneja Francelja. O samom Trdini pisala je Irena Gantar Godina u članku „Janez Trdina: izseljenec in „Slavjan“ u monografiji o životu i djelu Janeza Trdine *Zastavil sem svoje življenje (I. del)*. Njegove ideje dobar su primjer slavenske uzajamnosti koja je u razdoblju o kojem govorimo bila jedan od razloga odlaska na studij u Prag. O slavenskoj uzajamnosti piše i prof. Agičić u već navedenoj knjizi o hrvatsko-češkim odnosima. Još jedan dobar primjer iste jest i putopis Vekoslava Vakaja iz 1886. godine *Jugoslovani v zlati Pragi in slavnem Velegradu* objavljen godinu dana nakon zajedničkog posjeta Pragu povodom tisućgodišnjice smrti svetog Metoda.

O slovenskom studentu koji se zvao France Rebec, a dio studija proveo je u Pragu, pisao je Viktor Smolej, povjesničar književnosti u članku „France Rebec in Čehi“ objavljenom u *Slavističnoj reviji – časopisu za literarno zgodovino in jezik*.

Jedan od Slovenaca koji je studirao u Pragu, a radio je u Vojvodini, Srbiji i Hrvatskoj bio je prof. Luka Zima. Za podatke o njemu, osim Gantarina članka „Slovenski izobraženci iz Prage na Hrvaško“, poslužio mi je i životopis koji je o njemu napisao Josip Križan, također Slovenac, koji je radio zajedno s njim u varaždinskoj gimnaziji te neki zapisi u časopisu *Kres*.

U konačnici, svakako treba spomenuti neobjavljene izvore koje sam koristila, a to su pisma slovenskih studenata u Pragu koja se nalaze u rukopisnom odjelu Sveučilišne knjižnice u Ljubljani (Rokopisni oddelek Nacionalne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani). Riječ je o pismima Lovre Mahniča¹ Franu Levstiku koja se čuvaju u ostavštini Frana Levstika (MS 491 Korespondenca Frana Levstika).

Također, tu je pismo slovenskog književnika Sebastijana Žepiča Josipu Cimpermanu od 8. veljače 1856. godine koje mi je poslužilo kao primjer slavenske uzajamnosti (MS 484

¹ Mahničevo pismo Franu Levstiku iz Rijeke (29.5.1861.) objavio je Avgust Žigon u članku „Bridka zgodba iz Levstikovog življenja“ u časopisu *Slovan*, međutim koristila sam izvornu verziju.

Korespondenca Josipa Cimpermana), te pisma praških studenata na koje je Masaryk, kao njihov profesor na praškom sveučilištu, poprilično utjecao. Većina njih pisala je dr. Ivanu Prijatelju koji je studirao pravo u Beču, a kasnije je dobio zaposlenje na Sveučilištu u Ljubljani. On je pisao za časopis *Naši zapiski* oko kojega su oni bili okupljeni (neovisno o tome što se tada nalazio u Beču). U njegovoj korespondenciji sačuvana su pisma Antona Dermote, Dragotina Lončara, Albina Prepeluha, Milana Lemeža, Ivana Laha i Ivana Žmavca kao i Zofke Kveder-Jelovšek koja je također surađivala s njima oko *Naših zapisaka* (MS 895 Korespondenca Ivana Prijatelja). Koristila sam i njihova pisma Ivanu Cankaru (MS 819 Korespondenca Ivana Cankara) te nekoliko pisama Frana Levca Josipu Stari u kojima mu spominje njegovo djelo *Vinko*, a glavni lik Vinko zapravo je već spomenuti France Rebec (MS 973 Zapuščina Ivana Prijatelja: Prepisi). Nije France Rebec jedini koji je postao inspiracija za književno djelo, već i Lovro Mahnič kojega je ovjekovečio njegov kolega, također praški student (sin hungarizirane Slovakinja i germaniziranog Čeha) August Šenoa u kraćem romanu *Prijan Lovro* (1873.), danas obaveznoj srednjoškolskoj lektiri u Republici Hrvatskoj. U svojoj pripovijetki *Karanfil s pjesnikova groba* (1878.) opisuje prof. Josipa Premru, Slovenca koji je bio njegov profesor na zagrebačkoj gimnaziji u vrijeme Bachova apsolutizma, a kasnije je postao i ravnatelj. Premru je bio poslušni državni službenik te ga je Šenoa, pobornik korištenja hrvatskog jezika, opisao iznimno negativno.

Od internetskih izvora služila sam se uglavnom: <http://www.slovenska-biografija.si/> koja je uvelike doprinijela poznavanju biografskih podataka slovenskih studenata o kojima sam pisala te <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=46465> za hrvatske književnike. U literaturi sam navela još neke s kojih sam preuzela fotografije, dok sam fotografije bez referenci u bilješkama sama uslikala.

3 STRUKTURA RADA I VREMENSKI OKVIR

Rad se sastoji od nekoliko poglavlja. U prvom poglavlju ukratko se objašnjava povijesna situacija u Austro-Ugarskoj Monarhiji odnosno slijedi kratka usporedba situacije u hrvatskim, slovenskim i češkim zemljama u drugoj polovici 19. stoljeća.

U drugom poglavlju nastojat će se objasniti pojam tzv. „slavenske uzajamnosti“, bolje rečeno, navest će se neki primjeri poput sveslavenskih kongresa, govora, posjete Hrvata i Slovenaca Pragu, natpisa u novinama odnosno časopisima u kojima se ona veliča te je s obzirom na to podijeljeno na nekoliko potpoglavlja.

U trećem poglavlju kao uvertira glavnoj temi navodi se nekolicina hrvatskih i slovenskih studenata u Pragu prije 1882. godine kada se praško Karlovo sveučilište podijelilo na njemačko i češko. Spomenut ću samo ona imena za koja sam pronašla podatke te koja su mi bila zanimljiva kao uvod za glavni dio rada. U ovom poglavlju odnosno razdoblju od slovenskih ću studenata spomenuti uglavnom one koji su nakon studija u Pragu pronašli posao u Hrvatskoj te za hrvatske studente za koje sam pronašla podatke: Trdinine kolege na riječkoj gimnaziji, hrvatski književnici češkog porijekla te znanstvenici.

Četvrto i peto poglavlje ujedno su i središnji dijelovi rada, a svako se sastoji od nekoliko potpoglavlja. U prvom potpoglavlju tematiziraju se razlozi odlaska na studij u Prag, vjerska i regionalna struktura odnosno podjela ovisno o upisanom fakultetu. Zatim slijedi dio o Stjepanu Radiću te njegovoj poveznici s Pragom te s Češkom i češkom kulturom. Nakon toga slijedi više o jako organiziranoj skupini hrvatskih studenata iz 1895. godine koja je otišla na studij u Prag nakon spaljivanja mađarske zastave u Zagrebu. Oni su u Pragu izdavali časopise *Hrvatska Misao* i *Novo Doba* u suradnji sa srpskim i slovenskim kolegama studentima. Također, slijedi opis njihovog života u Pragu te poteškoća pri objavljivanju časopisa koje je potkrijepljeno njihovom hrvatskom korespondencijom s Františekom Hlaváčekom, glavnim urednikom *Hrvatske Misli* te Stjepanom Radićem. U ovom ću dijelu spomenuti i Masaryka. Zatim slijedi dio o generaciji iz 1908. koja je nastavila studij u Pragu nakon prisilnog umirovljenja prof. Đure Šurmina na Sveučilištu u Zagrebu. U dijelu o hrvatskim studentima, također se tablično donose podaci za hrvatske studente koji su studirali na Češkom visokom tehničkom sveučilištu od 1900. do 1910. godine. Podatke sam crpila iz matičnih knjiga upisanih studenata iz arhiva navedene ustanove. Među njima su i splitski studenti, poznatiji kao osnivači NK „Hajduk“ u praškoj pivnici *U Fleku*. Dio o hrvatskim studentima završava s potpoglavljem *Hrvatski doktori u Pragu*.

U petom poglavlju nastavlja se „priča“, ovaj put o slovenskim studentima, počevši općenito o njima u Pragu, preko približavanja hrvatskim i srpskim studentima. Poseban dio odnosi se na krug oko *Naših zapisaka* tj. studenata koji su po povratku u Ljubljano ili druge dijelove Slovenije počeli aktivno djelovati politički i književno. U tom dijelu donose se njihova pisma, pogotovo ona koja su razmjenjivali s Ivanom Prijateljem koji je studirao filologiju u Beču. Jednako kao i o dijelu o hrvatskim studentima na ČVUT-u, donosi se i tablični prikaz slovenskih studenata na navedenom sveučilištu u istom razdoblju. U ovom dijelu donosi se i popis doktora na Karlovu sveučilištu u Pragu do kraja Prvog svjetskog rata.

Šesti dio rada ujedno je i zaključak u kojem se sažima sve navedeno te pokušava izvući poantu o važnosti ovih slavenskih dodira za povijest kako Slovenije, tako i Hrvatske.

Vremenski okvir rada jest godina 1882. kada se praško Karlovo sveučilište razdvojilo na češko i njemačko te 1918. kao godina završetka Prvog svjetskog rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije. Rad dotiče i razdoblje prije 1882. godine zbog objašnjenja povijesnih okolnosti, ali i slovenskih studenata koji su ranije završili fakultet u Pragu, a pronašli su zaposlenje u Hrvatskoj te su važni za hrvatsku povijest. Kako ih je većina radila u Hrvatskoj u doba Bachova apsolutizma, to je razdoblje ukratko objašnjeno.

4 HRVATSKE, SLOVENSKE I ČEŠKE ZEMLJE U 2. POLOVICI 19. STOLJEĆA: POLITIČKA, DRUŠTVENA I DEMOGRAFSKA SITUACIJA

4. 1 Hrvatske zemlje

Drugu polovicu 19. stoljeća u Habsburškoj Monarhiji obilježila je vladavina dugovječnog vladara Franje Josipa I. koji je, došavši na prijestolje nakon „Proljeća naroda“ 1848. godine, najprije uveo oktroiirani ustav 1849. godine, da bi dvije godine kasnije *Silvestarskim patentom* od 31. prosinca 1851. uveo neoapsolutizam koji je obilježila ličnost ministra Alexandra Bacha. Čitavom Monarhijom upravljao je car/kralj iz Beča, kojega je savjetovalo ministarsko vijeće. Ban je formalno i dalje ostao na čelu Banske Hrvatske, ali je Bansko vijeće pretvoreno u carsko-kraljevsko namjesništvo. Sabor se u tih deset godina nije sastajao. Njemački jezik proglašen je službenim, a Hrvatska je podijeljena na 5 okružja. Ovo razdoblje ostalo je poznato po ministru Alexandru Bachu koji je provodio germanizaciju i centralizaciju države. Državni aparat imao je svoje redarstvo i uhode koji su prozvani Bachovi husari, tako da nije čudno da se Trdinina sjećanja o zaposlenju u Hrvatskoj zovu upravo tako: *Bachovi huzarji in Iliri* (s obzirom na to da je u Hrvatskoj radio upravo u tom razdoblju, A. B.). U provođenju germanizacije u Hrvatskoj sudjelovali su činovnici koji su obavljali razne državne službe, počevši od profesorskog posla. Mnogi činovnici bili su stranci, najviše Slovenci i Česi, tj. država ih je s ciljem germanizacije selila u Hrvatsku. Naravno, ne znači da su je svi doslovce provodili, međutim to je izazvalo veliko nezadovoljstvo u Hrvatskoj. No, više o tome u poglavlju o slovenskim zaposlenicima u Hrvatskoj koji su studirali i/ili su završili studij u Pragu.

Do ukinuća apsolutizma dolazi nakon što je Habsburška Monarhija poražena kod Magente i Solferina 1859. godine od Francuza i Talijana. Godine 1860., točnije rečeno, *Listopadskom diplomom* od 20. listopada 1860. godine Franjo Josip ponovno uvodi ustavno stanje. Bacha je na poziciji zamijenio grof Agenor Gołuchowski, a car je sazvaio Carevinsko vijeće u kojem se raspravljalo o budućnosti Monarhije. Hrvatska je i dalje podijeljena te pokušaji da se Banska Hrvatska ujedini s Dalmacijom ponovno nisu zaživjeli. Vojna krajina je i dalje pod izravnom bečkom upravom, dok je car pripojio Međimurje Ugarskoj. Sve to potvrđeno je *Veljačkim patentom* 1861. godine.

Šest godina kasnije Austrija i Ugarska potpisale su nagodbu kojom su podijelile zemlju na austrijski i ugarski dio tj. Cislajtaniju i Translajtaniju te je svaki dio imao posebnu upravu,

odnosna Carevinsko vijeće² za austrijski te ugarski parlament za ugarski dio Monarhije. Tim činom hrvatske zemlje ponovno su razdijeljene te su tako i ostale do raspada Monarhije: Dalmacija s Bokom kotorskom i Istra pripale su Austriji, a Banska Hrvatska sa Slavonijom Ugarskoj. Godinu dana kasnije potpisana je Hrvatsko-ugarska nagodba. Na taj dokument naknadno je prilijepljen dodatak „Riječka krpica“ kojim su Mađari pripojili Rijeku. Bosnu i Hercegovinu koju su kasnije okupirali i anketirali, nisu razdijelili na austrijski i ugarski dio, već je to bio zajednički kondominij. Austrijski i ugarski dio Monarhije imali su posebnu željezničku mrežu, tako da je bilo komplicirano putovati iz austrijskog u ugarski dio Monarhije. Diplome iz jednoga dijela Monarhije, nisu se priznavale u drugom. Banska je Hrvatska nakon nagodbe s Ugarskom imala autonomiju, zemaljski sabor s određenim samostalnim poslovima (unutrašnjo-politički, sudski, školski i vjerski), te bana i zemaljsku vladu.³

Hrvatske zemlje ostale su takve sve do kraja Prvog svjetskog rata. Jedina razlika bila je ta što je 1881. godine ukinuta Vojna krajina te je pripojena Banskoj Hrvatskoj i Slavoniji.

Hrvati su imali svoje državopovijesno pravo te se krajem ovog stoljeća javljaju stranke koje se bore za oživotvorenje tog prava. To su bili pravaši te neodvišnjaci. Posljednji su se izdvojili iz Narodne stranke 1880. godine te je njihovo glasilo bilo *Obzor/Pozor*. Narodna je stranka bila ona koja je 1868. godine potpisala Hrvatsko-ugarsku nagodbu. Godine 1871. pobijedili su na izborima, a dolaskom Khuena Héderváryja na bansko mjesto (1883. – 1903.), postala je stranka u službi režima što je bilo i vidljivo u njihovom časopisu tj. službenim državnim novinama, *Narodnim novinama*.

Poveznica hrvatskih pravaša i mladočeha (o kojima će više riječi biti u dijelu o češkim zemljama) bilo je prihvaćanje slavenske solidarnosti i suradnje te inzistiranje na državopovijesnom pravu svakog pojedinog naroda (Hrvata tj. Čeha), pripadnost srednjem i sitnom građanstvu te nacionalističke parole. No, za razliku od mladočeha koji su bili antiklerikalni liberalci, pravaši su bili klerikalno usmjereni te protivnici liberalnih ideja.⁴

Nakon spaljivanja mađarske zastave 1895. godine, zbog neslaganja oko stava o tom činu (struja oko Starčevića i Franka ga je odobraval, dok Folnegović ne) iz Stranke prava izdvojila se Čista stranka prava na čelu sa Starčevićem. Dotičnog je nakon smrti na čelu stranke zamijenio Josip Frank nakon čega su članovi stranke postali poznatiji kao frankovci. Izdaval

² Carevinsko je vijeće u drugoj polovici 19. stoljeća bilo podijeljeno u četiri kurije. Zastupnici velikih posjeda imali su 85 zastupničkih mjesta, zastupnici trgovačkih i obrtničkih komora 21, zastupnici gradova 118, a zastupnici seoskih općina 129 mandata. Za gradove i općine mogli su glasovati samo građani koji su plaćali najmanje 5 kruna poreza na godinu, odnosno samo je 7,2% stanovništva Austrije imalo izbornu pravo. Tako da su pripadnici viših slojeva imali lakši pristup do vijeća.; Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 22.

³ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 16.

⁴ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 21-22.

su časopis *Hrvatsko pravo* u kojem su uvijek pisali protiv tada aktualne ideje slavenske uzajamnosti.

Sve navedene novine, glasila tj. časopisi donosili su vijesti iz čeških zemalja, kritizirali ili odobravali političku situaciju.

Potrebno je spomenuti i da je Sveučilište u Zagrebu otvoreno tek 1874. za vrijeme bana Ivana Mažuranića, iako je od 17. stoljeća u Zagrebu postojalo kao kraljevska akademija. Sveučilište je imalo tri fakulteta: pravni, filozofski i teološki. Unatoč pokušajima Franje Račkog, medicinski fakultet otvoren je tek u 20. stoljeću. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (današnji HAZU) ustanovljena je 1866. godine, 25 godina prije Češke akademije u Pragu, dok je u Ljubljani SAZU ustanovljen tek 1939. godine.

Godine 1890. u Dalmaciji je živjelo 527.426 stanovnika, u Istri 317.610, a u Banskoj Hrvatskoj 2.201.927. Od poljoprivrede u Hrvatskoj je živjelo 84,64% stanovnika, a u Dalmaciji 86,12%. U Hrvatskoj se rudarsko-obrtničko-tehničkom djelatnošću bavilo 8,39% stanovništva, a u Dalmaciji samo 4,58%. Trgovinom, bankarstvom ili prometom u Hrvatskoj se bavilo 2,35%, a u Dalmaciji 4,08% (postotak je veći zbog pomorske trgovine), dok se intelektualnim poslovima bavilo 1,94% stanovnika Hrvatske te 2,58% Dalmacije. Godine 1900. u Zagrebu je živjelo oko 57.690 stanovnika.⁵

4.2 Slovenske zemlje

Nakon tzv. Marčne revolucije, kako se u slovenskoj literaturi naziva „Proljeće naroda“ iz 1848. godine te njihova programa *Zedinjena Slovenija* (glavni zahtjevi tog političkog programa su: ujedinjena Kraljevinu Slovenija unutar Austrijskog Carstva koja bi uključivala sve slovenske zemlje: Kranjsku, Štajersku, Primorsku i Korošku te ravnopravnost slovenskog jezika s njemačkim te uvođenje u javnu upotrebu), u vrijeme Bachova apsolutizma, Slovenci također nisu mogli politički djelovati. Slovenija je podijeljena na općine koje su u budućnosti bile nositeljice političke demokracije, željeznica je pristigla do Trsta, a seljacima su smanjena podavanja. Nakon povratka ustavnog stanja 1860. godine, ponovo se nastavilo s idejom *Zedinjene Slovenije*. Te godine Slovenska narodna stranka odnijela je pobjedu na izborima.

Kod susjeda preporod se odvio malo kasnije nego kod nas i to pod češkim utjecajem. Godine 1868. počeli su osnivati tabore, velika nacionalna okupljanja na otvorenom čiji je cilj

⁵ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 16-17.

bilo postignuće zahtjeva iz *Zedinjene Slovenije*, kao i uvođenje slovenskog jezika u škole kao nastavnog jezika.⁶

Krajem stoljeća u Sloveniji su postojale tri glavne političke struje oko kojih je narod bio okupljen: katolička narodna, liberalna i socijaldemokratska koje su se razlikovale po političkom programu. Jedan dio slovenskih političara odlučio je prikloniti se trijalističkoj koncepciji monarhije⁷ (osim austrijskog i ugarskog da bude i slavenski dio odnosno južnoslavenski dio).

Unatoč tome što Slovenija nije postojala kao jedinstvena jedinica unutar Austro-Ugarske, za razliku od hrvatskih zemalja, u cijelosti je pripadala austrijskom dijelu. U tadašnjoj Sloveniji nije djelovalo niti jedno sveučilište. Sveučilište u Ljubljani osnovano je tek nakon Prvog svjetskog rata, 1919. godine, tako da je većina studenata bila primorana odlaziti na studij u Austriju ili Češku. Većinom je to bila Austrija (Graz ili Beč).

4.3 Češke zemlje i hrvatsko-slovenske veze s mladočesima. Izvanredno stanje u Pragu

Ono što je zajedničko ovim trima zemljama jest razdijeljenost. Zemlje češke krune obuhvaćale su Češku, Moravsku i Šlesku. Međutim, kao i slovenske zemlje, cjelokupni je češki teritorij bio u austrijskom dijelu Monarhije. Češka, Moravska i Šleska, jednako kao i Dalmacija te slovenske zemlje, imale su tek pokrajinske sabore i namjesnike koje je imenovala središnja vlada u Beču te su svoje predstavnike slali u Carevinsko vijeće u koje su ulazili predstavnici svih pokrajina austrijskog dijela Monarhije. U Češkoj je 1890. godine živjelo 5.483.094 stanovnika, Moravska je imala 2.276.870, a Šleska 605.649. Godine 1900. Prag je brojio 288.978 stanovnika. U Češkoj se 40,65% stanovnika bavilo poljoprivredom, a 40,14% rudarsko-obrtničko-industrijskom djelatnošću. Trgovinom, bankarstvom ili prometom bavilo se 8,88% stanovnika, dok se intelektualnim poslovima bavilo 3,54% stanovnika Češke.⁸

Za ovu temu potrebno je reći nešto i o češkim strankama, tj. o tzv. staročesima i mladočesima s obzirom na to da je dio hrvatske i slovenske političke scene bio naklonjen mladočesima.

Godine 1890. staročesi su pristali na nagodbu s njemačkim liberalima i prihvatili *Bečke punktacije*. Njemačke je liberale u pregovorima predvodio Ernst Plener, dok su s češke strane sudjelovali maršal Češkog sabora knez Jiří Lobkovic i vođa staročeha František Ladislav Rieger. Tim punktacijama započela je podjela Češke na dva dijela. Podijeljeni su zemaljsko

⁶ Prunk, *Kratka zgodovina*, 67-71.

⁷ Prunk, *Kratka zgodovina*, 74-77.

⁸ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 16-17.

školsko i zemaljsko poljodjelsko vijeće, trgovačko-obrtnička komora i vrhovni sud u Pragu. Granice sudskih okruga trebale su biti reorganizirane tako da se što je moguće više podudaraju s jezičnim granicama čime bi se trebala revizirati Stremayerova jezična naredba. Prema toj naredbi češki jezik bio je uveden u sudstvo te su predmeti zaprimani na češkom jeziku dobivali odgovore na istom, za razliku od prijašnje situacije u kojoj su svi predmeti dobivali odgovor na njemačkom, neovisno o tome jesu li poslali predmet na njemačkom. Nadalje, trebao je biti izmijenjen izborni sustav za Češki sabor, pa je uz kuriju veleposjednika, umjesto dotadašnjih kurija gradova i općina, trebalo ustanoviti dvije narodne kurije: češku i njemačku. Time bi se postigla podjela Češke na čisto njemački i češko-njemački dio. Prihvaćanje *Bečkih punktacija* bilo je ujedno i potpisivanje političkog poraza za staročehe.⁹

U ljeto 1890. godine Rieger je najavio povlačenje, a cijela je situacija u Češkoj izazvala žestoke reakcije jer je većina ljudi bila protiv njih, pogotovo studenti i radnici te su socijaldemokrati počeli surađivati s mladočesima odbijajući sudjelovati na kongresu austrijske socijaldemokracije 1892. godine. Tako da je zbog nezadovoljstva uslijedilo raspuštanje Carevinskog vijeća i raspisivanje prijevremenih izbora na kojima su mladočesi odnijeli potpunu pobjedu.¹⁰

Jedno vrijeme član mladočeha bio je i Tomáš Garrigue Masaryk. Svoje političko djelovanje započeo je prije 1890. godine kada je zajedno s Josephom Kaizlom, Karlom Kramářem i Gollom objavio realistički program rada, u kojem su planirali nastanak nove politike koja bi se temeljila na većoj demokraciji, većoj povezanosti s ljudima te bi bila neovisna o postojećim strankama. Godine 1890. zajedno s Kaizlom i Kramářem pristupio je mladočeškoj stranci koja ga je sljedeće godine izabrala kao poslanika u državnom parlamentu u kojem je izložio svoju viziju češkog i slavenskog programa. Realisti su 1893. godine došli u sukob s mladočesima te je Masaryk istupio iz te stranke, dok su druga dvojica ostala.¹¹

Godine 1893. politička je kriza u Češkoj (koja je započela *Bečkim punktuacijama*) doživjela vrhunac. Tijekom kolovoza i rujna protesti u Pragu i drugim mjestima prerasli su u izravnu protuvladinu akciju pa je 12. rujna 1893. godine proglašeno izvanredno stanje u Pragu i okolici. Većina je naprednjaka zatvorena i osuđena sljedeće godine. Cijeli proces poznat je pod nazivom proces protiv Omladine. Na zatvorske kazne optuženo je 68 ljudi i to kao pripadnici tajne

⁹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 19-20.

¹⁰ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 23.

¹¹ Gantar Godina, *Masaryk in masarykanstvo*, 13.

organizacije koja je imala „protudržavne namjere“. Već su sljedeće godine, 1895., amnestirani.¹²

Nakon krize u Češkoj došlo je do zbližavanja hrvatskih i slovenskih političara u Carevinskom vijeću u Klub hrvatskih i slovenskih zastupnika te su se priključili mladočesima čime su ovi prestali biti u izolaciji (iako to nije uvelike promijenilo raspodjelu glasova), a istupili su iz Hohenwartova konzervativnog kluba u kojem su dotad bili. Napali su oduku o uvođenju izvanrednog stanja u Pragu. Međutim, unatoč tome što je dio Slovenaca ostao u konzervativnom Hohenwartovom klubu i ostao suzdržan, ipak je donesena odluka o uvođenju izvanrednog stanja. O svemu tome pisalo se u zagrebačkim novinama te su i hrvatske oporbene stranke podupirale češke zahtjeve. Nakon dugotrajne krize na čelo austrijske vlade došao je poljski grof Kazimierz Badeni. Unatoč tome što je bio konzervativac, oslanjao se na široku stranačku koaliciju, tako da je uspio riješiti problem u Češkoj i izgladiti odnose s mladočesima koji su napustili svoj raniji radikalizam. Mladočesi su se raspali na dvije struje: oportunističku većinu, na čelu s Gustavom Eimom, zastupnikom i dopisnikom *Národnih Lista* iz Beča te radikalnu manjinu koja nije bila sklona pristanku uz Badenijeve izborne reforme na početku 1896. godine. Unatoč svemu, Badeni je u proljeće 1897. godine izdao jezične naredbe prema kojima činovnici u Češkoj i Moravskoj moraju znati i njemački i češki jezik, a rok do kojeg su ga morali naučiti bila je 1901. godina. Cilj mu je bio ojačati položaj u Carevinskom vijeću uoči obnove nagodbe s Ugarskom. Češki jezik uveden je kao službeni u cjelokupno unutrašnje poslovanje u cijeloj Češkoj i Moravskoj (unutrašnji poslovi, sudstvo, financije, trgovina i poljoprivreda). Vojska i željeznice nisu bile obuhvaćene jezičnim naredbama, a njemački jezik ostao je službeni u središnjim uredima.¹³

Međutim, 1897. godine njemački su protestanti otjerali Badenija s položaja predsjednika vlade te je došlo do češke protureakcije, a u Pragu je ponovno uvedeno izvanredno stanje. Iste godine došlo je do velikih sukoba pobunjenih građana i vojske te je veliki broj njemačkih obitelji napustio grad u kojem je ponovno proglašeno izvanredno stanje. Novi predsjednik austrijske vlade 1898. godine donio je naredbe kojima je upotreba češkog u unutrašnjim poslovima svedena na minimum, da bi sljedeće godine bio potpuno ukinut.¹⁴

No, za razliku od Zagreba ili Ljubljane u kojima se uglavnom govorio njemački te je trebalo proći izvjesno vrijeme dok hrvatski odnosno slovenski postane uporabni jezik, Česi su govorili

¹² Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 29-30.

¹³ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 34-36.

¹⁴ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 36-37.

češkim bez obzira na navedene probleme i to je ono što je fasciniralo hrvatske i slovenske posjetitelje Praga krajem 19. stoljeća.

5 „PRAVA SLAVENSKA DOBROĆUDNOST LEBDILA JE U ZRAKU“ ILI „SLOVAN POVSOD BRATE IMA“

Prvi dio naslova ovog poglavlja citat je Marije Jurić Zagorke u podlistku *Obzora* u kojem je opisala svoj doživljaj s Četvrtog kongresa slavenskih novinara Austro-Ugarske u Ljubljani 1902. godine na kojem je prisustvovala kao prva ženska sudionica kongresa slavenskih novinara.

Taj je pojam jako aktualan u razdoblju na koje se ovaj rad odnosi i može ga se navesti kao jednog od ključnih problema jer je ujedno i jedan od razloga odlaska hrvatskih i slovenskih studenata na studij u slavensko okruženje tj. Prag, radije nego u germansko, odnosno Beč ili Graz. Ne postoji jedinstvena definicija te solidarnosti ili uzajamnosti. Pišući o njoj, profesor Agičić navodi stav koji su iznijeli pravaši u svom glasilu *Hrvatska*: „U čemu dakle ima biti slavenska solidarnost o kojoj se u naše doba toliko piše i toliko govori? Ona ne može biti ništa drugo, već jedna čestica ideje čovječanstva. Slavenska solidarnost kao osnova za izgradnju jedne velike slavenske državne zajednice jest rieč, koja nema temelja, kako ne bi u takovom smislu ništa mogle značiti ni rieči germanskoga, ni slavenskoga naroda kao jedinstvenoga, posebnoga narodnoga organizma.“¹⁵ Isticali su kako su „najprije Hrvati, a onda Slaveni“. Odbacivali su mogućnost postojanja „sveslavenskog“ naroda i smatrali su da je jezik „prvo i glavno obilježje naroda“ te da se narod koji govori jednim jezikom i zauzima određeno područje, treba razvijati kao poseban narod.¹⁶

Međutim, činjenica jest da se o njoj govorilo, pisalo i da je postojala kao uvjerenje. Na Čehe se gledalo kao na „najjači“ i najrazvijeniji slavenski narod Monarhije na koji se treba ugledati, tako primjerice tijekom krize opisane u prethodnom poglavlju, u *Obzoru* je izišao članak „Chorvátske ulice“ u kojem se navodi: „U Pragu se isto tako brani Hrvatska, kao i u Zagrebu Češka; ove dvije kraljevine, jedna na sjeveru, jedna na jugu monarkije, imaju se opirati koaliciji njemačko-magjarskoj, koja hoće da u Cislajtaciji stvori premoć njemačkomu, a u Translajtaciji magjarskomu življu.“¹⁷

¹⁵ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 7.

¹⁶ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 7-8.

¹⁷ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 33-34.

5.1 Posjet Pragu i Velegradu povodom tisućgodisnjice smrti svetoga Metoda (1885. godine)

Jednako je bilo i kod Slovenaca. Tako je, primjerice, 1885. godine organiziran posjet Pragu i Velegradu povodom 1000. godišnjice smrti svetoga Metoda. O tome je Vekoslav Vakaj, sudionik izleta, napisao putopis *Jugoslovani v zlati Pragi in slavnem Velegradu: Potopisne črtice* te ga posvetio Ivanu Hribaru, tadašnjem zastupniku u ljubljanskoj gradskoj skupštini. Putopis je objavljen sljedeće godine u tiskari sv. Ćirila u Mariboru. Drugi dio naslova ovog poglavlja moto je koji se nalazi na početku knjige. Vakaj Metoda naziva „najsajnijom zvijezdom Slavenstva/najsijanejša zvezda Slovanstva.“¹⁸

Vlak je krenuo iz Ljubljane, a kako kaže Vakaj, članovi povorke „pokrivali su sva područja tj. zanimanja: „predstavnici odbora, pisci, svećenici, učitelji, trgovci, obrtnici, seljaci.“ Predstavnici odbora bili su: Ivan Hribar, predsjednik, Anton Trstenjak,¹⁹ tajnik, Vojteh Valenta, član odbora. Tu su bili i Kovačič i Slavoj Jenko kao zastupnici dviju slovenskih pokrajina, prvi za Goricu, drugi za Istru. Od svećenika na put je išao Simon Gregorčič. Izletu se priključio i prof. Ivan Trdina, ravnatelj Fran Bradašak, Žnideršič i Lilek. Vakaj navodi kako su se pridružili i „braća Hrvati/bratje Hrvatje“: tri svećenika iz Zagreba, dva iz Đakova, jedan iz Dalmacije i nekoliko laika. Žao mu je jedino što biskup Strossmayer nije išao s njima, taj „najodličniji sin majke Slavije/najodličniši sin matke Slavije“.²⁰

Slika 1. Strossmayerov trg u Pragu (Strossmayerovo naměsti)

U putopisu opisuje sva mjesta tj. gradove koja su posjetili, prenosi govore Ivana Hribara i Antona Trstenjaka te oduševljeno izvještava o dobrodošlici koju su im priredili Česi u svim

¹⁸ Vakaj, *Jugoslovani v zlati*, 8.

¹⁹ Anton Trstenjak također je objavio knjigu o tom putu iste godine kao i Vakaj pod nazivom *Spomenik slovanske uzajemnosti* te je to spomenuo i sam Vakaj u predgovoru svog putopisa (A. B.).

²⁰ Vakaj, *Jugoslovani v zlati*, 12.

mjestima/gradovima koja su posjetili, ali ne samo Česi, već i ostali Slaveni. Tako su, primjerice, u Beču, bečki Slaveni priredili koncert u čast putnicima Slovencima i Hrvatima u Prag u hotelu *Zum goldenen Kreuz* (U zlatnom križu). Bilo je oko 800 Slavena, a u sredini poseban stol za Hrvate i Slovence. Čak je hrvatski operni pjevač J. pl. Hreljanović otpjevao dvije hrvatske pjesme. Pjevali su i slovenski pjevači te su, između ostalih, govor održali Ivan Hribar, glavni zastupnik „Slavije“ te Anton Trstenjak koji je zaključio nazdravivši sveslavenstvu: „Zatoraj naj živi Vseslovanstvo!“²¹.

U Brnu su ih isto lijepo dočekali te pozdravili na slovenskom. Nakon obilaska grada i dvorca Špilberka, pridružili su se zdravici na kojoj su ponovno uslijedili govori, najprije brnskog profesora Lazara o slavenskoj uzajamnosti te ravnopravnosti s ostalim narodima u Monarhiji, a potom je Anton Trstenjak ponovno održao poduži govor o tome kako su češki ideali jednaki slovenskim, te kako se „danas dva naroda, dva slavenska pola, jedan sjeverni, jedan južni, združuju zbog međusobne suradnje.“²²

Ono što ga je posebno fasciniralo bili su natpisi na češkom jeziku, na željeznici, posvuda kuda su prolazili. Nedaleko od Praga, kada su došli u Češki Brod, pred njih je izašla delegacija iz Praga kako bi ih pozdravila: „Pozdravljam Vas, dragi bratje...“²³

Vakaj Prag naziva „zlata mater Praga“ tako da, kada su konačno dospjeli u „zlatu materu“, opisuje kako su ih pozdravili svi važniji Pražani: V. Naprstek, arhitekt Pasovski i g. Žižka, ravnatelj praškog narodnog kazališta, te kako su ih djevojke posipale buketima. Pozdravio ih je i g. dr. Čížek, predsjednik praškog „Sokola“. „Mili bratje Čehi“ dočekali su ih s kočijama, a narod je uzvikivao „Živeli Slovenci in Hrvati“. Kasnije je uslijedio i prigodni program, ponovno govori, razgledavanje grada te su navečer išli u kazalište u kojem su pogledali predstavu koja se davala u čast rođendana Franje Josipa. Nakon toga su išli u „Měštánsku besedu“ u kojoj se održao koncert u čast pristiglim Slovencima.²⁴

²¹ Vakaj, *Jugoslovani v zlati*, 34.

²² Vakaj, *Jugoslovani v zlati*, 40.

²³ Vakaj, *Jugoslovani v zlati*, 49.

²⁴ Vakaj, *Jugoslovani v zlati*, 71-72.

Nová budova Městánské besedy (architekta František Chalupa ve Stěncu 2 15. října 1869. (František Chalupa))

The new Městánská beseda building (architect František Chalupa) in a sketch by František Chalupa, published in a Czech periodical on October 15, 1869. (architect Stenc)

Slika 2. Nova zgrada Městánske besede, Prag (današnji CEVRO institut)²⁵

Posjetili su i gradsku vijećnicu, a sljedećih dana i praške muzeje. Nakon dugih govora su se pobratimili i pozvali Čehe na uzvratni posjet Sloveniji te nastavili dalje za Velegrad gdje su posjetili grob sv. Metoda. Autor knjigu završava opisom povratka u domovinu, odaje počast umrlim suputnicima te navodi neke „znamenite Slavene“: Josipa Jurja Strossmayera, Simona Gregorčiča i Matiju Majara Ziljskog.²⁶ Vakaj je dao i podatke o veličini tadašnjeg Praga pa tako kaže da mu je opseg 12.7 km ili 2 sata, 51 minutu i 21 sekundu.²⁷ Površina mu je 8.04 km², najveća duljina je 3.03 km ili 48 minuta, a širina je 5.006 km ili 1 sat i 20 minuta i 12 sekundi. Ima 5 glavnih dijelova: Staro město, Novo město, Malu stranu, Hradčane i Josefov. Po najnovijem popisu Prag ima 3662 kuće, 156.219 stanovnika, 258 ulica, 31 trgovinu, 57 katoličkih crkava, 4 protestantske, 1 grčku i 10 sinagoga.²⁸

5.2 Velika gospodarska izložba i učiteljski kongres u Pragu 1891. godine. Etnografska izložba u Pragu 1895. godine

U svibnju 1891. godine u Pragu je održana velika gospodarska izložba posvećena stotoj obljetnici krunidbe Leopolda II. za češkog kralja. Tom prilikom došlo je do snažne afirmacije češkog narodnog bića zbog držanja čeških Nijemaca. Na izložbi su izlagali i hrvatski izlagači (dalmatinski vinari, varaždinski mljekari), a na svečanostima otvorenja sudjelovali su Vjekoslav Spinčić, Lovro Borčić i Virgil Perić, hrvatski zastupnici u Carevinskom vijeću. U Hrvatskoj je izložba iznimno dobro medijski popraćena, uz ponovne natpise o duhu slavenske

²⁵ Autor slike je František Chalupa. Izrađena je u tehnici drvenog ugljena te je objavljena u češkom časopisu Světozor od 15.10.1869. (Arhív Stenc); http://www.cevroinstitut.cz/upload/image/foto_beseda/i21.jpg

²⁶ Simon Gregorčič (1844.–1906.) bio je slovenski svećenik, a ujedno i pjesnik i veliki slovenski pisac 19. stoljeća. Govorio je i hrvatski i češki jezik s kojeg je i prevodio. Godine 1871. s prijateljem Gruntarom otvorio je čitaonicu u Kobaridu. Jedan je od sudionika posjete Pragu prigodom tisućgodišnjice Metodove smrti. Više o njemu na poveznici: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi214068/>

Matija Majar Ziljski (1809.-1892.) bio je slovenski etnograf, jezikoslovac i preporoditelj. Bio je jedan od tvoraca ideje „Zedinjene Slovenije“ koju je raširio na suradnju s Hrvatima i Srbima unutar Austro-Ugarske Monarhije tj. na ideju jugoslavizma. Više o njemu na poveznici: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi340721/>

²⁷ Pretpostavljam za koliko se minuta može doći s jedne na drugu stranu grada, A. B.

²⁸ Vakaj, *Jugoslovani v zlati*, 103.

uzajamnosti, poput „nema Slavena koji danas ne bi osjećao najživlju simpatiju za češki narod, nema Slavena koji se sa českim sunarodnjacima ne bi ponosio“ piše u *Obzoru*, a *Hrvatska* se ispričava što izložbu ne može posjetiti veći broj Hrvata. No, oni koji su je posjetili bili su hrvatski sokolaši koji su krajem lipnja sudjelovali u II. svesokolskom sletu. Njihov predsjednik, Šime Mazzura, pozdravio je „češku braću“ hvaleći njihova dostignuća. Njegov govor i nastup hvalili su obzoraši, a kudili pravaši, tvrdeći da je jedino Stranka prava „prava otačbenička stranka.“ U kolovozu iste godine u Prag je pristiglo 400 Hrvata. Najveći broj bili su učitelji koji su došli na češki učiteljski kongres te ih je mnoštvo Pražana srdačno dočekalo i pozdravilo. Goste je najviše iznenadilo, kako je to zapisala jedna hrvatska učiteljica, inicijala R. P. kako se „češki jezik čuje na svakom koraku, a ne njemački.“²⁹

Istu stvar zapazio je i Franjo Rački koji je posjetio izložbu u rujnu iste godine, dok je Strossmayer u pismu Račkom istaknuo žaljenje što nije u mogućnosti posjetiti izložbu te kako su Česi jako napredan slavenski narod.³⁰

U kolovozu iste godine u Zagrebu je otvorena Jubilarna gospodarska izložba, naravno mnogo manja nego češka, a u obzir se moraju uzeti i podaci navedeni u potpoglavlju *Češke zemlje* ovog rada u kojima su vidljivi postoci o zaposlenju u pojedinim zanimanjima, kako u Hrvatskoj, tako i u Češkoj. Odnosno, češko gospodarstvo bilo je razvijenije od hrvatskog kao što je i Češka veća od Hrvatske te je logično da je izložba u Pragu bila veća. Izložbu je češki tisak jako dobro popratio, npr. s natpisima poput toga da će zagrebačka izložba doprinijeti „učvršćenju slavenskih osjećaja“. Izložbu su u listopadu posjetili češki izletnici. Došli su tek u listopadu jer tijekom ljeta nisu dobili nikakav odgovor od odbora izložbe što je pravaški list *Hrvatska* smatrao pokušajem sprječavanja da se na istom mjestu okupe pripadnici „najosviešćenijih slavenskih naroda“ Austro-Ugarske: Hrvati, Slovenci i Česi. Uslijedile su i parole poput toga kako su „slavenska braća“ Česi i Hrvati međusobno upućeni jedni na druge. Obzor je isticao dodirne točke ovih dvaju naroda, počevši od razdijeljenosti, želje za ujedinjenjem i samostalnošću tj. rješenje hrvatskog odnosno češkog pitanja. Čak je organiziran i odbor za doček Čeha koji je u proglasu pozivao Hrvate da prisustvuju dočeku. Kada su Česi napokon pristigli, svečano su dočekani na željezničkom kolodvoru uz povike: „Živili Česi!“ i „Živila braća!“. Dočekali su ih predstavnici Hrvatskog sokola i pjevačkih društava, a tadašnji gradonačelnik Zagreba, Milan Amruš, pozdravio ih je prigodnim govorom uz pohvale održanoj češkoj izložbi. Odgovorio i zahvalio mu je češki narodni zastupnik dr. Hynek Lang. Nakon otpjevanje „Lijepe naše“ prošli su kroz špalir građana do Jelačićeva trga. Isti dan posjetili su

²⁹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 62.

³⁰ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 58-62.

izložbu i navratili u Narodnu kavanu, a sljedeći dan uslijedilo je razgledavanje Zagreba, koncert i domjenak u dvorani Hrvatskog sokola te nazdravičarski govori, a Česi su ostavili poklon od 100 forinti za izgradnju medicinskog fakulteta. Desetak dana nakon ovog posjeta, zagrebačku su izložbu posjetila šestorica čeških narodnih zastupnika: Josef Sokol, Eduard Brozorád, Václav Krumbholz, Grbriel Blažek, Častimir Lang i Ignát Seichert. Također su lijepo dočekani, uz prisustvo zagrebačkog gradonačelnika, veliku tiskovnu popularnost, ali manje spektakularno. Istog su dana otputovali iz Zagreba.³¹

Sljedeće godine, 1892., grupa čeških učitelja posjetila je školsku izložbu u Zagrebu. Hrvatska je vlada zabranila svečani doček gostiju. Trebamo uzeti u obzir da je tada na vlasti u Hrvatskoj bio omraženi ban Khuen Héderváry u vrijeme čije se vladavine provodila mađarizacija. Unatoč svemu, češke goste dočekali su brojni građani, a onda su svoj put nastavili za Rijeku, Trst i Ljubljanu. Iste godine izložbu su posjetili i mađarski učitelji koje su dočekali predstavnici odbora izložbe te im je bio organiziran i ručak.³²

Godine 1895. u Pragu je otvorena etnografska izložba čijem je otvorenju prisustvovao Matko Laginja kao predsjednik Istarske vinarske zadruge te je apelirao na Čehe da ne zaboravljaju na Hrvate i njihove težnje. Izložbi nisu prisustvovali češki Nijemci te je sve bilo u češkom duhu. Brojni članci u *Obzoru* i *Hrvatskoj* očigledno nisu bili dovoljno poticajni da bi se organizirala velika izletnička hrvatska grupa koja bi posjetila izložbu, za razliku od drugih naroda. Naime, izložbu je posjetila grupa Čeha iz Amerike, Slovaka, Poljaka, Slovenaca, Bugara i Rusina.

Tijekom sljedećih godina još je nekoliko čeških grupa posjetilo Hrvatsku, Dalmaciju te Bosnu i Hercegovinu, naravno, svugdje uz velike pozdrave „češkoj braći“.³³

5.3 Sveslavenski kongresi novinara u Austro-Ugarskoj Monarhiji i neoslavizam

Još jedan oblik manifestacije slavenske uzajamnosti bili su kongresi slavenskih novinara Austro-Ugarske Monarhije ili tzv. sveslavenski kongresi, ovisno o tome koji termin upotrebljavamo. Održano ih je ukupno dvanaest, prvi u Pragu 1898. godine, a posljednji u istom gradu 1912. godine. Oni su bitni zbog koncepcije neoslavizma koja se pojavila u Češkoj u prvom desetljeću 20. stoljeća, a proširila se i po ostalim dijelovima Monarhije, tako i u Hrvatskoj i Sloveniji.³⁴ Začetnik mu je bio Čeh K. Kramář koji je nastojao nacionalizam ruskog

³¹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 63-67.

³² Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 67-68.

³³ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 69-77.

³⁴ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 85.

samodržavljia uskladiti s nacionalizmom drugih slavenskih naroda, odbio je podređivanje pojedinih slavenskih naroda jednom vodećem narodu, tražio ravnopravno sudjelovanje slavenskih naroda u okviru postojećih država, a suradnju slavenskih naroda želio je ograničiti na kulturno i ekonomsko područje. Neoslavistički kongresi održani su u Pragu (1908.), Sankt Peterburgu i Moskvi (1909.) te Sofiji (1910.), no stvarnih rezultata nije bilo.³⁵

Ideja o potrebi okupljanja slavenskih naroda započela je sastankom u Krakovu na kojem su se okupila devetorica predstavnika Mladočeške stranke, 20 poljskih političara te trojica članova Slavenskoga narodnog kršćanskog saveza:³⁶ Aleksander Barwinski, Juraj Biankini i Božo Vuković. S tog sastanka poslali su caru Franji Josipu I. pozdravne brzogjave, kao i Strossmayeru, „najvećem slavenskom rodoljubu.” Cijeli sastanak nije imao političke težnje, već isključivo manifestacijske. Bio je važan jer je bila uspostavljena drugačija suradnja s Poljacima i Česima, a Poljaci su izašli iz svoje „neslavenske politike“.³⁷

5.3.1 Stogodišnjica rođenja Františka Palackog i Prvi kongres slavenskih novinara Austro-Ugarske u Pragu 1898. godine

Godine 1898. u Pragu je proslavljena obljetnica velikog češkog domoljuba, povjesničara i državnika Františka Palackog što se pokazalo kao dobar povod za pozivanje drugih slavenskih naroda da prisustvuju tome. Organizatori su bili praški gradonačelnik Jan Podlipný i Ferdinand Voithl, predsjednik odbora za proslavu. Oni su uputili proglas svim slavenskim novinama u Monarhiji:³⁸ „Braćo Slaveni! Dana 14. lipnja bit će 100 godina otkako se rodio u Hodslavivama, malom moravskom selu, slavni povjesničar František Palacký, kojeg je zahvalni češki narod imenovao „ocem naroda“.“³⁹ Dalje se u proglasu opisuje važnost Palackog za

³⁵ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=46465>

³⁶ Slavenski narodni kršćanski savez (SKNZ: Slovanska kršćanska narodna zveza) uspostavljen je 1. travnja 2016. Okupljao je pripadnike Carevinskog vijeća. Njemu su se priključili svi slovenski državni predstavnici, i katolički i liberalni. Bilo ih je 16: vitez Hugo Berks, grof Alfred Coronini, Lambert Einspieler, Andrej Ferjačić, dr. Anton Gregorčič, dr. Lavoslav Gregorec, dr. Janez Ev.-Krek, Josip Kušar, Viljem Pfeifer, Jožef pl. Pogačnik, Ivan Povše, France Robič, Fran Šuklje, dr. Ivan Šušteršič, Jožef Žičkar i dr. Ignacij Žitnik. Hrvatskih poslanika bilo je 11: Juraj Biankini, Lovre Borčić, Gajo Bulat, dr. Mihovil Klaić, dr. Matko Laginja, Ninko Perić, Vjekoslav Spinčić, Anton Šupuk, dr. Ante Trumbić, vitez Božo Vuković i Luka Zore. Tu je bilo i 7 Rusina, šestorica iz Galicije: profesor Aleksander Barwinski, svećenik Kornel Mandyczewski, zemljoposjednik Ksenofon Ochrymowicz i profesor Anton Wachyanin te jedan iz Bukovine: sudac Izidor Winnicki. Od Čeha im je pristupio samo moravski župnik Antonina Cirila Stojana. Planirali su im se priključiti i dvojica dalmatinskih Srba, ali zbog pretjeranog isticanja „katoličanstva“ odustali su te su poduprli mladočehe.; Gantar Godina, *Neoslavizem in Slovenci*, 24-25.

³⁷ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 86.; Gantar Godina, *Neoslavizem in Slovenci*, 31-32.

³⁸ Puni tekst proglasa donosi Irena Gantar Godina u knjizi *Neoslavizem in Slovenci* (Ljubljana 1994, 37-38.)

³⁹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 86.; Gantar Godina, *Neoslavizem in Slovenci*, 37.

povijest češkog naroda te se opisuje trodnevni program manifestacije i Slavene se poziva „u kraljevski zlatni, slavenski naš Prag“.⁴⁰

Česi su istu prigodu iskoristili i za obilježavanje 50. godišnjice prvog sveslavenskog kongresa koji se održao u Pragu 1848. godine, tako da se istovremeno s proslavom Palackýjeve godišnjice rođenja odvijao i Prvi kongres slavenskih novinara u Austro-Ugarskoj, tako da je većina sudionika na proslavi Palackýjeve godišnjice rođenja, prisustvovala i na kongresu novinara. Poticaj za okupljanje novinara dao je Fran Podgornik, slovenski publicist koji je u Beču od 1888. godine uređivao *Slovanski svet* (*Slavenski svijet*).⁴¹

Proglas koji su Pražani poslali, hrvatski je tisak objavio u svibnju, u travnju je objavio poziv za sudjelovanje na novinarskom kongresu, dok je kranjski državni odbor (koji je također dobio poziv) poslao odgovor u Prag u kojem pozdravljaju ideju proslave Palackýjevog rođendana i nadaju se da će to biti poticaj svim slavenskim narodima da djeluju u njegovom duhu.⁴²

Hrvatske novine obavještavale su jako opširno o toj proslavi. Iz hrvatskih zemalja prisustvovali su Šime Mazzura kao predstavnik *Obzora*, Tadija Smičiklas u ime JAZU-a, Ivan Ružić kao predstavnik Stranke prava i *Hrvatske domovine*, zastupnici u Carevinskom vijeću (i članovi SKNZ-a): Ante Trumbić, Vjekoslav Spinčić, Juraj Biankini i Ante Jakić (urednik tršćanskog lista *Il Pensiero Slava*) te predstavnici Srba: Dušan Baljak, zastupnik u Dalmatinskom saboru, Aleksandar Mitrović, urednik *Srpskog glasa* u Zadru i Adam Mandrović, urednik *Srbobrana* u Zagrebu. Iz slovenskih zemalja doputovali su ljubljanski gradonačelnik Ivan Hribar, predstavnici SNKZ-a (Slovenci: Krek, Šuklje), vitez Karel pl. Bleiweis, zamjenik državnog štajerskog guvernera dr. Sernek, državni član dr. Ivan Tavčar i Ivan Hribar, a kasnije su se priključili i predstavnici slovenskih novinara.⁴³

Proslava je trajala tri dana, 18.-20. lipnja 1898. godine, a sastojala se od pozdravnih govora, svečanog mimhoda ulicama Praga, od Kraljevih Vinohrada do Trga F. Palackog na kojem je postavljen kamen temeljac za njegov spomenik uz, naravno, veliko slavlje, oduševljenje i klicanje uzvika poput: „Slava! Nadzar! Živili!“ te je vođa Mladočeške stranke dr. Josef Herold istaknuo kako „borba medju Slavenima i Niemcima jest borba medju pravom

⁴⁰ Gantar Godina, *Neoslavizem in Slovenci*, 38.

⁴¹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 91.; Gantar Godina, *Neoslavizem in Slovenci*, 38.

⁴² Gantar Godina, *Neoslavizem in Slovenci*, 39.

⁴³ Gantar Godina, *Neoslavizem in Slovenci*, 40.

i nepravom, medju istinom i laži.“⁴⁴ U konačnici, gradonačelnik Praga Jan Podlipný zahvalio je gostima na dolasku, a zahvalili su mu Hribar i Trumbić.⁴⁵

Kao što je već spomenuto, kongres slavenskih novinara odvijao se istovremeno kada i proslava u čast Palackom, ali je trajao samo jedan dan, 19. lipnja. Prisustvovalo je 138 novinara predstavnika svih slavenskih naroda. Za predsjednika kongresa izabran je ljubljanski gradonačelnik Ivan Hribar, a za potpredsjednike Šime Mazzura i Michał Chyliński, urednik krakovskog *Czasa*. Nakon svečanog otvorenja, uslijedila su izvješća iz svih zemalja. Na kongresu je donesena rezolucija od pet točaka: o zajedničkim interesima Slavena, o građanskoj, jezičnoj i narodnoj ravnopravnosti, o slobodi tiska, o potrebi osnivanja zajedničke slavenske agencije koja bi se trebala brinuti o servisiranju slavenskih novina i časopisa, o bilježenju točnih naziva i imena u slavenskim novinama te se poziva novinski izvještajni sud u Beču da slavenskim novinama šalje izvještaje na slavenskim jezicima. Donesena je i odluka da se sljedeći kongres odvijet u Krakovu. Naravno, u hrvatskom su tisku ovi događaji jako dobro popraćeni te je bilo moguće naići i na parole poput toga da je u Pragu došlo do „bratimljenja Poljaka i Rusa.“⁴⁶

Od ostalih kongresa spomenut ćemo samo neke zanimljivosti koje idu u prilog ideji slavenske uzajamonosti koja je važna za rad.

5.3.2 Drugi kongres slavenskih novinara Austro-Ugarske u Krakovu 1899. godine

Drugi kongres slavenskih novinara odvio se u Krakovu sljedeće, 1899. godine. Na njemu nisu mogli prisustvovati novinari iz ugarskog dijela Monarhije jer je tri dana prije održavanja skupine krakovsko redarstvo donijelo zabranu njihovog sudjelovanja, tako da su iz Hrvatske doputovali dr. Šime Mazzura, urednik *Obzora* te Vjekoslav Fleišer, urednik *Hrvatske domovine*. Ksaver Šandor Gjalski morao se vratiti nakon zabrane, a Dalmaciju je predstavljao dr. Juraj Biankini, urednik *Narodnog lista* iz Zadra i zastupnik u Carevinskom vijeću. On je ujedno izabran za prvog potpredsjednika kongresa. Za predsjednika je izabran češki novinar Emil Bretter, urednik *Politik* i predsjednik Udruge novinara u Pragu, dok je drugi potpredsjednik bio Platon Kostecki, urednik *Gazete Narodowe* u Lavovu. Ovdje ćemo istaknuti referat Antonija Beaupréa „O zadaćama i ciljevima slavenskog novinstva u Austro-Ugarskoj“ u kojem je raspravljao o tome što je slavenska solidarnost i kako bi ona trebala postati politički

⁴⁴ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 90.

⁴⁵ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 90-91.

⁴⁶ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 93-97.

program koji se oslanja na praksu te je predložio i rezoluciju koja je nakon rasprave prihvaćena, a podrazumijevala je to da slavenski tisak mora podupirati slavensku solidarnost te je nastojati očuvati, mora podupirati i borbe slavenskih naroda koji su ugroženi, dok u međusobnom sukobu dvaju slavenskih naroda mora zadržati nepristrano stajalište.⁴⁷ Prokop Grégr, urednik *Národnih Lista*, predložio je osnivanje slavenskog dopisnog ureda čija bi uloga bila ispravno informiranje o događajima, a u svakoj državi postojale bi podružnice.

Zastupnik August Sokołowski, urednik *Nowe Reforme* u svom je referatu istaknuo potrebu za osnivanjem glasila na njemačkom ili francuskom jeziku koje će se baviti slavenskim pitanjima. Hrvatski predstavnik Mazzura govorio je na domjenku, kad već zbog zabrane nije smio na kongresu, nazdravljajući Česima i Poljacima. Na kraju je dogovoreno da će se sljedeći kongres održati u Zagrebu.⁴⁸

5.3.3 Treći kongres slavenskih novinara Austro-Ugarske u Dubrovniku 1901. godine

No, on se nije odvio u Zagrebu, već u Dubrovniku i to zbog političkih razloga. Naime, ban Khuen Héderváry to nije odobrio, te je jedan od organizatora, Šime Mazzura, uspio dobiti odobrenje od dubrovačkih općinskih vlasti da se kongres održi u Dubrovniku. Održan je 8. travnja 1901. godine, a većina sudionika pristigla je parobrodom „William“ iz Rijeke. Na kongresu su sudjelovali brojni češki i poljski novinari, a nije bilo mnogo sudionika iz Banske Hrvatske: Ivan Dobravec Plevnik (*Virovitičan*, Virovitica), Antun Radić (*Dom*), Ante Tresić Pavičić (*Hrvatska*), Milan Šarić (*Obzor*), Ksaver Šador Gjalski (*Vienac*) te Šime Mazzura.

Na kongresu je potvrđena odluka o osnivanju slavenskog dopisnog ureda. Međutim, došlo je do hrvatsko-srpskog odnosno poljsko-ruskog sukoba. Stanisław Stojałowski i Dmitrij N. Vergun protestirali su da se u poljskom tisku ne donose točne informacije o rusko-poljskim odnosima. Poljski novinar Marjan Zdiechowski u svom je referatu problematizirao slavensku uzajamnost te je ustvrdio da „nema kulturne zajednice među slavenskim narodima“ te da ruski slavenofili opravdavaju rusko uništavanje Poljaka. Nato je odgovorio Antun Radić tvrdeći da Rusi time ne prikupljaju simpatije, a svrnuo je problem i na Hrvate u Bosni i Hercegovini koje češke novine trpaju u okrilje srpske ideje. Radića su podržali Biankini i Tresić-Pavičić, dok su srpski predstavnici demonstrativno napustili skup. Njihov pokušaj demonstracije nije uspio. U

⁴⁷ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 102-105.

⁴⁸ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 105-109.

hrvatskom je tisku kongres naišao na različite dojmove, a organizator Mazzura ocijenio ga je jako uspješnim.⁴⁹

5.3.4 Četvrti kongres slavenskih novinara Austro-Ugarske u Ljubljani 1902. godine

Sljedeće godine, 1902. kongres se odvio u Ljubljani te njezin gradonačelnik Ivan Hribar nije htio da njegov grad organizacijski zaostaje za Dubrovnikom ili Pragom. Četvrti kongres odvio se 17. i 18. svibnja u Ljubljani, a gradski je odbor za potrebe kongresa izdvojio 4000 kruna. Unatoč tome što nije zadobio veliku pozornost kod hrvatskog tiska, za ovu temu je bitan jer su na njemu sudjelovala i trojica Hrvata koji su studirali u Pragu: Milan Heimrl (*Obzor*), Stjepan Radić i Lav Mazzura. Na njemu je sudjelovala i Marija Jurić Zagorka (*Obzor*) koja je bila prva novinarka na kongresu te su zanimljivi njezini zapisi o njemu. Od ostalih Hrvata prisutni su bili: Juraj Biankini i Vinko Kisić (*Narodni list*), Ksaver Šandor Gjalski (*Vienac*), Milivoj Dežman (*Društvo hrvatskih književnika*), Matko Mandić (*Naša Sloga*), Fran Supilo (*Novi list*), August Harambašić (*Hrvatska*), Josip Pasarić, Rikard Katalinić Jeretov (*Narodni list, Opatija*), Ivan Dobrovec Plevnik (*Virovitičanin*), Peroslav Ljubić (*Podravec*), Ante Tresić-Pavičić i odvjetnik Petar Magdić. Iz Bosne i Hercegovine je došao Ivan Šarić, urednik *Vrhbosne*, a iz Trsta dr. Gregorin, urednik *Edinosti*, M. Cotić i svećenik Stamberger, dok srpskih predstavnika nije bilo. Ukupno je bilo 150 sudionika koji su svečano dočekani u Ljubljani na „prvom početku sveslavenskog parlamenta“, kako je rekao predsjednik pripremnog odbora kongresa Karel Triller, a goste je pozdravio i gradonačelnik Ljubljane Ivan Hribar. Za predsjednika je izabran Slovak Matuš Dula, a za potpredsjednike Čeh František Hovorka i Hrvat Ksaver Šandor Gjalski. Ponovno se raspravljalo o osnivanju slavenskog dopisnog ureda, a tema se okrenula i na hrvatsko-srpski spor oko Bosne i Hercegovine koji je potaknuo Rus D. Vergun pohvalivši Srbe iz BiH kako mu neprestano šalju izvješća o tamošnjim odnosima na što su hrvatski sudionici oštro reagirali. Tako je Josip Pasarić istaknuo da srpski izvjetitelji podnose neistinite izvještaje nauštrb tamošnjih Hrvata.⁵⁰

Važan sudionik bio je i Stjepan Radić koji je predložio nekoliko prijedloga o kojima se raspravljalo. Predložio je da se izabere delegaciju koju bi trebalo poslati predsjedniku vlade i zatražiti da se sve slavenske listove izvještava na njihovom jeziku i istinito o novostima. Također, da se pokrenu slavenski novinarski tečajevi jer bi se slavenski narodi trebali dobro

⁴⁹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 113-123.

⁵⁰ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 124-125.; Gantar Godina, *Neoslavizem in Slovenci*, 73.

poznavati pa bi trebali neko vrijeme provesti u mjestu o kojem će pisati, kao i da bi svi slavenski listovi trebali prikupljati vijesti za slavenski ured.

Od ostaloga, osnovan je savez čeških i poljskih novinara, a raspravljalo se o potrebi osnivanja Sveopće slavenske matice čija bi svrha bila promicanje slavenske uzajamnosti. Zanimljivi su i dojmovi Marije Jurić Zagorke objavljeni u *Obzoru*. Jedan od njih je upravo onaj iz naslova ovoga poglavlja. Naime, ona je istaknula kako se na sastanku nalazilo 150 pripadnika različitih slavenskih naroda te kako su se sporazumijevali, isprva malo teže, a potom je „prava slavenska dobroćudnost lebdila u zraku.“ Bila je oduševljena slovenskim dočekom te time kako su hrvatski književnici i kulturni djelatnici popularani među Slovencima, kako se na svakom koraku čuje „Lijepa naša“, a da je Ivan Hribar bio „duša“ cijelog sastanka.⁵¹

O ostalim kongresima navest ćemo samo mjesta tj. gradove u kojima su se odvili. Peti kongres odvio se 1903. godine u Plzenu, šesti 1904. u Zakopanima, šesti u Opatiji prilikom čega je slovenski predstavnik Fran Govekar u *Slovanu* pisao: „u Dubrovniku su prevladali sukobi i nesuglasice između Srba i Hrvata što su Česi uspjeli spretno i diplomatski riješiti, dok su ljubljanski i plzenski kongres potekli u miru i slozi te nije bilo većih nesuglasica.“⁵²

Sedmi kongres odvio se 1906. godine u Uherskom Hradištu.⁵³

⁵¹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 125-127.

⁵² Gantar Godina, *Neoslavizem in Slovenci*, 81.

⁵³ Gantar Godina, *Neoslavizem in Slovenci*, 82.

6 HRVATSKI I SLOVENSKI STUDENTI U PRAGU PRIJE 1882. GODINE. SLOVENC I – PRAŠKI STUDENTI, HRVATSKI ZAPOSLENICI

Veliki broj Slovenaca radio je u Hrvatskoj tijekom Bachova apsolutizma. Dio njih neko je vrijeme studirao u Pragu ili je tamo i završio studij. Jedan od izvora podataka za ovo poglavlje knjiga je memoarskoga tipa *Hrvaški spomini/Bachovi huzarji in Iliri. Moje življenje* Janeza Trdine. On je bio slovenski profesor zemljopisa i povijesti koji je završio fakultet u Beču, a radio je na gimnaziji u Varaždinu i Rijeci. U knjizi opisuje razlog zbog kojeg je u Hrvatskoj u razdoblju Bachova apsolutizma radio veliki broj Slovenaca:

„Bečka vlada htjela je Zagreb i Rijeku najprije ponjemčiti. Zato nije čudno da je bilo toliko slovenskih učitelja u riječkim školama. To već znamo, da je Bach baš Slovence izabrao za glavno oružje germanizacije i slovenske učitelje za glavne zasadnike njemačke „kulture“. Pitanje je, jesu li bili za taj posao sposobni? S opravdanim ponosom mogu odgovoriti, da ne.“⁵⁴ Citat se nalazi u poglavlju „Slovenski i njemački profesori riječke gimnazije. Bezuspješni naponi Bachovih husara.“ Baš suprotno, ponovno je prisutna slavenska uzajamnost što se može primijetiti i u pismu od 8. veljače 1856. godine koje je slovenski učitelj na varaždinskoj gimnaziji, Sebastijan Žepič pisao prijatelju Josipu Cimpermanu, koji je s Trdinom radio u varaždinskoj gimnaziji: „Uzeo sam Varaždinku za ženu, jer mislim da, s obzirom na to da jedem hrvatski kruh, trebam uzeti Hrvaticu za ženu, posebno zato što su Hrvati Slaveni i naši ljudi. Zadovoljan sam jer je dosta dobro, jer sam, jer nema druge, među Slavenima tako rečeno, među domaćim ljudima. Hrvati ne govore, osim u Vojnoj krajini, ilirski, nego nekakvu mješavinu, koja je skoro potpuno slovenska. I to je posebnost, da Hrvati sve glasove dobro izgovaraju, te lakše Kranjac razumije Hrvata, nego Hrvat Kranjca.“⁵⁵

6.1 Lovro Mahnič (Unec, 1832. – Split, 1866.) – Prijan Lovro

Trdina u svojoj knjizi piše o svojim kolegama, među kojima je bilo i njegovih sunarodnjaka. Na riječkoj gimnaziji radilo je šest slovenskih profesora te ravnatelj koji je bio ponjemčeni birokrat. Trojica nisu govorila hrvatski, ali nijedan nije provodio njemačku

⁵⁴ Trdina, *Bachovi huzarji*, 385.

⁵⁵ Pismo Sebastijana Žepiča Josipu Cimpermanu od 8. veljače 1856. godine (MS 484 Korespondenca Josipa Cimpermana, NUK Ljubljana, Rkp oddelek). U izvorniku: „Vzel sem Varaždinko, ker mislim, da jedem hrvaški kruh treba da Hervatico uzame, posebno ker so Hervatje Slovani, in tedaj naši ljudje. Zadovoljen sem tu je dosta dobro, ker sem, je že nimam drugega, saj med Sloveni tako rekoč, med domaćimi ljudmi. Horvatje ne govore, razen vojaške meje, ilirski, ampak nekako mešanico, ki je skorej popolnoma slovenska. In to je posebnost, da Hervatje vse čerke dobro izgovarjajo, in torej mnogo lažje razumi Kranjec Hervata, kakor Hervat Kranjca.“

propagandu. Jedan od kolega bio je i praški student Lovro Mahnič za kojega Trdina kaže da je „poznatiji među Hrvatima, nego Slovencima“ zbog toga što je o njemu August Šenoa napisao roman *Prijana Lovru*. Trdina opisuje Mahniča kao genijalnu ličnost: „Rodio se u siromašnoj seljačkoj obitelji, a besparica ga je pratila cijelog života. Nikad nije imao novaca. Ako bi ih danas imao, u sljedećih deset dana opet bi mu džepovi ostali prazni. Njegovim kolegama nikada nije bilo jasno na što troši novac.“ Trdina nastavlja, da je moguće da su žene bile u pitanju jer je bio slab na ženski rod. Pohađao je gimnaziju u Ljubljani te se za njega govorilo da zna više od profesora te je učio ne samo školske predmete, nego i strane jezike. Više godina studirao je u Beču i Pragu, a poslije toga i u Padovi gdje je slušao predavanja poznatog jezikoslovca Ascolija. Iz Praga je pisao za slovenski časopis *Novice* pod pseudonimom G. M. L.⁵⁶

„Uvijek su ga mučili isti problemi te, iako je dobio dobar državni posao, plaća mu je bila dovoljna tek za nekoliko tjedana. Kako bi se izvukao iz dugova, odlučio se bogato oženiti. Dvaput je bio zaručen, ali obje zaruke su propale te je on ponovno zapao u siromaštvo. Imao je mnogo neprijatelja zbog svoje neobuzdane naravi sklone prepiranju. Znao bi raspravljati s bilo kim oko jednog sata, ukoliko mu ta osoba nije „pobjegla“. Znao je spretno i s različitim sofizmima nadmudrivati sugovornika.“⁵⁷

Trdina donosi zanimljivu dogodovštinu s ravnateljem riječke gimnazije, Štefanom Vidicem, također Slovencem, i Mahničem. Prema Trdininu zapisu, Vidic je bio poprilično žučljiva osoba i često je bez razloga vikao na zaposlenike. Znao bi doći profesorima na nastavu pa im prigovarati kako njihove pedagoške i nastavne metode nisu dobre. Tako je jednom prilikom posjetio i Mahniča s istom namjerom. Međutim, Mahnič je kod kuće sastavio 12 točaka koje je donio Vidicu u ured da o njima raspravljaju. Cijelo popodne raspravljali su o prvim trima točkama, a kad je pao mrak, ravnatelju je dosadilo i razljućen je otišao. No, Mahnič je došao i sljedećeg jutra što je razjarilo ravnatelja te ga je potjerao iz ureda. Otad ga više nikad nije posjećivao niti mu prigovarao za njegov način rada. Jednom prilikom Vidic je rekao Trdini da više nikad ne bi radio s Mahničem, makar ne dobio nikakvu mirovinu.⁵⁸

Mahnič je svoj životni put nastavio u Osijeku, a preselio se u Split kada ga je ministar imenovao redovnim profesorom u splitskoj gimnaziji. U Osijeku je sudjelovao u dvoboju zbog ljubavi i ženidbe. U Splitu ga je ljubav dokrajčila. Prerezao si je žile.⁵⁹

⁵⁶ Smolej, „France Rebec“, 279.

⁵⁷ Trdina, *Bachovi huzarji*, 387.

⁵⁸ Trdina, *Bachovi huzarji*, 388.

⁵⁹ Trdina, *Bachovi huzarji*, 387-388.

U rukopisnom odjelu Sveučilišne knjižnice u Ljubljani (Rokopisni oddelek Nacionalne in univerzitetne knjižnice) čuvaju se pisma Lovre Mahniča Franu Levstiku⁶⁰ (u Levstikovoju korespondenciji): dva iz Rijeke, dva iz Osijeka i jedno iz Splita. U pismu iz 28. prosinca 1860. godine u jednom dijelu pisma govori o novcu, tj. očigledno je da je Levstik Mahniču posudio novac: „tvrdiš kako bi mi bio još jedanput pisao i zamarao me zbog tih novaca. Žao mi je što nisam dobio tvoje pismo jer bih se do sada pobrinuo i za sebe i za tebe...“ Nastavlja kako se nada završiti studije te mu govori o mogućnosti zaposlenja u Hrvatskoj, nakon što se Levstik razišao s Vilharom:⁶¹ „Nadam se da će ubrzo doći trenutak kada nam u Kranjskoj ne će trebati njemački sistem, njemačke mature (...) Ubrzo ću ići u Zagreb na jedan dan i ako bude sreće, do karnevala ću imati dekret – ili do Uskrsa. Ako u Kranjskoj ne uspješ pronaći posao, možeš probati u Hrvatskoj. Veliki broj Nijemaca će otići. Mislim da dovoljno dobro znaš hrvatski.“⁶²

Sljedeće godine (1861.) pisao mu je u svibnju iz Rijeke: „tu u Rijeci smo blizu revolucije – Riječani ne žele znati za Hrvate – i stalno demonstriraju protiv njih – Posebno su napadački raspoloženi prema nama, gimnazijskim učiteljima jer mi podupiremo hrvatstvo.“ te hvali osnivanje Slavonske čitaonice u Trstu iste godine: „... lijepa je vijest da ste otvorili čitaonicu, samo nemojte potpuno zaspati (u smislu: „Budite oprezni!“, A. B.)... bez politike ne možete ništa napraviti.“⁶³

⁶⁰ Fran Levstik (Spodnje Retje kod Velikih Lašča, 1831. – Ljubljana, 1887.) bio je slovenski književnik realizma. Studirao je teologiju u Olomoucu, a godine 1854. izdao je zbirku pjesama kojom su se oduševili mlađi, ali koju su osudili stariji, konzervativni Slovenci te ga je njegov katehet optužio za nemoralnost knjige njegovim poglavarima u bogosloviji, nakon čega je morao odustati od studija. Bio je privatni učitelj, novinar, urednik, izdavač, leksikograf, ali je često bio bez namještenja i jako siromašan. Živio je u Ljubljani, Trstu i Beču. Bavio se književnom kritikom, a zalagao se „čišćenje slovenskog jezika od stranih utjecaja“. Najpoznatiji je po djelima *Popotovanje iz Litije do Čateža* (1858.) i *Martin Krpan z Vrha* (1858.). Martin Krpan je snalažljivi slovenski seljak neobične tjelesne snage koji je postao jedan od slovenskih simbola.; Barac, *Jugoslavenska književnost*, 150-151.

⁶¹ Gantar Godina, „Slovenski izobraženci“, 203.; Miroslav Vilhar (Planina blizu Rakeke, 1818. – Kolec, 1871.) bio je slovenski književnik, skladatelj i novinar. Studirao je pravo u Grazu i Beču, ali nije ga završio, već je prekinuo studij i oženio se. U Senožečama se družio sa seljaštvom te osnovao narodnu stražu. Imao je osmero djece te je u službu primio Frana Levstika kao njihovog privatnog učitelja koji je utjecao na njegovu poetiku i narodnu svijest. Međutim, došlo je do nesuglasica te je 1861. godine otišao u Trst gdje je sudjelovao u radu čitaonice.; <http://www.slovenska-biografija.si/> Zbog toga Mahnič piše u pismu Levstiku 29. svibnja 1861. godine: „Dragi France! Nemoj zamjeriti što ti ništa ne mogu poslati jer pišem do mladoga Vilhara koji mi ima poslati novce od neke brošure...“ tj. u izvorniku: „Dragi France! Ne zameri, da ti sam nič poslati ne morem ker pišem do mladega Vilharja ki mi ima poslati denara od nekje brošure...“; Pismo Lovre Mahniča Franu Levstiku iz Rijeke od 29. svibnja 1861. godine (MS 491 Korepondenca Frana Levstika, NUK Ljubljana, Rkp oddelek)

⁶² Pismo Lovre Mahniča Franu Levstiku iz Rijeke od 28. prosinca 1860. godine (MS 491 Korespondenca Frana Levstika, NUK Ljubljana, Rkp oddelek) U izvorniku: „Praviš kakor da bi mi bil že enkrat pisal in me terjal za voljo tistih krajcarev. Žal mi je bil ker nisem dobil tvojega pisma, ker bi se bil morebiti do zdaj že preskrbel sebe in tebe (...)“ te „Nadjam se, da bo kmalu prišel tisti čas, ko nam ne bo treba na Kranjskem več švabskega sistema, švabskih matur in take ropotije. (...) Jaz bom šel kmalu en dan v Zagreb, in se bom dal tam vprašati – če bo šlo po sreči bom do pusta že dekret dobil – ali pa vsaj do velike noči – če nimaš na Kranjskem nič priličnega, bi se dalo na Hrvaškem za te kaj dobiti ker bo šlo veliko Švabov preč. Saj mislim da znaš zadosti hrovaško.“

⁶³ Pismo Lovre Mahniča Franu Levstiku iz Rijeke od 29. svibnja 1861. godine (MS 491 Korepondenca Frana Levstika, NUK Ljubljana, Rkp oddelek) U izvorniku: „...Tukaj v Reki smo blizu revolucije – Rečani nečejo nič vedeti za Hrovate – in zmeram demonstracije delajo proti njimi – Posebno pa so hudi na nas gimnazijske učenike,

No, iako je u prethodnom pismu pisao da će ići u Zagreb, Mahnič nije otišao tamo, već je 1861. godine otišao na studij u Prag gdje se upisao na jezične studije na Karlovu sveučilištu te je tamo u akademskoj godini 1861./1862. slušao predavanja.⁶⁴ U Pragu se upoznao s već spomenutim Augustom Šenoom, hrvatskim književnikom češkog porijekla, koji je također tamo studirao. Mahnič ga se očito poprilično dojmio, prijateljniji su se i ostali u kontaktu tako da je njegov životopis poslužio Šenoi kao građa za kratki roman *Prijan Lovro*, samo što ga u romanu imenuje kao Lovro N.. Šenoa prozaizira njegov životopis te ga opisuje sljedećim riječima: „Po naglasku sudeći bijaše pohrvaćeni Slovenac. Bio je čovjek srednjeg stasa, koščast, širokih plećiju. Glava neobično velika naličila posve kugli; čelo mu bilo široko, visoko, reć bi uglasto, lice osuho, blijedo, u srijedi široko, zdola posve šiljasto, nos fin, usne tanke, stisnute, brčići slabi, kosa crna i glatka, duga, pravilno u dvoje razdijeljena, a oči male, tamne, žmirkave, al i vrlo žacave. A i kretanje bilo mu neobično. Sjedio je ponosito osovljene glave, stisnutih usnica, sve ispod oka motreći čovjeka, nasmjehnuv se kadšto porugljivo, kimnuv kadšto glavom. Jednom rukom držaše rukavicu, a drugom popravljao si neprestance ovratnjak. U svem je htio biti fin, elegantan, dostojanstven, ali po svem si vidio da je taj čovjek doduše mnogo općio s finim svijetom, ali da je kraj svega toga ostao ponešto neuglađen (...)“⁶⁵ te govori o njegovoj besparici i nesretnim ljubavima. Također, možemo primijetiti kako se njegov opis ličnosti prijana Lovre podudara s Trdininim opisom: „Govorio je sprvine polagano, svečano, kratko poput epigrama, al i apodiktički, preplićući govor franceskim dosjetkama. Bio je pod silu miran, al neobični sjaj njegova oka odavao je da je čovjek strastven. Kad bi se zapodjela živahna prepirka o kakvoj neznatnoj stvarci – a toga je bilo zaonda dosta – šutio Lovro marmorkom te bi samo potkraj govora ironičkom izrekom izvrnuo cijelu raspravu na šalu. Po prvom razgovoru razabrah da je Lovro vanredno darovit čovjek, da mnogo, veoma mnogo znade. Kraj svih tih vrlina ne bijaše mi Lovrin prvi pojav prijazan. Nešto me odbijalo od njega.“, no na kraju su se pobratimili te živjeli u istom stanu, te dok je Lovro učio o jezicima, povijesti i zemljopisu, Šenoa je učio pravo. Najzanimljivije su mu bile njihove žučne rasprave o raznoraznim temama, te u djelu navodi kako bi Lovro kuhao čaj te bi raspravljali dugo u noć, a njihova stanodavka jedno jutro je došla i upitala ih jesu li se pomirili jer je mislila da su se noć prije svađali. Kasnije im se pridružio i jedan kolega iz Dalmacije.⁶⁶ Također, cijeli se sadržaj knjige uglavnom podudara s njegovom biografijom, počevši od nesretnih ljubavi, do zaposlenja u Osijeku i

ker mi narbolj hovaštvo podpiramo.“ te „...Čitalnica vaša je lepa rejč, ali gledajte da ne zaspite popolnoma...Brez politike ne boste nič opravili...”

⁶⁴ Gantar Godina, „Slovenski izobraženci“, 204.

⁶⁵ <http://www.ffzg.unizg.hr/infoz/dzs/html/Senoa4.htm>; Šenoa, *Prijan Lovro*, 178-179.

⁶⁶ <http://www.ffzg.unizg.hr/infoz/dzs/html/Senoa4.htm>; Šenoa, *Prijan Lovro*, 178-181.

Splitu. August Šenoa predstavnik je hrvatskog protorealizma u književnosti te će o njemu kao praškom studentu biti riječi malo kasnije. Potrebno je napomenuti da je njegovo djelo *Prijan Lovro* koje je objavio 1873. godine, sedam godina nakon prijateljeve smrti, danas obavezna srednjoškolska lektira te jedno od ispitnih djela na državnoj maturi u Republici Hrvatskoj. Stoga Trdinina tvrdnja s početka ovog potpoglavlja da je Mahnič „poznatiji Hrvatima, nego svojim sunarodnjacima“⁶⁷ očigledno vrijedi i danas.

Ovdje ćemo spomenuti i neke dijelove iz preostalih Mahničevih pisama Levstiku. Tako u pismu iz Osijeka od 17. travnja 1863. godine (a kako ga nije uspio poslati tog dana onda ga je proširio 19. travnja te poslao, tako da su praktički dva pisma u jednom na četiri stranice, A. B.) piše o djelu koje se sprema napisati tj. programu za osječku gimnaziju: „Što se tiče slovenskog i općenito slavenskih jezika, odlučio sam za ovogodišnji program osječke gimnazije napisati nešto o slavenskim jezicima, u kakvim su odnosima jedni prema drugima te staroslavenskom iz kojeg su potekli. Za tu svrhu bit će mi potrebna neka objašnjenja o izgovorima pojedinih krajeva...“⁶⁸ Riječ je o njegovoj studiji *U kojem razmerju su jugoslavenski jezici prema staroslovenštini s jedne a među sobom sa druge strane* koja je godine 1863. objavljena u Osijeku.⁶⁹ U istom pismu govori kako je čuo da je u ljubljanskoj gimnaziji otvoreno mjesto za profesora te moli Levstika da se raspita za to⁷⁰ te mu objašnjava zašto se zadužuje u Ljubljani, a ne u Osijeku jer je „tu bilo nekoliko Kranjaca koji su nedavno prije mene bili profesori i upali su u tako besramne dugove da je poštenoga čovjeka sram zadužiti se za novac.“, a dr. Rački mu je rekao da „će uskoro dobiti definitivno zaposlenje.“⁷¹ Posljednje pismo Levstiku je iz Splita gdje je Mahnič također radio kao profesor na gimnaziji, a iz kojeg ćemo izdvojiti rečenicu u kojoj uspoređuje Kranjsku i Dalmaciju tj. Split: „Tu je

⁶⁷ Trdina, *Bachovi huzarji*, 387.

⁶⁸ U izvorniku: „Kar se tiče slavenščine in sploh slavjanščine vzel sem namreč na se da pišem za letošnji program osečke gimnazije nekaj o jugoslavjanskih jezikih, kako su namreč eden drugemu in kako so vsi k tako imenovani staroslovenščini – potreboval bom za to delo, kar se tiče slovenščine nekoliko razješnjenja o izgovoru posameznih krajev, kako namreč narod kaki glas v raznovednih krajih izgovarja.“; Pismo Lovre Mahniča Franu Levstiku iz Osijeka od 17. travnja 1863. godine (MS 491 Korepondenca Frana Levstika, NUK Ljubljana, Rkp oddelek)

⁶⁹ Gantar Godina, „Slovenski izobraženci“, 205.

⁷⁰ „Bral sem unidan v časopisih da bi se želel za ljubljansko gimnazijo učitelj za slovenščino. Če je mogoče pozvedi če bo prihodnjo jesen kako mesto prazno na ljubljanski gimnaziji i to za staro filozofijo (gerško, latinsko, starogerško), ali pa če je morebiti kako že razpisano. Če bi znalo kar biti, se bom potrudil, da pridemspet enkrat domu – saj veš, da je domá vender če narboljši.“; Pismo Lovre Mahniča Franu Levstiku iz Osijeka od 17. travnja 1863. godine (MS 491 Korepondenca Frana Levstika, NUK Ljubljana, Rkp oddelek)

⁷¹ U izvorniku: „Kar nekoliko Kranjcev, ki so nedavno pred mano bili profesorji, so tako nesramne dolgove delali, da je nazadnje še poštenega človeka sram denarja na posodo iskat. Včeraj je prišel naš supremus scolarum director dr. Rački sim reorganiziral našo zanemarjeno in demoralizirano gimnazijo in ravno dan mi je rekel, da imam v malo pričakovat definitivno imenovanje.“; Pismo Lovre Mahniča Franu Levstiku iz Osijeka od 17. travnja 1863. godine (MS 491 Korepondenca Frana Levstika, NUK Ljubljana, Rkp oddelek)

skoro kao i kod nas, u Kranjskoj. Napredovat ćemo, ali polako.⁷² Nakon velikog broja promijenjenog mjesta stanovanja, Mahnič je svoje posljednje boravište u Splitu gdje si je, nažalost, oduzeo život zbog nesretne ljubavi.

6.2 Bartol Jernej Francelj (Čadramska vas blizu Poljčana, 1821. – Varaždin, 1889.) – „ein unverbesserlicher Panslavist und Illyrer“⁷³

Još jedan slovenski profesor koji je studirao u Pragu, a radio je najprije u zagrebačkoj gimnaziji te kasnije s Trdinom u riječkoj gimnaziji, bio je Jernej Francelj, o kojemu također Trdina piše i to u istoj knjizi, u poglavlju *Hrvatska Rijeka i riječka gimnazija*. Za njega kaže da je bio njegov kolega dok je studirao u Beču (Francelj je i tamo studirao, A. B.) te da je bio „lijep, veseo momak te rodoljub, a da su djevojke žudjele i uzdisale za njim, ali nije se htio oženiti jer mu je prva ljubav bila upropaštena. Najsretniji je bio kada je pjevao slovenske i hrvatske pjesme i ilirske davorije zbog čega ga je policija prijavila državnoj vladi te je dobio otkaz i otišao u Varaždin, u kojem je dobio posao na gimnaziji te je kasnije izdavao hrvatski list, namijenjen običnom narodu.“⁷⁴ Rođen je u Čadramskoj vasi blizu Poljčana. Upisao je gimnaziju u Karlovcu te se već tu upoznao s hrvatskim okruženjem. O tome nema mnogo podataka. Jedini izvor je zapis njegova kolege Ivana Križana u časopisu *Kres* u kojem je donio njegovu kratku biografiju. Također, Križan ga naziva Jarnejem te opisuje kako je najprije namjeravao ići u gimnaziju u Zagreb te se već bio uputio tamo i stigao do Podčetrтка te sreo jednog svećenika koji ga je uputio u Karlovac: „Prišao mu je jedan svećenik i pitao ga tko je i kamo ide. Jarnej mu je izložio svoj plan o odlasku u Zagreb. Kad je svećeniku pokazao svoju preporuku, upitao ga je ima li kakvu rodbinu u Zagrebu. Nato je Jarnej odgovorio da nema, a svećenik ga je nagovarao da ide radije u Karlovac jer su tamo takve škole, kao u Mariboru i Celju. Također je u Karlovcu...ravnatelj Podvinski, Slovenac, rodom iz Brežica... Taj dobri gospodin (svećenik, A. B.) pokaže još našem Jarneju put prema Karlovcu, stisne mu u ruke dvadeseticu i poželimši mu sreću, rastane se s njim.“⁷⁵ Spomenuti ravnatelj, Jožef Emanuel

⁷² U izvorniku: „Tukaj je skoraj kot pri nas na Kranjskem. Napredovali bomo – ampak počasi.“; Pismo Lovre Mahniča Franu Levstiku iz Splita od 25. siječnja 1865. godine (MS 491 Korepondenca Frana Levstika, NUK Ljubljana, Rkp oddelek)

⁷³ Neizlječivi panslavist i ilirac, A. B.

⁷⁴ Trdina, *Bachovi huzarji*, 361.

⁷⁵ U izvorniku: „Gredeč proti Podčetrtku in sv. Petru, hotel je Jarnej v Zagreb; ali ko se približuje Podčetrtku, dostigne ga neki duhovnik in ko mu roko poljubo, vpraša ga prijazno, kdo je in kam ide. Jarnej mu svoj namen razodene in poda mu tudi svoje izvrstno pričevalo; ko je duhovnik prečita, popraša ga, ali ima kako rodbino v Zagrebu. Ko Jarnej to zanika, nagovarja ga, naj gre rajši v Karlovec, ker so tam ravno take šole kakor v Mariboru in Celji. Tudi je v Karlovcu...ravnatelj Podvinski, Slovenec, rodom iz Brežic...Ta dobri gospod pokaže še našem Jarneju pot proti Karlovcu, stisne v roke dvajsetico in želeč mu dobro srečo, razstane se s njim.“; Gantar Godina, „Slovenski intelektualci“ 169.

Podvinski, lijepo je primio Francelja te je ovaj u Karlovcu završio šest razreda gimnazije i to u vrijeme ilirskog preporoda. Tijekom gimnazijskih dana, držao je drugim učenicima instrukcije, od čega je i živio. Školovanje je nastavio 1842. godine u liceju u Grazu te je tamo upoznao Radoslava Razlaga⁷⁶ i Ivana Macuna⁷⁷ pod čijim je utjecajem postao oduševljeni pobornik slavenske uzajamnosti i sveslavenstva. Čitao je tadašnje hrvatske časopise (*Ilirske Novine, Danicu, Zoru Dalmatinsku*). Po završetku liceja, a prema želji svojih roditelja, upisao je studij bogoslovije u Klagenfurtu gdje se priključio ideji slovenstva i slavenstva te je objavljivao Razlagina pisma, družio se s Matijom Majarom i Jernejem Placidom Javornikom,⁷⁸ a iz Klagenfurta je pisao za reviju *Union* koju je u Pragu izdavao Jan Peter Jordan.⁷⁹

Prema Ivanu Križanu, pod utjecajem Razlage i Jordana prestao je studirati na bogoslovnom fakultetu i uputio se na studij u Prag. Jedan od razloga bila je ideja slavenske uzajamnosti pa je radije otišao studirati u slavenski Prag, nego u germanski Beč. Godine 1849. upisao se na Zavod za narodnoškolsko učiteljstvo u Pragi, a istovremeno je na Karlovu sveučilištu studirao slavenske jezike (češki i poljski), poredbenu lingvistiku, te je od prirodoslovlja na Tehničkom fakultetu izabrao fiziku, kemiju, botaniku, geologiju i fiziologiju.⁸⁰ Jedno vrijeme studirao je i u Beču.

Nakon završenog studija vratio se kući kada je na čelu vlade bio ministar Bach, a već je prethodno spomenuto kakvu je politiku dotični ministar provodio. Francelj se najprije zaposlio na celjskoj gimnaziji da bi se 1853. godine po pozivu dr. Kleemana⁸¹ zaposlio na zagrebačkoj gimnaziji te tamo ostao do veljače 1854. godine kada se skupa s Trdinom kandidirao za profesora na riječkoj gimnaziji.⁸² Htio je te godine položiti stručni ispit (diplomu za gimnazijskog profesora), no nije uspio. Kao što je na početku ovog potpoglavlja navedeno, zbog njegovih panslavističkih ideja, u Rijeci ga je policija optužila da je „ein unverbesserlicher

⁷⁶ Radoslav Razlag (Ljutomer, 1826. – Brežice, 1880.) bio je slovenski pjesnik, pisac i političar te pristaša ilirizma. U Grazu je studirao filozofiju i bogosloviju, a kasnije i jezike. Bio je prijatelj Stanka Vraza koji je uvelike utjecao na nj. <http://www.slovenska-biografija.si/>

⁷⁷ Ivan Macun (Trnovci, 1821. – Graz, 1883.) bio je slovenski povjesničar književnosti i publicist. Godine 1850. pristigao je iz gimnazije u Trstu u Zagreb, gdje je poučavao grčki na Velikoj državnoj gimnaziji. Autor je udžbenika *O koristi gérčkoga jezika* (Zagreb, 1853.). Bio je gorljivi pristaša ilirizma.; Kržišnik Bukić, „Znameniti Slovenci“, 431.

⁷⁸ Jernej Javornik (1831.-1864.), do 1831. studirao teologiju u Klagenfurtu. Nakon toga radio je kao profesor biblijskog prava u Klagenfurtu. Prevodio je vjerske tekstove na slovenski.; Gantar Godina, „Slovenski intelektualci“, 169.

⁷⁹ Jan Peter Jordan (1818.-1891.), Lužički Srbin, Palackijev suradnik i predavač slavistike u Leipzigu koji je kasnije otišao u Prag gdje izdavao reviju *Slawische Zentralblätter*, koja je krajem 1849. preimenovana u *Union*.; Gantar Godina, „Slovenski intelektualci“, 169-170.

⁸⁰ Gantar Godina, „Slovenski intelektualci“, 170.

⁸¹ Kleeman je bio sekcijski vođa u Ministarstvu obrazovanja u Beču.; Gantar Godina, „Slovenski intelektualci“, 173.

⁸² Gantar Godina, „Slovenski intelektualci“, 173.

Panslavist und Illyrer“⁸³ te mu zbog toga riječki ravnatelj, također Slovenac, Anton Jarc nije produžio ugovor. Iako je namjeravao otići u Rusiju, na kraju se zaposlio kao profesor „ilirskog“, njemačkog i talijanskog jezika na varaždinskoj gimnaziji. U Varaždinu je ostao do kraja života. U Hrvatskoj se počeo nazivati Bartol. U Varaždinu je 1867. godine pokrenuo list *Pučki prijatelj* koji je bio namijenjen kao pomoć seljaku i svima koji se bave obrtom i trgovinom. Izlazio je kao tjednik s povremenim prekidima od 1867. do 1877. godine, a s obzirom na to da su začeci njegovog izlaženja bile godine Austro-ugarske i Hrvatsko-ugarske nagodbe, Francelj je odlučio da se u njemu ne će baviti političkim pitanjima. U prvom broju objasnio je zašto je počeo izdavati časopis, a razlozi su ti da je hrvatskom čovjeku potrebna dobra škola, ali i knjiga te časopisi jer samo škola i dobar kućni odgoj nisu dovoljni. U kasnijim brojevima, od savjeta seljaku, obrtniku i trgovcu, poput toga da proizvode što više, kako bi se što manje uvozilo, te bi novac išao njima, a ne u Prag, London itd., piše i o slavenskoj uzajamnosti te kao veliki slavenofil, donosi vijesti iz ostalih slavenskih zemalja. Nakon pet godina uređivanja časopisa, uredničku palicu prepustio je Dragutinu Jagiću te je neko vrijeme boravio u Zagrebu gdje je bio aktivan pri osnivanju Hrvatskog pedagoško-književnog zbora. Godine 1880. imao je sve pripremljeno za izdanje novog časopisa, ovog puta oporbenog. No, državni odvjetnik zaprijetio mu je zatvorom zbog „protudržavnog“ sadržaja časopisa, tako da je Bartol odustao od te ideje, ali je zato 1884. godine ponovno počeo razmišljati o izdanju oporbenog lista *Hrvatski Narod*. Pokušaj je ponovno bio osujećen.⁸⁴

Suradnik pri izdavanju časopisa u Varaždinu bio je njegov kolega i sunarodnjak Josip Križan,⁸⁵ autor knjige *Ljubav, brak i obitelj* te biograf Luke Zime o kojem će biti riječi malo kasnije. Francelj je napisao i tri knjige: *Tuga – to jest mala hrvatska povijestnica u 22 pitanja razradjena i seoskoj mladeži namijenjena po G. R.*, *Seljak* i brošuru *Tumač zakonskih članova o izbornom redu za sabor*.⁸⁶

6.3 Vinko Pacel i Vatroslav/Ignjat Kaktić – Trdinine hrvatske kolege i praški studenti

Trdina spominje i kako se družio s dvojicom Hrvata koji su jedno vrijeme studirali u Pragu, a to su bili Vinko Pacel i Ignjat Kaktić. „Vinko Pacel rodio se u Karlovcu, više škole

⁸³ Trdina, *Bachovi huzarji*, 361.

⁸⁴ Gantar Godina, „Slovenski intelektualci“, 173-180.

⁸⁵ Josip Križan (Kokoriči, 1841. – Varaždin, 1921.) bio je matematičar, fizičar i filozof. Od 1867. bio je profesor na gimnaziji u Požezi, a 1869. – 1921. profesor na varaždinskoj gimnaziji. Biograf je Luke Zime te autor rasprave *Vriednost i korist dušoslovja za praktičen život i njegov upliv na umjetnost i druge znanosti* (1869.); Kržišnik Bukić, „Znameniti Slovenci“, 431.

⁸⁶ Gantar Godina, „Slovenski intelektualci“, 180.

završio je u Zagrebu i Beču, a nekoliko njih i u Pragu. Već kao mladić prigrlio je ideju slavenske uzajamnosti. Pronašao je prijatelje s kojima se redovito dopisiva, npr. sa Srbinom Daničićem. Bio je iznimno marljiv i jako obrazovan te je osim materinjeg jezika govorio i njemački, latinski, talijanski, francuski, češki i mađarski, a razumio ih je još nekoliko. Rano je postao književnik te je napisao 16 knjiga, prevedenih i izvornih, a obuhvaćaju i poeziju i filologiju. Postao je i urednik časopisa *Neven* u trenutku kada ga je oživjela riječka čitaonica, ali list je uskoro morao prestajati izlaziti jer tiskaru nije bila plaćena dogovorena cijena.

Pacel nije podučavao samo u gimnaziji, već i u privatnim zavodima, ali ni to mu nije bilo dovoljno jer je vječito upadao u dugove. Morao je prodati i svoju knjižnicu s jako rijetkim knjigama. Po prestanku Bachova apsolutizma, pojavila se prilika da postane ravnatelj gimnazije, međutim premješten je u Varaždin. No, nikako se nije mogao riješiti dugova, počeo je pričati sam sa sobom, od briga nije mogao ni jesti ni spavati.⁸⁷ Kasnije je Trdina doznao za njegovu smrt.

Drugi je bio Vatroslav Kaktić koji se rodio u Jaski tj. Jastrebarskom. Višu školu završio je u Zagrebu. Radi nesretne ljubavi nije htio pohađati pravoslavnu akademiju, kao što je ranije namjeravao, već je odabrao svećenički poziv. Kad je završio teologiju, do kraja je služio za kapelana, a nakon toga se uputio u Prag uz državnu potporu kako bi postao gimnazijski profesor. Tamo se dobro prilagodio, sprijateljio se s Česima te u samo četiri mjeseca izvrsno naučio češki. Položio je ispite iz povijesti, zemljopisa i češkog jezika. Vlada ga je poslala na riječku gimnaziju godinu dana prije Trdine. Bio je jako društven čovjek te je često pripovijedao razne dosjetke i pošalice. To su mu neki zamjerali, a zbog svoje iskrenosti i otvorenosti često je upadao u probleme ili nesuglasice (s riječkim kanonicima i s grofom Hohenwartom). Bio je veliki hrvatski domoljub i rodoljub, kao i veliki pobornik ideje slavenske uzajamnosti. Nije se drugačije ponašao prema Srbima, odnosno poštivao ih je jednako kao i svoje sunarodnjake Hrvate. On je nakon pada Bachova apsolutizma, jednom prilikom, u županijskoj skupštini rekao da Hrvat ne će pogriješiti, ako živi u vlaškim Moravicama i tamo nedjeljom ide u pravoslavnu crkvu. Zbog te izjave tužio ga je riječki kanonik Vizner za širenje krivovjerskih nazora. No, senjski biskup Ožegović oslobodio ga je optužbi. Prilikom stogodišnjice smrti Andrije Kačića Miošića, Kaktić je u sjećanje na njega u riječkoj crkvi sv. Vida održao rodoljubnu propovijed zbog čega su počele demonstracije riječkih fanatika te je zatražio premještaj i dobio ga. Ostavio je profesorski posao i bio je župnik u dvije župe, a umro je u Bjelovaru. Preveo je njemačku opću povijest na hrvatski jezik za potrebe gimnazije s određenim dosjetkama.⁸⁸

⁸⁷ Trdina, *Bachovi huzarji*, 376-378.

⁸⁸ Trdina, *Bachovi huzarji*, 378-380.

Na zagrebačkoj gimnaziji kao ravnatelj radio je i Slovenac Josip Premru za kojega Trdina kaže da je bio jedan od onih Slovenaca koji su poslušno provodili germanizaciju u školama te je bio neprijateljski raspoložen prema hrvatskom jeziku.⁸⁹ Njega ovdje spominjemo jer je poslužio kao inspiracija Augustu Šenoi za djelo *Karanfil s pjesnikova groba*.

6.4 August Šenoa (Zagreb, 1838. – Zagreb, 1881.) – otac Prijana Lovre

August Šenoa hrvatski je književnik, dramaturg, kritičar i prevoditelj. Otac mu je bio germanizirani Čeh, a majka hungarizirana Slovakinja. Studirao je pravo u Zagrebu i Pragu, ali nije položio završne ispite. Godine 1865. u Beču je uređivao listove *Glasonoša* i *Slawische Blätter*. U Zagreb se vratio 1866. godine i radio u uredništvu *Pozora* (1866.–1867.), zatim kao dramaturg u Hrvatskom zemaljskom kazalištu (1870.–1873.) i gradski bilježnik (1871.), a od 1873. godine kao gradski senator. Od 1874. godine do smrti bio je urednik časopisa *Vienac*. Godine 1877. bio je izabran za potpredsjednika Matice hrvatske. Služio se pseudonimom Veljko Rabačević, Petrica Kerempuh, Milutin, Branislav te drugim različitim šiframa. Okušao se u gotovo svim književnim žanrovima. Sastavio je antologiju *Vienac izabranih pjesama hrvatskih i srbskih* (1873.) i *Antologiju pjesništva hrvatskoga i srbskoga, narodnoga i umjetnoga* (1876.). Prevodio je s francuskog, njemačkog, engleskog i češkog jezika.

U nizu djela izravno je reagirao na društvene i nacionalne probleme. Posebno se ističu povjestice, pjesničke pripovijesti i legende u kojima obrađuje događaje iz hrvatske povijesti s aktualnim političkim porukama (*Smrt Petra Svačića*, *Propast Venecije*, *Fratarska oporuka*, *Anka Neretvanka*, *Vinko Hreljanović*, *Šljivari*, *Prokleta klijet*) ili opijeva pučke priče (*Postolar i vrag*, *Kugina kuća*, *Kameni svatovi*, *Zmijaska kraljica*). Upravo su mu pripovijesti s osloncem u hrvatskoj povijesti i predaji, podjednako u prozi (*Turopoljski top*, 1865.) i u stihu (*Kugina kuća*, 1869.; *Kameni svatovi*, 1869.), donijele prvu književnu slavu.

Najveći uspjeh doživio je povijesnim romanima (*Zlatarovo zlato*, 1871.; *Čuvaj se senjske ruke*, 1875.; *Seljačka buna*, 1877.; *Diogenes*, 1878., i *Kletva*, nedovršen, 1881.).

Šenoa je iznimno važan za hrvatsku književnost, pošto je on bio prvi pravi hrvatski romanopisac, odnosno njegov roman *Zlatarovo zlato*, prvi je pravi hrvatski roman u punom smislu te riječi te je bitan jer je trivijalnom ljubavnom pričom, umetnutom u povijesni sadržaj,

⁸⁹ Trdina, *Bachovi huzarji*, 393: „zakrnjeni nemški birokrat, vajan nemškom uradovanju in pogovorju.“

nastojao odvući hrvatske građane i građanke, pogotovo Zagrepčane, od jako popularnih njemačkih ljubavnih romana.

Šenoa je autor i niza romana iz suvremenoga života (*Prijan Lovro*, 1873.; *Mladi gospodin*, 1875.; *Prosjak Luka*, 1879.; *Vladimir*, 1879.; *Branka*, 1881.), a u istom su tematskom krugu njegove novele (*Barun Ivica*, 1874.; *Ilijina oporuka*, 1876.; *Karanfil s pjesnikova groba*, 1878; *Kanarinčeva ljubovca*, 1880., i dr.). U tim književnim djelima on tematizira socijalne, političke i etičke probleme svojega doba: moralno i materijalno propadanje plemstva, odnos selo–grad, odlazak seljačkih sinova na školovanje u grad i dr. U feljtonima o problemima zagrebačkoga društva (*Zagrebulje*, 1866.–1867., 1877., 1879.–1880) satirički je komentirao aktualne negativne pojave u zagrebačkoj svakidašnjici: odnarođenost, njemčarenje, licemjerje te konformizam. U prijelaznom razdoblju između romantizma i realizma, Šenoa je u tolikoj mjeri obilježio kulturni život druge polovice 19. stoljeća da se razdoblje u kojem je aktivno djelovao – između 1865. i 1881. godine – u povijesti književnosti naziva Šenoino doba⁹⁰ (drugi naziv za protorealizam, A. B.).

S obzirom na to da je Šenoa bio praški student, a tako i Mahničev prijatelj, pa čak i Gerbicev, Staréov i Rebčev, ovdje ćemo navesti kako u *Prijanu Lovri* opisuje svoje praške dane, odnosno kako piše o hrvatskim studentima u Pragu: „Potkraj mjeseca siječnja sred ciče zime vrati me večernji povoz sumrtva i ledena u Prag. Raspremiv se malko, pohitim među hrvatsku braću. Da, braća bijasmo, gospodo, kao da nas je jedna majka rodila. Bijaše nas lijepa šaka Hrvatića u češkoj prijestolnici, bijaše pravnika, liječnika, mjernika, jezikoslovaca, bijaše sinova sa svih strana roda hrvatskoga. Pa da ste nas vidjeli, slušali. Lijepe li zadruge ponositih, živih mladića! Bijasmo kao prst uz prst, svi za svakoga, svaki za sve. Dijelismo radost, dijelismo žalost, i radost bude vedrija, žalost lakša. Ne pomagati brata, bijaše grijeh; bijasmo komuniste međ sobom. A ta živa zadruga iskrenih, mladih duša pazila, motrila, slušala na svaki kucaj srca hrvatske majke domovine. Ma i kako se razigrala mašta, neće stvoriti ljepše poezije, nego što je živovanje slobodne đачke općine na sveučilištu. Doživio sam onih godina mnoge gorke nevolje, al ne doživjeh nikad poetičnijega doba. Hrvatska braća sastala bi se svaki dan u kavani da čitaju domaće novine, jer nije bilo hrvatskoga lista ni hrvatske knjige koja bi nam utekla bila. Nu redovite sastanke imasmo svake subote. Kao da vidim sada pred sobom tu vatrenu četnicu. U posebnoj sobi praške neke gostione sjedahu veseli, vedri mladići hrvatski. Nad stolom drhtaše plinska svjetiljka, prostirući što jasnije što slabije svjetlo nad glavama mladića. Oko dugačkog

⁹⁰ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59443>

stola junaci. Veselo je tu bilo i preveselo. Ne bijaše to pijanka njemačkih đaka, ne ozivahu se tu blatne pjesme. Tu se deklamirale pjesme, čitali sastavci, pjevalo u četvero, nazdravljalo po običaju hrvatskom sve u slozi i ljubavi. Kanarinac, vele, niti je vanjskim licem lijep niti grlovit u svojoj djedovini, na atlantskim otocima, nu kad dođe u široki svijet, požuti mu perje poput zlata, otvori mu se grlo u mile pjesmice. Tako i naša mladež. U svom je domu mladić plah, veže ga rodbina, vežu znanci i drugi obziri. Al kad zađe u svijet, plane mladić i razvija se kao cvijet; tu ga možeš učiti i proučiti. A koliko raznolikih značaja, koliko protivnih slika - al sve samo jedno srce. U tuđinstvu treba učiti razlikost tipa našega naroda kad mu se sinovi skupe sa svih strana u jedno kolo. Tu ti izlaze na svijet flegmatična dosjetljivost Zagorca, žive vragolije okretnog Dalmatinca, anakreontična nebriga Šijaka i epigramatična odvažnost Krajišnika.⁹¹

*Slika 3. August Šenoa*⁹²

6.5 Ivan Gostiša (Zagreb, 1857. - ?)

Ivan Gostiša bio je klasični filolog, porijeklom Slovenac. Naime, već se njegov otac Antun preselio iz Slovenije u Zagreb. Antun je bio oduševljen slavenskom idejom koju je prenio na sina Ivana koji je započeo studij klasične filologije u Pragu, nastavio u Zagrebu, Krakovu i Beču, a konačno završio u Budimpešti gdje je dobio diplomu za srednjoškolskog profesora. Doktorirao je u Grazu nakon čega je od 1879. do 1896. godine predavao u Zagrebu, Rijeci i u Rakovcu. Sa školskom godinom 1895./1896. postao je upravitelj, a sljedeće godine ravnatelj gimnazije u Senju. Godine 1903. postao je državni školski nadzornik. Osim toga, bio je i književnik. Objavljivao je djela u hrvatskim novinama i časopisima, prevodio je i pisao stručne članke, ponajprije rasprave o povijesti hrvatske književnosti te o djevojačkim školama.⁹³

⁹¹ <http://www.ffzg.unizg.hr/infosz/dzs/html/Senoa4.htm>; Šenoa, *Prijan Lovro*, 176-177.

⁹² www.croatianhistory.net

⁹³ Gantar Godina, „Slovenski izobraženci na“, 86.

6.6 France Rebec (Brestovica, 1841. - ?) – Starin Vinko

Još jedan praški student, a Slovenac rodom bio je France Rebec koji je rođen u Brestovici, a o njemu se brinuo očevar stric koji je pobjegao u Hrvatsku gdje je služio u jednoj plemićkoj obitelji te se zaređio za svećenika. To je bilo razdoblje hrvatskog narodnog preporoda te je mladi Rebec od malena došao u doticaj s istim. Živjeli su u Barkovljama, a stric mu je bio aktivan djelatnik tršćanske čitaonice. Rebec je u Trstu susretao brojne Čehe, Hrvate, Poljake i Srbe. Kako je zbog strica boravio u Trstu, ali i zbog stričevog utjecaja, bio je upoznat s idejom slavenske uzajamnosti. Gimnaziju je završio 1862. godine te se odlučio za studij klasnične filologije. Otišao je na studij u Prag u jeseni iste godine. Tamo je upoznao Josipa Staru, slovenskog povjesničara i pripovjedača s kojim se sprijatelji⁹⁴ a koji je kasnije pronašao posao u Hrvatskoj te je sljedeće potpoglavlje ovog rada upravo o njemu. Iz Praga je bio dopisnik *Novica* te je objavljivao pod pseudonimom: –b–, !–!, odnosno znakovima.⁹⁵ Njegovi izvještaji uglavnom su se odnosili na politička događanja, a isticao je slavensku uzajamnost te svoje protunjemačke stavove. On je odluku kojom su Česi dobili pravo upotrebe češkog jezika na visokim školama doživljavao kao „pobjedu češkog naroda zbog koje će sva češka zemlja biti vesela.“ te navodi kako je prijedlog pobijedio s 20 glasova, te su ugledni članovi češkog društva glasovali za nj, poput biskupa, gradonačelnika, knezovi i grofovi, profesori i liječnici, građani i obrtnici te pobjeda u Češkoj pomaže da se uspostavi ravnopravnost njemačkog i slovenskog jezika u Sloveniji.⁹⁶

Rebec je u Pragu studirao dvije godine, nakon čega se prebacio na studij u Beč, ak. god. 1864./1865. gdje je studirao klasičnu i slavensku filologiju. Godine 1865. bio je postavljen za suplenta na goričkoj gimnaziji. Iz Gorice je pisao za Levstikov časopis *Slovenski jug*. Zbog niza smrtnih slučajeva u obitelji koji su uslijedili te financijske situacije kao i vlastite osobnosti, morao je otići iz Beča. Rebec se bavio dramatikom te je prevodio s češkog na slovenski, ali objavljen je samo jedan njegov prijevod u *Slovenskoj Taliji*, časopisu za dramu, a preveo je i češku dramu *Žurnalisti*. Godine 1871. u duhu svoje slavenske ideje, otputovao je u Rusiju gdje se oženio i radio kao gimnazijski inspektor u Kišinjevu, imao mnogo djece te rasipnu ženu zbog čega je bio u stalnim dugovima. Nakon godine 1884. o njemu nema nikakvih vijesti.⁹⁷

⁹⁴ Smolej, „France Rebec“, 272-274.

⁹⁵ Smolej, „France Rebec“, 279.

⁹⁶ Gantar Godina, „Slovenski izobraženci“, 213.

⁹⁷ Smolej, „France Rebec“, 274-282.

Njegov prijatelj i kolega Josip Stare⁹⁸ o Rebcu je napisao novelu *Vinko* koja slijedi njegov životopis, ali nema nikakve književne vrijednosti te opisuje Vinka, odnosno Rebca kao „da zaista izgleda malo sentimentalno, ali bio je takav. (...) u filologiji, povijesti i estetici bio je bistrog uma, ali u socijalnom životu (...) plemenita srca i nimalo surov.“⁹⁹ Također, o zadnjim godinama njegova života saznajemo iz Levstikovih pisama Stari i iz već navedenog djela. U pismu od 23. travnja 1884. godine Levstik piše Stari: „Dragi prijatelju! Oprostite, „Vinka“ još nisam pročitao. Dosad nisam imao toliko vremena, ali želim ga pročitati cijelog odjednom bez prekidanja. Iz Vašeg pisma vidim, da je Vinko – Rebec. O njemu sam u Ljubljani, od nekog fotografa, njegova prijatelja, saznao te crtice. Rebec je zadnjih godina bio gimnazijski inspektor u Kišnjevu. Imao je jako rasipnu ženu i mnogo djece. Zbog žene je iznevjerio oko 4000 rubalja i prijetili su mu oštrom kaznom. Baš u tom trenutku umrla mu je žena i zbog njegovih školskih zasluga, oprostili su mu kaznu te ga poslali nekamo u stepe, ako se ne varam, u Nižnji Wralsk za gimnazijskog učitelja.“¹⁰⁰ Kasnije, 15. svibnja javlja da je „pročitao Vinka i da je jako zadovoljan njime“ te predlaže podnaslov djelu „Sjećanja iz đačkih dana“,¹⁰¹ dok u pismu od 6. lipnja iste godine piše da će ga „tiskati istog mjeseca.“¹⁰²

6.7 Franjo Marn (Štanga kod Litije, 1846. – Zagreb, 1905.) – klasični filolog

Klasični filolog koji je dio studija proveo u Pragu, vjerojatno također zbog ideje slavenske uzajamnosti, bio je Franjo Marn. Rodom iz Štange u Litiji, završio je gimnaziju u Ljubljani te se 1866. godine upisao na studij klasične filologije na Karlovu sveučilištu u Pragu. U tom „zlatnom velegradu“ nije samo studirao, već je bio i aktivni dopisnik za časopise u Ljubljani, djelovao je na književnom području, objavljivao je poeziju i prozu te je čak i prevodio s češkog

⁹⁸ Josip Stare (Ljubljana 1842. – Ljubljana, 1907.), povjesničar i pripovjedač, također praški student. Od 1867. godine bio je profesor u srednjim školama u Osijeku, Požegi, Varaždinu, Bjelovaru (također i ravnatelj) i Zagrebu (1891.-1894. privremeni ravnatelj više realke; 1897.-1904. ravnatelj realne gimnazije i više trgovačke škole. Autor rasprave *Filozofija povijesti* (1869.); Kržišnik Bukić, „Znameniti Slovenci“, 430.

⁹⁹ Smolej, „France Rebec“, 274

¹⁰⁰ U izvorniku: „Dragi prijatelj! Oprostite, „Vinka“ še nisem prebral. Doslej nisem imel še toliko časa, a čitati hočem, vsega in continuo. Iz Vašega pisma vidim, da je Vinko – Rebec. O njem sem v Ljubljani od nekega fotografa, njegovega prijatelja, zvedel te črtice. Rebec je bil zadnja leta gimnazijski inspektor v Kišnjevu. Imel je jako razsipno ženo in mnogo dece. Zaradi žene je izneveril okoli 4000 rubljev, in prezili so mu z ostro kaznijo. Baš tisti čas pa mu je umrla žena, in zaradi njegovih šolskih zaslug so mu odpustili kazen ter ga poslali nekam v stepe, ako se ne motim, v Nižnji Wralsk za gimnazijskega učitelja.“; Pismo Frana Levstika Josipu Stari od 23. travnja 1884. godine (MS 973 Zapuščina Ivana Prijatelja: Prepisi, NUK Ljubljana, Rkp oddelek)

¹⁰¹ U izvorniku: „Ravnarik sem prebral „Vinka“ in prav zadovoljen sem ž njim. Natisnem za gotovo in morebiti pričenem ž njim v 7. številki. Glavnemu naslovu bi jaz dodal še stavek „Spomini iz dijaških let.“; Pismo Frana Levstika Josipu Stari od 15. svibnja 1884. godine (MS 973 Zapuščina Ivana Prijatelja: Prepisi, NUK Ljubljana, Rkp oddelek)

¹⁰² U izvorniku: „Vinka začnem tiskati ta mesec.“; Pismo Frana Levstika Josipu Stari od 6. lipnja 1884. godine (MS 973 Zapuščina Ivana Prijatelja: Prepisi, NUK Ljubljana, Rkp oddelek)

na slovenski jezik. S češkog na slovenski preveo je komediju Karla Sabine *Insert ili traži se nevjesta*. Boravio je u Pragu i u vremenu kada je Austrija bila u ratu s Pruskom te je za slovenske novine pisao o svom doživljaju Praga. Pisao je popularne prirodoslovne članke koje je objavljivao u *Slovenskoj večernici*, *Koledaru sv. Mohorja* i *Slovenskom gospodaru*. U Pragu je napisao *Gramatiku češkog jezika s izgovorom*. Godine 1866. profesor Josef Vavrů predlagao je da se objavi u Slovenskoj matici, no objavljena je tek godinu dana nakon toga.

Marnu se Prag nije svidio, već je napustio studij u Pragu 1867. godine i nastavio ga u Grazu te je diplomirao 1869. godine. U Grazu je, kao pripravnik za učitelja, poučavao grčki, latinski i zemljopis, a sljedeće je godine položio državni ispit iz klasične filologije i slovenskog jezika te je bio imenovan kao pripravnik na zagrebačkoj gimnaziji, a potom i zaposlen kao profesor na istoj 1876. godine.¹⁰³

Za vrijeme studija u Pragu, slao je dopise časopisu *Zgodnja danica*.¹⁰⁴ U tim dopisima očituju se njegovi vjerski nazori. On ističe kako Pražani nisu religiozni, kako ne idu u crkvu, crkve zjape prazne te se u cjelokupnom dopisivanju, najviše referirao na religiozni aspekt, dok je svjetovni tj. kulturni i politički aspekt, potpuno zanemario. Od svjetovnih stvari zanimao ga je broj studenata. Uspoređuje broj čeških i njemačkih studenata. Tako se broj čeških studenata povećavao te se, primjerice, 1865. godine povećao se za 100, dok se broj njemačkih smanjio za 44, tj. upisalo ih se 544. Iste akademske godine upisao se veliki broj Srba i Poljaka, dok je prijašnjih godina bilo upisano više Hrvata, a te godine ih je bilo „jedva toliko koliko i Slovenaca“, ali nije naveo točan broj. Pisao je o studijskom programu u ljetnom semestru: obavezno je bilo 175 lekcija, 9 na latinskom, 27 na češkom, od kojih je na češkom jeziku 11 bilo na Odsjeku za filozofiju. Naveo je i najvažnije profesore poput Jana Kvičala i Martina Hattale. Posebno je istaknuo profesora Jana Erazima Vocela koji je predavao staroslavenski jezik.¹⁰⁵

Marn je bio i veliki antisemitist, što nije ništa čudno za ondašnje vrijeme, pogotovo ako u obzir uzmemo i činjenicu kako su tada vodeći češki pisci pisali protiv Židova, poput Jana Nerude, Božene Němcove, Karela Havlíčka Borovskýja i Jana Palackog. Ističe kako je u Pragu „previše izraelove djece“, kako žive u posebnom dijelu grada koji onda po njima nosi i poseban naziv. Biraju svoje predstavnike u državni sabor, a pohlepni su kad je novac u pitanju. Jedini

¹⁰³ Gantar Godina, „Slovenski izobraženci“, 206-207.

¹⁰⁴ *Zgodnja danica* bio je katolički crkveni list koji je izlazio u Ljubljani u drugoj polovici 19. stoljeća.; www.dlib.si

¹⁰⁵ Gantar Godina, „Slovenski izobraženci“, 209.

od njih koji su, kako Marn piše, „poštovani, obrazovani i dobri ljudi“ su oni koji su prešli na katoličanstvo.¹⁰⁶

Osim ovih „negativnih“ stavova o Češkoj i Pragu, naveo je i pozitivne, poput careve/kraljeve odluke o ravnopravnosti češkog jezika s njemačkim te se nada da će uskoro do toga doći i u Sloveniji. Česi su ispred Slovenaca i kada su u pitanju školski udžbenici, a bio je oduševljen Riegerovim prijedlogom da se glavni predmeti u školama održavaju na češkom jeziku. Marn je isticao važnost materinjeg jezika te je smatrao da je uvođenje njemačkog jezika u škole doprinijelo procesu odnarođavanja u Češkoj. Za njega je Prag zaista „prijestolnica slavenske uzajamnosti“ te je svjedok toga, da to „nije isprazna fraza“. Tijekom studija u Pragu, napisao je i priručnik za učenje češkog jezika, a surađivao je sa sunarodnjakom Franom Gerbicem koji je studirao na konzervatoriju u Pragu od 1865. do 1867. godine te izdavao časopis *Lira Sionska*. Za *Liru* je Marn pisao vjerske pjesme.¹⁰⁷

Kao što je već navedeno, Marn se u Pragu nije dugo zadržao, već je svoj studij završio u Grazu nakon čega se zaposlio na zagrebačkoj gimnaziji u kojoj je predavao grčki i latinski jezik. Godine 1873. izdao je udžbenik *Grčki akuzativ u usporedbi s latinskim i hrvatskim jezikom*, a šest godina kasnije *Hrvatsku gramatiku za Slovence*. Zbog Khuenovog dolaska na vlast, bio je prisiljen pisati udžbenike na njemačkom jeziku.¹⁰⁸

6.8 Fran Gerbic (Cerknica, 1840. – Ljubljana, 1917.) – student praškog konzervatorija i počasni član Kraljevskog narodnog zemaljskog kazališta u Zagrebu

Slovenski glazbenik Fran Gerbic studirao je na praškom konzervatoriju istovremeno kada i Franjo Marn. U Pragu je studirao solo pjevanje, a predavao mu je prof. Volg te ravnatelj konzervatorija Krejčić. U tom razdoblju izdavao je časopis *Lira Sionska* u kojem je surađivao već spomenuti Marn. *Lira* je počela izlaziti 1866. godina, a sveukupno je izašlo 12 brojeva. Gerbic je u tom časopisu izdavao crkvene napjeve koje je sam skladao. Po završetku studija pjevao je u Narodnom kazalištu u Pragu (praškom Národnom divadlu), zatim 9 godina u zagrebačkoj operi te jednu sezonu u Ulmu na Virtembergu i jednu sezonu u Lavovu.¹⁰⁹ U Zagreb je došao preko prijatelja Šenoe. Naime, Gerbic je tijekom studija u Pragu upoznao Augusta Šenou i hrvatskog povjesničara Tadiju Smičiklasa. Godine 1868. Šenoa je postao umjetničkim ravnateljem Narodnog zemaljskog kazališta. Predložio je Kazališnom odboru da

¹⁰⁶ Gantar Godina, „Slovenski izobraženci“, 211-212.

¹⁰⁷ Gantar Godina, „Slovenski izobraženci“, 212-213.

¹⁰⁸ Gantar Godina, „Slovenski izobraženci“, 213.

¹⁰⁹ <http://www.slovenska-biografija.si/>

pozovu Gerbica, a sam ga je nagovarao da prekine karijeru u praškom Národnom divadlu te da dođe u Zagreb. Gerbic je u Zagreb došao već sljedeće godine te se proslavio svojim izvedbama u Zajčevim operama. Gerbic je u Hrvatskoj koristio ime, a evo što je jedan nepotpisani autor rekao o njegovu pjesničkom umijeću: „Grbić u svakom nas je pogledu iznenadio, i kao Hrvatom bilo nam se je njime upravo ponositi. U njem ne imaš pred sobom pjevača obične talijanske bagre, nego umjetnika od oka koji sva sredstva umjetnosti posjeduje, da grlom svojim upravlja i vlada. Grbić svakokrat umije radjati liep glas i prema vrsti odabirati primjerenu mu boju, da izreče ono, što je komponista htio. Kod njega lasno ćeš opaziti, da ulogu svoju skroz dokučuje, te žarom umjetničkim vazda nastoji stvoriti živu muzikalnu sliku. Dao Bog, te nas još dugo zatravljivao ubavim i zvonkim svojim grlom, jer tenora sa takovim glasbenim naobraženjem neće Zagreb tako lahko dobiti.“¹¹⁰

Gerbic je napustio Zagreb zajedno sa suprugom zbog bolesti da bi se već iduće godine vratio nastupiti u dvjema predstavama Eisenhuthove opere *Sejstav ljuti*.¹¹¹

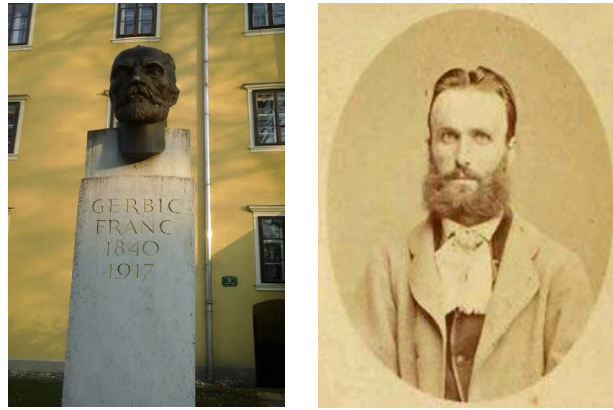
Godine 1882. započeo je karijeru učitelja glazbe i djelovao na Iovskom konzervatoriju kao učitelj solo pjevanja i zborovođa konzervatorijskog zbora, sve do 1886. godine kada je počeo djelovati u društvima Glazbena matica, Čitaonica i Dramsko društvo u Ljubljani. U Glazbenoj matici radio je kao učitelj i voditelj društvene škole, u Čitaonici kao zborovođa, a u Dramskom društvu kao dirigent (do 1895. godine). Godine 1890., 1896. i 1897. bio je pomoćni učitelj na Učilištu za glazbenu teoriju, pjevanje i orgulje. Ipak je najaktivniji bio u Glazbenoj matici djelujući kao učitelj solo i zbornog pjevanja, glazbene teorije, harmonike i klavira.

Gerbic je bio i vrstan skladatelj. Skladao je vjerske napjeve, ali i svjetovne skladbe. Od njegovih svjetovnih skladbi najpoznatiji su one za klavir. Pisao je opere, zbirka 150 narodnih pjesama za jedan glas i klavir, *Slavensku jeku* (za muške i ženske zborove). Napisao je operu *Kres* te *Nabor*. Od 1899. do 1900. godine izdavao je glazbeni list *Glazbena zora* u kojem se nalaze njegove skladbe te skladbe drugih slovenskih skladatelja. Bio je počasni član Kraljevskog narodnog zemaljskog kazališta u Zagrebu i Glazbene matice u Ljubljani.¹¹² Danas se njegov kip nalazi ispred Glazbene matice u Ljubljani, a u hrvatskoj je historiografiji poznat i kao Franjo Gerbić tj. Grbić.

¹¹⁰ <http://opera.hr/index.php?p=article&id=16>

¹¹¹ <http://opera.hr/index.php?p=article&id=16>

¹¹² <http://www.slovenska-biografija.si/>

Slika 4. Spomenik Francu Gerbicu ispred Glazbene matice u Ljubljani te njegova fotografija¹¹³

6.9 Vjenceslav Novak (Senj, 1859. – Zagreb, 1905.) – pisac najboljeg hrvatskog romana realizma

Vjenceslav Novak hrvatski je književnik, glazbeni pisac, pedagog, teoretičar i skladatelj. Nakon završene preparandije u Zagrebu radio je kao učitelj u Senju, a zatim je 1884.–1887. godine studirao na Praškom konzervatoriju, gdje je stekao zvanje orguljaša te nastavnika pjevanja i teorije glazbe. Do smrti je bio zaposlen kao profesor glazbe u Muškoj učiteljskoj školi u Zagrebu. Također je predavao teoriju, glazbenu estetiku i povijest glazbe na školi Hrvatskog glazbenog zavoda. Uređivao je glazbeni časopis *Gusle* (1892., s Vjekoslavom Klaićem) i izdavao list *Glazba* (1893).

Novak je poznat po novelama *U glib* (1901.) i *Iz velegradskog podzemlja* (1905.) u kojima prevladava socijalna analiza teškog života potlačenih društvenih slojeva, opisujući probleme siromaštva, gladi, društvene neravnopravnosti i nepravde. U romanu *Pavao Šegota* (1888.) glavni junak stradava kao žrtva kobne žene, a sličnu je priču o tragičnoj sudbini intelektualca u truloj društvenoj sredini obradio u romanima *Tito Dorčić* i *Dva svijeta*. Novak je napisao niz romana regionalne senjsko-podgorske tematike (*Pod Nehajem*, 1892.; *Podgorka*, 1894.; *Posljednji Stipančići*, 1899.; *Tito Dorčić*, 1906.), a u *Zaprekama* (1905.) otvorio je zanimljivu problematiku svećenikova ljubavnog života. No, njegov najpoznatiji i najbolji roman te neizostavna srednjoškolska lektira u Republici Hrvatskoj jesu *Posljednji Stipančići*. U *Posljednjim Stipančićima*, najboljem romanu hrvatskog realizma, autor slijedi društveni i javni život Senja u prvoj polovici 19. stoljeća te privatni tragični život osiromašjele plemićke obitelji Stipančići i njihovih posljednjih izdanaka.

¹¹³ <http://opera.hr/index.php?p=article&id=16> (Leksikon hrvatskih opernih pjevača)

U razdoblju od 1888. do 1903. godine, objavio je četrdesetak članaka i kritika s glazbenom tematikom, objavljivao je priručnike (*Pučki učitelj kao učitelj pjevanja i kao orguljaš*, 1888.; *Pjevačka obuka u pučkoj školi*, 1892.; *Uputa u orguljanje*, 1893.) i prve udžbenike harmonije (*Priprava k nauci o glazbenoj harmoniji*, 1889.; *Nauka o glazbenoj harmoniji*, 1890.), koji su se dugo zadržali u školskoj uporabi; autor je prve povijesti glazbe na hrvatskom jeziku (objavljena 1994.). Harmonizirao je 52 napjeva iz zbornika *Cithara octochorda (Starohrvatske crkvene popijevke*, 1891). Bavio se i skladanjem (za orgulje, zborovi, popijevke), ali je većina njegovih djela izgubljena.¹¹⁴

Slika 5. Vjencelav Novak¹¹⁵

6.10 Luka Zima (Manjšperg, 1830. – Varaždin, 1906.) i Josip Žitek (Hrastje-Mota, 1832. – Novo mesto, 1899.) – prijatelji i dugogodišnji kolege

Luka Zima rođeni je Slovenac koji je već u srednjoj školi naučio hrvatski jezik pošto je već 1852. godine upisao osmi razred gimnazije u Zagrebu, a s njim je otišao i njegov osnovnoškolski prijatelj Josip Žitek. Tamo je upoznao Čeha Vaclava Kašpara koji je došao na studij u Zagreb te je počeo učiti češki i poljski jezik. Već ranije ga je katehet Juraj Matijašić „upoznao sa svojim materinskim jezikom i upozorio na krasotu hrvatskog jezika“, odnosno on je bio taj zbog kojeg je tako rano ovladao hrvatskim jezikom te počeo čitati hrvatsku i srpsku literaturu te ga je oduševila i ideja ilirizma. No, u Zagrebu je naišao na neprijateljsko raspoloženje jer su ga, kao Slovenca, doživljavali kao širitelja germanizacije¹¹⁶ (prema Josipu Križanu, A. B.). Proučavajući zapise o njegovom životu, prije možemo reći da je bio širitelj slavenske ideje.

Od petog razreda gimnazije davao je instrukcije da si pokrije dio troškova studiranja. Dogovorio se s prijateljem Josipom Žitekom da će poslije završene gimnazije otići u Prag na

¹¹⁴ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44224>

¹¹⁵ www.nsk.hr

¹¹⁶ Križan, *Životopis Luke*, 1-12.

studij filozofije. Odbio je prijedlog Matije Rulica u čijoj je kući bio informator da završi pravo pa da se kod njega za stalno zaposli. Godine 1853. Žitek i Zima otišli su na studij u Prag. Zima je upisao klasičnu filologiju. Prvu godinu učio je na Sveučilištu u Pragu, druge je studirao u Grazu, a treću ponovno u Pragu gdje je kasnije položio ispit iz klasične filologije. U Pragu se družio i sa srpskim kolegama koji su tada studirali na istom sveučilištu, pogotovo s Jovanom Jovanovićem Zmajem.¹¹⁷ Pri kraju posljednjeg semestra u Pragu u novosadskim je novinama pročitao natječaj za mjesto profesora filologije na gimnaziji u Srijemskim Karlovcima te ga je Jovanović nagovarao da prihvati taj posao. Zima je odlučio iskušati sreću u Karlovcima, potaknut idejom slavenske uzajamnosti jer će radije „predavati u srpskoj nego njemačkoj gimnaziji“ jer su u tadašnjim slovenskim zemljama odreda bile njemačke gimnazije tj. nastava se odvijala na njemačkom jeziku. Godine 1856. pisao je direktoru karlovačke gimnazije te je bio prihvaćen na tu poziciju, a još su tražili nekog da predaje matematiku i fiziku te je Zima pisao prijatelju Žiteku, profesoru matematike i fizike. Žitek je ponudu u prvi mah odbio.¹¹⁸

No, već u jesen iste godine u Grazu se susreo s Žitkom te su otišli u Karlovce. Zima je do 1876. ostao profesor na gimnaziji u Karlovcima. Kvalitetan dvadesetogodišnji rad opisuje jedan od Ziminih i Žitkovih učenika, Jovan Turoman, koji je i sam kasnije postao filolog te je objavio Zimina djela unutar jednog zbornika, na ćirilici: „svojim su trudom i radom gimnaziju u Karlovcima znamenito unapredili, da ne rečemo na visinu onog znanja povisili kako su ostale gimnazije u Austro-Ugarskoj Monarkiji bile.“¹¹⁹

Zima se, za razliku od Žitka koji je 1871. godine dobio mjesto u gimnaziji u Ptuju u Štajerskoj, u svoju rodnu Sloveniju tj. Štajersku, nikada nije vratio, već je 1876. godine prihvatio posao na varaždinskoj gimnaziji. Neočekivano je umirovljen 1891. godine, da bi ga već sljedeće godine zvali kao pomoćnog učitelja u Varaždinu (zbog nedostatka kadra) te kada je završio taj posao, prihvatio je poziv srpske vlade za predavača na Katedri za grčki jezik na Velikoj školi u Beogradu. Nakon četiri godine službe, srpski kralj Aleksandar dodijelio mu je orden sv. Save te je umirovljen i vratio se u Varaždin u kojem je umro 1906. godine.¹²⁰

Žitek je u Ptuju bio član čitaonice i povjerenik Slovenske matice. Pisao je o događanjima u Ptuju. U njegovom jeziku tj. pisanju očituju se primjese dijalekta.¹²¹

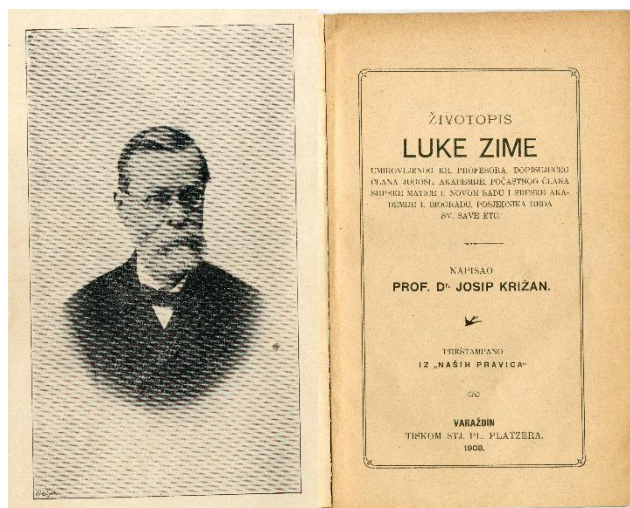
¹¹⁷ Jovan Jovanović Zmaj (1833. – 1903.) srpski je pisac realizma. U Pragu je završio studij medicine te je radio kao liječnik. Ujedno je bio i književnik, a dosta je utjecao na hrvatske i slovenske pisce. Dopisivao se i s A. G. Matošem te je u svojim djelima koristio i stil narodne poezije. (Barac, *Jugoslavenska književnost*, 131-134.)

¹¹⁸ Križan, *Životopis Luke*, 1-12.

¹¹⁹ Križan, *Životopis Luke*, 14.

¹²⁰ Križan, *Životopis Luke*, 19-20.

¹²¹ <http://www.slovenska-biografija.si/>

Slika 6. Naslovnica Križanove biografije Luke Zime iz 1908. godine¹²²

Dio o studentima koji su studirali u „zlatnom Pragu“ prije 1882. godine, može se zaključiti tvrdnjom kako je, naravno, ovdje navedena tek nekolicina. Tu su još i fizičar Nikola Tesla koji je u Pragu studirao filozofiju samo jedan semestar, a istovremeno je pohađao vježbe iz eksperimentalne fizike kod poznatog češkog fizičara Karela Domalípa.¹²³ Nema podataka da je završio studij na ijednom praškom sveučilištu.¹²⁴ Tesla je 1936. godine izabran počasnim doktorom praškog ČVUT-a, kao i Visoke tehničke škole u Brnu, a 1937. godine čehoslovački predsjednik Edvard Beneš dodijelio mu je najviše državno odlikovanje, Red Bijelog lava.¹²⁵

Prije dvije godine u Pragu, u dijelu Praha 6, u Dejvicama, nedaleko od ČVUT-a postavljen spomenik, u ulici koja nosi njegovo ime.

¹²² Križan, *Životopis Luke*. Naslovnica iz 1908. godine.

¹²³ <http://arhiva.dalje.com/hr-scena/najvei-na-svijetu-u-pragu-otkriven-spomenik-nikoli-tesli/520938>

¹²⁴ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61021>

¹²⁵ <http://arhiva.dalje.com/hr-scena/najvei-na-svijetu-u-pragu-otkriven-spomenik-nikoli-tesli/520938>

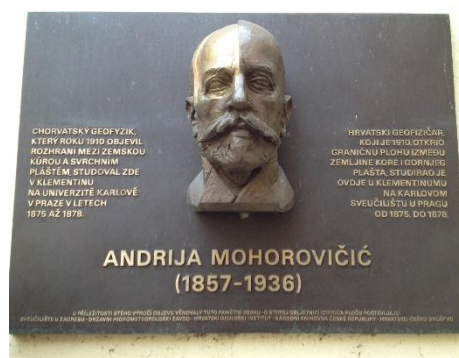

Slika 7. Kuća u kojoj je živio Nikola Tesla tijekom studija u Pragu (Ve Smečkah 79)¹²⁶

Slika 8. Teslina ulica i spomenik u Pragu (Praha 6, Dejvice)

Treba spomenuti i da je u Pragu studirao Tadija Smičiklas, hrvatski povjesničar, i to 1864. godine povijest i zemljopis, dok je Andrija Mohorovičić, hrvatski geofizičar u Pragu završio studij matematike i fizike na Karlovu Sveučilištu u Pragu, a njegova spomen-ploča postavljena je 2011. godine u Nacionalnoj knjižnici Klementinum u Pragu.¹²⁷

Slika 9. Spomen-ploča hrvatskom geofizičaru Andriji Mohorovičiću u Klementinumu u Pragu

¹²⁶ <http://www.unt-genius.hr/spomenici.html>

¹²⁷ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56776>,

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41535>,

<http://arhiva.dalje.com/hr-scena/najvei-na-svijetu-u-pragu-otkriven-spomenik-nikoli-tesli/520938>

7 HRVATSKI STUDENTI U PRAGU 1882. – 1918. GODINE

Konačno, dolazimo do glavne teme ovog rada. Kao prijelomna godina uzeta je 1882. godina jer se upravo te godine Karlovo sveučilište u Pragu razdvojilo na češko i njemačko te 1918. godina kao zadnja u tzv. dugom 19. stoljeću. Između ovih dviju graničnih godina, nekoliko stotina hrvatskih studenata studiralo je u Pragu. Najveći broj hrvatskih studenata pohađao je češko sveučilište, manji njemačko, a dio ih je studirao na politehnici, umjetničkim akademijama ili drugim visokim školama.

Grupa hrvatskih studenata koja je pristigla nakon spaljivanja mađarske zastave nije bila toliko brojna, ali je bila jako aktivna te se o njoj najprije i misli kada se govori o praškim studentima, a često se piše kao o jako brojnoj. Razlog tome je njihova politička aktivnost. Podaci koji se ovdje navode, uglavnom se podudaraju s analizom prof. Agičića koji je prvenstveno analizirao studente filozofskog, pravnog i medicinskog fakulteta češkog sveučilišta te matične knjige doktora obaju fakulteta (češkog i njemačkog) koje su sada dostupne u digitaliziranom izdanju na stranicama Karlova sveučilišta u Pragu.¹²⁸ Također, druga grupa hrvatskih studenata koja je bila aktivna, ali i mnogobrojna, bila je ona iz 1908. kada ih se veliki broj ispisao sa Sveučilišta u Zagrebu u znak protesta zbog prisilnog političkog umirovljenja prof. Đure Šurmina.¹²⁹

U razdoblju između 1882. i 1918. godine na češkom su sveučilištu u Pragu studirala ukupno 444 hrvatska studenta. Hrvati iz Međimurja, južne Ugarske i Bosne i Hercegovine nisu obuhvaćeni analizom. Iz Banske Hrvatske bilo ih je 206 (46,4%), iz Dalmacije 203 (45,7%), dok je iz Istre studiralo 35 studenata, odnosno 7,9% od ukupnog broja. Najviše je hrvatskih studenata bilo na pravnom fakultetu (290 ili 65,3%) dok je na ostala 2 zajedno bilo gotovo upola manje: na filozofskom 91 (20,5%) i medicinskom 63 (14,2%). To objašnjava činjenica da je na pravnim fakultetima inače bilo više studenata. S druge strane, studenti prava bili su politiziraniji te su bavljenje političkim aktivnostima tijekom studija smatrali pripremom za buduće zvanje. Stoga su oni koji su prihvaćali ideje slavenske suradnje, zasigurno radije birali Prag, i to češko sveučilište, negoli neko drugo. Kao još jedan od razloga odabira Praga bio je i taj što je na tom sveučilištu predavao prof. Tomáš Garrigue Masaryk.¹³⁰

Nadalje, austrijska se diploma nije priznavala u ugarskom dijelu Monarhije i obrnuto. Stoga ne čudi da je veliki broj studenata u Pragu bio iz Dalmacije. Možda bismo u obzir trebali uzeti

¹²⁸ Dostupni su na poveznici: <https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/?lang=en>

¹²⁹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 129-130.

¹³⁰ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 130.

i prometnu povezanost jer su dalmatinski studenti najčešće putovali parobrodom do Trsta ili Rijeke odakle su nastavljali željeznicom za Beč ili Prag. O slavenskoj uzajamnosti već je dovoljno rečeno tako da ćemo je ovdje navesti samo kao razlog, ali bez dodatnog objašnjenja. Zanimljivo je kako jedan od studenata prava, Dragan Šašel, objašnjava razloge nastavka studija u Pragu: „(...) htio bih, da ostavim zagrebačku univerzu pa da pođem na prašku i to zato što:

- 1) u Zagrebu moram gotovo svaki dan slušati predavanja (=sjediti kao drven kip u klupi i gledati profesoru u brk).
- 2) Od tih predavanja nemam nikakovu korist nego samo štetu, jer mi oduzimlju najbolji i najveći dio dana, kad bih mogao štogod naučiti (u večer ne učim niti čitam radi očiju).

Radi toga sam nakanio poći na drugu univerzu (prašku) – nu za to nemam novaca.¹³¹

Pokrajina	Pravni fakultet	Filozofski fakultet	Medicinski fakultet	Ukupno
HRVATSKA	102 (35,2%)	64 (70%)	40 (63,5%)	206 (46,4%)
DALMACIJA	158 (54,5%)	22(24,4%)	23 (36,5%)	203 (45,7%)
ISTRA	30 (10,3%)	5 (5,6%)	0	35 (7,9%)
Ukupno	290	91	63	444

Tablica 1. Hrvatski studenti na češkom sveučilištu u Pragu (1882. – 1918.)¹³²

Podaci u matičnim knjigama nisu potpuni kada je riječ o nacionalnosti, ali zato je uvijek bila navedena vjerska pripadnost te se od 1897. godine uvodi i kategorija materinjeg jezika.

Vjera	Pravni fakultet	Filozofski fakultet	Medicinski fakultet	Ukupno
Rimokatolička	261 (90%)	75 (82,3%)	48 (76,2%)	384 (86,5%)
Pravoslavna	25 (9%)	13 (14,3%)	15 (23,8%)	53 (12,0%)
Starokatolička	1 (0,3%)	3 (3,3%)	0	4 (0,9%)
Evangelička	1 (0,3%)	1 (1,1%)	0	2 (0,4%)
Židovska	1 (0,3%)	0	0	1 (0,2%)
Ukupno	290 (100%)	91 (100%)	63 (100%)	444 (100%)

Tablica 2. Hrvatski studenti prema vjerskoj pripadnosti¹³³

U ovoj analizi hrvatskih studenata može se navesti i podjela Dragutina Prohaske na četiri grupe koja baš nije ispravna. Osim dviju navedenih, on navodi još dvije. Dakle, prva koja se javlja nakon 1895., druga se javlja oko 1900., treću grupu čine studenti iz 1908., a četvrtu oko

¹³¹ Pismo Dragana Šašela Františku Hlaváčeku od 22. 9.1897. iz Karlovca; Agičić, *Dragi Franta!*, 194-195.

¹³² Tablica je preuzeta iz: Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 131.

¹³³ Tablica je preuzeta iz: Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 131.

1912. godine. Međutim, njegovu procjenu moramo uzeti s rezervom jer je nastojao dokazati Masarykov utjecaj na jugoslavensku kulturu.¹³⁴

Prije 1895. godine hrvatski se studenti na češkom sveučilištu pojavljuju povremeno i ne u toliko velikom broju. Primjerice, od 1882. do 1895. godine na pravnom je fakultetu upisano samo 13 studenata iz hrvatskih zemalja, dok su filozofski fakultet pohađala osmorica, a medicinski šestorica studenata, od toga su četvorica filozofa i dvojica pravnika upisana tek potkraj 1895. godine u zimski semestar nakon izbacivanja iz Zagreba. Godine 1896. stanje se izmijenilo. Tada je upisano 8 studenata na pravni, 3 na filozofski i 1 na medicinski fakultet. Novi su studenti došli u sljedeće dvije godine: 18 ih se upisalo na pravni, 4 na medicinski. Upravo ti studenti uključili su se u pokret napredne studentske omladine na kraju 19. stoljeća. Između 1899. i 1908. godine na češkom sveučilištu studirao je 61 student na pravnom fakultetu, 36 na filozofskom te 9 na medicinskom. Godine 1908. i 1909. – zbog posebne situacije – posve remete dotadašnju relativno logičnu strukturu postupnog povećanja broja hrvatskih studenata s manjim oscilacijama. Tada su se, naime, brojni studenti iz Zagreba upisali na češko sveučilište u Pragu u znak protesta protiv miješanja bana Raucha u autonomiju Sveučilišta tj. prisilnog umirovljenja prof. Đure Šurmina, zastupnika Hrvatske pučke napredne stranke. Ustanovljena je posebna upisna knjiga za zagrebačke studente dok ih se dio upisao u praške studentske matice čime su postali punopravni članovi češkog sveučilišta u Pragu. Ukupno 111 studenata upisalo se tijekom ljetnog i zimskog semestra 1908. godine na pravni fakultet, 12 na filozofski, dok se na medicinski fakultet upisao tek 1 student. Sljedeće godine, u ljetnom i zimskom semestru upisano je znatno manje studenata: 26 na pravni, 7 na filozofski te 6 na medicinski.

U razdoblju do 1914. godine upisalo se u Pragu još 45 pravnika, 12 filozofa i 16 medicinara iz Hrvatske, Dalmacije i Istre. Uoči i tijekom Prvog svjetskog rata u Pragu je bilo upisano 8 hrvatskih studenata na pravnom, 12 na filozofskom i 19 na medicinskom fakultetu. Povećanje studenata medicine prouzročivao je prijelaz iz Beča, Graza i Innsbrucka.¹³⁵

7.1 Stjepan Radić – praški student (1893. – 1894.) i češki šogor

Stjepan Radić zaslužuje posebno poglavlje u ovom radu. O njemu se kao velikoj ličnosti na hrvatskoj političkoj sceni može napisati poseban rad, tako da će se ovaj rad držati isključivo njegove poveznice s Češkom.

¹³⁴ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 132.

¹³⁵ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 132-133.

Radić je prve dodire s Češkom ostvario preko brata Antuna koji je sudjelovao u radu Prvog kongresa sveslavenskog naprednjačkog studentstva iz Austro-Ugarske 1891. godine u Pragu, a povremeno je pisao i za češki časopis *Časopis českého studentstva*. O samome Stjepanu pisale su praške novine pobunjeničke omladine *Národní Listy* kada je zbog uvrede Khuena Héderváryja bio izbačen sa Sveučilišta u Zagrebu te je morao izdržavati zatvorsku kaznu u Bjelovaru. U tom zapisu hvale njegov hrabar čin. Sve zajedno vjerojatno je utjecalo na njegov odabir Praga kao slavenskog grada u kojem će nastaviti svoje školovanje. Akademske godine 1893./1894. upisao se na pravni fakultet češkog sveučilišta u Pragu na kojem je boravio ukupno tri semestra (peti, šesti i sedmi). Radić se dobro snašao u Pragu, o čemu svjedoče njegova pisma bratu Ivanu o troškovima i učenju češkog jezika:

„Moj me je kašalj ostavio. Marljivo učim i sve više valjanih i novih stvari čujem i vidim, kao što sve više valjanih ljudi upoznajem. Koštu imam predobru, a uzimam i zajutak, a plaćam objed 30, večeru 20, zajutak (mlijeko) 7 nč. Na dan. Stan je 5 ½, dakle sve zajedno 22 fr. 60 nč. A uz to prekrasna i upravo gospodska podvorba, uzorna čistoća, a nada sve moja vedra i vesela ćud, koju mi još više krepe pisamca iz mile domovine, kojih do sada dobih već više. Ne boj se, da su to pisamca mojih znanica, premda je jedno pisala i ženska ruka – naše sestrice. Pisao mi je i moj odvjetnik dr. Ružić o mojoj obtužnici, pa sada čekam svaki dan ponovno pismo od njega, u kom će mi javiti, da li ću na raspravu morati osobno doći. – Dadoh si naručiti nove cipele (6 fr.), popraviti ogrtač (1 fr 50) kupih si čeških knjiga, u opće uredih si sve ponajbolje. Osim malo kiše u prošlom tjednu vrijeme prekrasno (...)“¹³⁶

Radić je brzo naučio češki, a o tome je kasnije pisao u svojim memoarima *Uzničke uspomene*. Naime, tada nije postojala niti jedna gramatika češkog na hrvatskom jeziku pa je on češki učio iz *Češko-hrvatskih razgovora* Vaclava Zaboja Mařika (učio je već za boravka u zatvoru). Navodi kako, došavši u Prag, „za dva dana pročitah i gotovo posvema razumijeh češku početnicu, a za osam dana svrših već cijelu češku pučku školu“ te kako je ubrzo ne samo bez problema čitao, već se i upisao na fakultet bez ičije pomoći u tumačenju. Piše i kako je neslužbeno razgovarao s profesorom Albínom Bráfem, tadašnjim dekanom pravnog fakulteta, te mu se pohvalio kako čita knjigu o češkom državnom pravu i objasnio kako i Hrvati imaju takvo „neoborivo“ državno pravo, makar i ne imali takvih knjiga o njemu.¹³⁷

Već je na samom početku boravka u Pragu, poslao pismo uredniku dubrovačkog lista *Crvena Hrvatska*, Franu Supilu kako bi rado bio dopisnik iz Praga za taj časopis što je Supilo s radošću prihvatio, ali bez kritike mladočeha: „Bit će mi milo, da biste za moj list javljali o

¹³⁶ Pismo Stjepana Radića bratu Ivanu od 21.9.1893. iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 92.

¹³⁷ Radić, *Uzničke uspomene*, 113-114.; Agićić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 182.

češkim stvarima, jer Vi ste na izvoru, pa se možete dobro obavijestiti. Ali mladočehe ne bi smjeli napadati, bar ne u našim novinama. Vi hvalite radikalnu stranku koja se je združila s radništvom. Ja, ukoliko nju poznam uhvam se, da će ova uvijek biti dobar *impuls* i dobar *motor* koji naprijed tjera za one, te su pozvani da učine Češku. Mladočesi imaju u svom taboru jednu ranu, a to su Masaryk i družina: *realiste*.¹³⁸

U istom pismu Supilo odgovara na Radićev upit o zainteresiranosti dubrovačkih studenata za odlazak na studij u Prag: „Žao mi je al Vam moram odgovoriti, da od naših gjaka (ima 15 Hrvata iz Dubrovnika) ne misli nijedan u Prag, a to s više razloga, od kojih je najjači i najlugji *navika*. Navikli su u Beč i Grac, pa im se teško odlučiti. Da mogu, svi bi išli u Zagreb, kad bi i za tamo dobili potporu. U svoje doba, „Crv.[ena] Hrv.[atska]“ je dosta o tom napisala, ali kako se čini bez uspjeha. Svakako naći će se koja stara kuća, te će Vam tamo dohrliti bar za jedan semestar – iz znatiželjnosti na iznimno stanje.“¹³⁹

U istom mu pismu zahvaljuje za to što je Radić upozorio Čehe na *Crvenu Hrvatsku*: „Hvala Vam da ste Čehe upozorili na „Cr. Hrv.“. Mali je list, uprav me stid, ali ja kriv nijesam već nesretna štamparija koja ne može da tiska veći format. Ali Vi to nadoknadite predočujući im našu borbu sa Srbima, u koju su oni veoma malo upućeni. Kažite im koje su razlike megju nama, a za Vaša politička pisma slobodno mi zapovjedite. Što budem znati, pomoći ću Vam podacima ili inače.“¹⁴⁰ U ostavštini Stjepana Radića, u privatnom posjedu, sačuvan je koncept pisma Franu Supilu kao odgovor na ovo pismo, međutim, ostalo je u konceptu (također ga je objavio Krizman u već navedenom djelu, A. B.). U tom pismu Radić navodi kako će nastojati što bolje naučiti češki kako bi mogao objaviti brošuru „Hrvati i slavjanska uzajamnost“: „Medju tim ja ne ću sjedjeti. Nastavit ću, u koliko mogu učiti češki i dovršit ću osnovu, po kojoj bi već početkom 94. izdao brošuru: Hrvati i slavjanska uzajamnost, ali na češkom jeziku, s osobitim obzirom na spor hrv. srpski.“¹⁴¹ jer o tome Česi ne znaju mnogo, niti ne razumiju, i tu, u Pragu, „dalo bi se raditi za našu stvar“¹⁴², a trebalo bi raditi i na tome da mladočesi napokon počnu podupirati sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom: „Moje je najme najtvrdje uvjerenje, da mi u što kraćem roku moramo učiniti taki preokret u češkoj politici, da Česi (Mlado-) što skorije stanu najodlučnije podupirati sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Danas su oni tako slijepi, da bi se

¹³⁸ Pismo Frana Supila Stjepanu Radiću od 29.9.1893. iz Dubrovnika; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 93.; Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 183.

¹³⁹ Pismo Frana Supila Stjepanu Radiću od 29.9.1893. iz Dubrovnika; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 93.

¹⁴⁰ Pismo Frana Supila Stjepanu Radiću od 29.9.1893. iz Dubrovnika; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 93-94.

¹⁴¹ Nepsoslano pismo Stjepana Radića od 4.10.1893. iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 94.

¹⁴² Nepsoslano pismo Stjepana Radića od 4.10.1893. iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 94.

tomu protivili radi onih 6 glasova. Sirote, ne znaju da su oni najviše pomogli Madjarima do supremacije!¹⁴³

No, već na samom početku boravka u Pragu, Radić je morao natrag u Hrvatsku, u Petrinju, radi izdržavanja kazne o čemu piše svom bratu Ivanu: „Sjedit ću po svoj prilici u Petrinji, jer je teško vjerovati, da bi mi dozvolili, da svoj zatvor odsjedim u Zagrebu.“¹⁴⁴ U petrinjskom je zatvoru proveo tri mjeseca te nije gubio vrijeme, već je intenzivno učio. Usavršio se u češkom i ruskom, a radio je nešto iz poljskog i francuskog jezika. Tako da piše bratu Ivanu o tome kako mu je u zatvoru te je sretan da barem ima osiguranu egzistenciju te da su mu kolege riješile papirologiju na fakultetu u Pragu: „U Pragu bi već možda kuburio na sve kraje, a ovdje sam još 2 mjeseca siguran za opskrbu. Iz Praga dobih dobre glase, a nadam se, da i u buduće ne će dolaziti hrdjavi. Prijatelj Plocar digao je za me podpise i platio je školarinu. To ti je prijatelj činom i srcem.“¹⁴⁵ Tako da ga boravak u zatvoru nije „udaljio“ od nastavka školovanja. Pravni fakultet nije zahtijevao prisutnost na nastavi te je unatoč tome što je cijeli semestar proveo u zatvoru, uspio obaviti sve studentske obaveze.¹⁴⁶ Možemo navesti i primjer pisma Lavu Mazzuri¹⁴⁷ s kojim je prijateljevao, a kojem govori o situaciji u kojoj je trenutno njegov studij te kako bi htio položiti i dodatni ispit: „Za to nakanih kolokvovati i u ovom semestru, koji ne ću izgubiti, barem mi tako javlja prijatelj iz Praga, koji je za me i školarinu namirio i podpise mi digao. Poslao mi je i škripta iz narod. gospod., nu ja bi svakako htio da kolokvujem i iz kaznenoga prava, i to htio bi gradivo proći najprije u hrv. j., pa makar ga samo jednom pročitao, a za to bi u Pragu tečajem mjeseca ožujka (20/II. 94 se moj zatvor svršava) s tim istim prijateljem u češkom j. ponovio. Nu kako znaš iz prsta se ne da učiti, treba mi dakle k tomu nuždnih pomagala (...).“¹⁴⁸

U siječnju iste godine iz Praga mu se javlja prijatelj Oskar Plocar koji ga je upisao u semestar i za njega prikupio potpise te mu javlja o stanju u Pragu: „Piši mi, je li dozvoljeno primati novine. Poslao bih Ti nešto, da znaš, kako napreduje proces o tak. zv. Omladinom, ako te to interesuje. Dosada su samo formalija obavljena. Svi izjavljuju, da o nekom tajnom društvu neznaju ništa. Sokol, Hajn, Rašin i Škába imaju danas stanje. Svi su mislili, da će tu izaći Bog zna šta na vidjelo, a kad tamo ništa. Većina ima crimen uvrjede Veličanstva. Drugačije ništa

¹⁴³ Neposlano pismo Stjepana Radića od 4.10.1893. iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 95.; Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 183.

¹⁴⁴ Pismo Stjepana Radića bratu Ivanu od 6.10.1893. iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 95.

¹⁴⁵ Pismo Stjepana Radića bratu Ivanu od 6.12.1893. iz Petrinje; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 102.

¹⁴⁶ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 184.

¹⁴⁷ O njemu će više riječi biti u poglavlju o studentskoj generaciji iz 1895. godine.

¹⁴⁸ Pismo Stjepana Radića Lavu Mazzuri od 29.12.1893. iz Petrinje; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 108.

osobita. „Slavia“ živi mirno, kao i prije. Prekosutra je ples, na koji je javljen delegat asocijacije francuzskih djaka iz Pariza. Iznimno stanje je sveudilj u Pragu. Novoga inače ništa.“¹⁴⁹

Nakon izlaska iz zatvora, 1894. godine, Radić se vratio u Prag gdje se uključio u studentsko društvo „Slavija“ i sprijateljio s nekima od vodećih djelatnika naprednog studentskog pokreta. Iste je godine upoznao Františka Hlaváčka, kolegu Čeha, koji je upisao pravni fakultet. S njim se sprijateljio te su se svakodnevno susretali. Zahvaljujući Hlaváčku, Radić je „izbrusio“ svoj češki, a Hlaváček je naučio hrvatski jezik. Intenzivno i dugogodišnje prijateljstvo završilo se kada je Radić započeo voditi drugačiju politiku, odnosno dok nije „sa svoje revolucionarne jugoslavenske orijentacije 1902. godine prešao na pacifističku i reakcionarnu austrijsku i habsburšku orijentaciju, „pod mlohavim plaštem slavenske politike u habsburškoj monarhiji.“ kako je zapisao Hlaváček u članku „Jihoslovanská pokroková generace z konce minulého a počátku tohoto století a její uztahy k československému kulturnímu a politickému životu“ objavljenom u časopisu *Přehled*, a navodi kako je upravo on bio taj koji ga je upoznao s idejama naprednjačkog studentskog pokreta.¹⁵⁰ Brojna je korespondencija između ovih dviju ličnosti, kako tijekom Radićeva boravka u Pragu, tako i nakon.

Iste godine kada i Hlaváčka, Radić je upoznao i ljubav svog života prilikom izleta na Kárlův Týn¹⁵¹ kod Praga. Bila je to praška učiteljska pripravnica Marija Dvořák. Njih dvoje intenzivno su se dopisivali; najprije joj je pisao na češkom, a potom i na hrvatskom, ponekad ćirilicom kako bi joj omogućio i učenje ruskog jezika. Radić je s njom dijelio ne samo romantiku, već i svoje političke stavove. Ukoliko mu ona ne bi dugo pisala, tugovao je, te je o tome pisao u pismima svojim prijateljima.¹⁵²

Slika 10. Kárlův Týn/Karlštejn¹⁵³

¹⁴⁹ Pismo Oskara Plocara Stjepanu Radiću od 24.1.1894. iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 112.

¹⁵⁰ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 184.

¹⁵¹ Kárlův Týn srednjovjekovni je dvorac/kaštel u blizini Praga. Danas je poznat je pod njemačkim nazivom Karlstein odnosno Karlštejn; <http://hrad-karlstejn.eu/>

¹⁵² Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 185.

¹⁵³ <http://hrad-karlstejn.eu/>

Oženili su se četiri godine kasnije, 23. rujna 1898. u crkvi sv. Norberta u Pragu, a ona je dodatni razlog zbog kojeg se Radić zanimao za Čehe i češku kulturu. Godine 2011. povodom 140-e obljetnice Radićeva rođenja, izaslanici Hrvatskog sabora te Hrvatsko-češkog društva postavili su spomen-ploču u navedenoj crkvi.

Slika 11. Crkva sv. Norberta i spomen-ploča Mariji i Stjepanu Radiću u toj crkvi¹⁵⁴

O tome kako se dobro snašao u Pragu, Radić piše svom sinovcu Pavlu Radiću: „Ja se ajde, hvala Bogu, dobro nastanih i liepo udomaćih u ovom krasnom i velikom slavenskom gradu. Samo s učenjem ide teško: sam ne mogu da radim, a drugi ne će ni za se, a kamo li za me da uče. Jedino je još, što mi zdravlje dobro služi, te hvala Bogu, mogu lako da odsjedim na predavanjih po pet sati na dan (8-11).“¹⁵⁵ Ovdje je potrebno napomenuti da je Radić bio iznimno slabovidan te mu je zato trebala pomoć u učenju.

No, Radić se kao student u Pragu nije dugo zadržao. Kao član društva „Slavija“, aktivno je sudjelovao u njegovu radu. Tako je u jesen 1894. godine „Slavija“ organizirala diskusiju o studiranju na stranim sveučilištima tj. kakva je korist od toga ako student prijeđe na semsestar-dva na drugo sveučilište (izvan Praga). Diskusiju je grubo prekinuo redarstveni povjerenik zbog čega se Radić sukobio s njime prigovorivši mu da je prekoračio svoje ovlasti. Redarstvenik je u prijavi optužio Radića za narušavanje javnog reda, te napisao kako su ga studenti smrtno ugrozili. Zbog toga je Radić morao odležati deset dana u zatvoru, a dobio je i izgon iz Praga. Zatvorsku je ćeliju dijelio s Antonínem Hajnom. U *Uzničkim uspomenama* Radić se prisjeća kako se sprijateljio s tamničarem koji mu je donosio novine i lijepo se ponašao prema njemu.¹⁵⁶

Nažalost, praška se policija nije zaustavila na tome, već se raspitala o Radiću i njegovim prethodnim „prekršajima“. Saznavši za boravak u petrinjskom zatvoru te za izbacivanje sa

¹⁵⁴ <http://croatia.ch/zanimljivosti/111014.php>

¹⁵⁵ Pismo Stjepana Radića Pavlu Radiću od 24.10.1894. iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 121.

¹⁵⁶ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 185.

Sveučilišta u Zagrebu, donijeli su odluku o izbacivanju Radića ne samo iz Praga, već iz cijelog austrijskog dijela Monarhije. Također, Radić je izbačen sa sveučilišta u Pragu, a nije mu pomoglo ni zalaganje Karela Kramářa za njegov slučaj u češkom saboru. Radić je po izlasku iz zatvora direktno odveden na redarstvo pa u Ugarsku.¹⁵⁷

Bivši zagrebački i praški student vratio se u Zagreb i bez obzira na protjerivanje iz Češke, ostao je vezan uz nju, prvenstveno zbog dopisivanja sa svojom ljubljenom Marijom, a potom i s ostalim prijateljima, najviše Hlaváčekom. Nije bio zadovoljan Kramářovim argumentiranjem „njegove obrane“ jer je isti zamjerio policiji miješanje u akademski senat, a ne to što se postavila iznad suda i ustava. U Zagrebu je Radić među studentima započeo promovirati češku kulturu. Organizirao je tečaj češkog jezika u gradskoj streljani (jer mu nije bilo dozvoljeno na sveučilištu), Hlaváčeku je u pismima molio da mu pošalje neke češke i slovačke rječnike, gramatike i pravopisne priručnike te stručnu literaturu, novine i časopise kao i opis predavanja o hrvatskom jeziku na sveučilištu u Pragu smatrajući da će time pobuditi veću zainteresiranost hrvatskih studenata za učenjem češkog jezika.¹⁵⁸

Nakon izbacivanja s praškog sveučilišta, za Radića je uslijedilo ne tako lijepo životno razdoblje koje je obilježila borba za egzistenciju. Pokušao se najprije upisati na sveučilište u Karakovu, odnosno Lavovu, no nije mu pošlo za rukom, tako da se upisao na sveučilište u Budimpešti. No, tamo nije bio zadovoljan, a Hlaváčeku je pisao o lošim navikama hrvatskih studenata u Budimpešti. Nenadano ga je pogodila majčina smrt, prekinuo je studij, nije imao posao, a Dvořákova mu nije pisala. Uspio je pronaći zaposlenje kod grofa Erdodyja u Štakorovcu kojeg je podučavao hrvatskom jeziku. I dalje se dopisivao sa svojim prijateljem Hlaváčekom koji mu je slao češke novine i knjige, a u jednom od pisama prijatelju, Radić navodi kako se raduje što jedan od vođa čeških naprednih studenata, Antonín Rašin, uči hrvatski jezik, dok Hlaváček uzvraća da Česi sve više prevode s hrvatskog, te se „ruši barijera nepoznavanja ovih dvaju naroda“.¹⁵⁹

Kada se spominje kako je Radić i dalje ostao u kontaktu s kolegama iz Praga, treba spomenuti i njegov odgovor na pismo Antonína Hajna, njegovog „zatvoreničkog sudruga“ te kasnijeg urednika časopisa *Samostatnosti*. Osim što mu objašnjava hrvatsko-mađarske odnose te Hédervájevju politiku prema Hrvatskoj, navodi i osvrt na Mađare i mađarski jezik: „ja sam se tim jezikom zanimao nekoliko mjeseci, već sam pomalo čitao mađarske pripovjedače, još uvijek naizust znam njihovu himnu, ali vjerujte mi, da je doista šteta vremena učiti jezik naroda

¹⁵⁷ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 186.

¹⁵⁸ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 186-187.

¹⁵⁹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 187-188.

koji je u svim slojevima tako izopačen, tako loše odgojen, da se posve predao u naručje Židovima, koji danas tvore glavninu mađarske „inteligencije“. Za Radića je taj narod „mrtvac u kojem se izlegao židovski vampir, koji siše krv usnulim Slovacima, Rumunjima, Srbima, Rusinima (već napola ubijenima), a pripravlja se također i na Hrvate.“¹⁶⁰ Radić smatra da je bolje učiti slavenske jezike i rumunjski. Kako je 1896. godine boravio u bjelovarskom zatvoru, a nije imao Hajnovu adresu, s njime je normalno dopisivanje nastavio tek 1899. godine.¹⁶¹

S prijateljem Hlaváčekom raspravljao je o korisnosti kongresa nemađarskih naroda Ugarske o kojem piše da je neuspjeo, ali da će neki u budućnosti uspjeti.

Godine 1895. nakon spaljivanja mađarske zastave na Jelačićevom trgu, Radić je izdržavao šestomjesečnu kaznu u bjelovarskom zatvoru u kojem je sa svojim studentskim kolegama organizirao tečaj češkog, a kolegama je čitao Masarykove tekstove. No, nije bilo velikog uspjeha. Radić je odlučio nastaviti studij te se dvoumio bi li završio studij u Moskvi pa oputovao kratko u zapadnu Europu ili obrnuto, nastavio studij u Beču, a doktorirao u Lavovu. Nakon izlaska iz zatvora, otišao je na studij u Lavov, međutim, uvjeti studiranja nisu mu odgovarali pa se prebacio u Krakov. Konačno, završio je fakultet u Parizu godine 1899. i to Slobodnu školu političkih znanosti te je obranio diplomski rad *Suvremena Hrvatska i južni Slaveni* za koji je dobio i dobar honorar. Radić se, u međuvremenu, oženio Marijom Dvořák koja je postala učiteljica.¹⁶²

Kao što je već bilo spomenuto da je Radić agitirao hrvatskim studentima da nastave školovanje u Pragu, radije nego u Beču, Grazu ili Budimpešti, on se i založio za studentsku skupinu iz 1895. godine kod svog prijatelja Hlaváčka koji im je uvelike pomagao, a kasnije je postao i urednik časopisa *Hrvatska Misao* koji je izlazio u Pragu.¹⁶³ No, o tome više u potpoglavlju *Studentska generacija iz 1895. – „protestanti“ sa Sveučišta u Zagrebu*.

Posljednje što ćemo spomenuti u ovom poglavlju jest da se u našoj historiografiji često spominje kako je prof. Masaryk mnogo utjecao na Radićeve stavove, pogotovo u razdoblju Radićeva boravka u Pragu. No, to je samo donekle istina. Radić je u Pragu živio poprilično blizu Masaryku, oni su se nekoliko puta i sreli. Radić je čitao njegove tekstove te ih je i utkao u svoju češku početnicu, ali u kasnijim izdanjima, kada se prestao slagati s Masarykovim stavovima, izbacio je i njegove tekstove, pogotovo zbog Masarykova srbofilstva o čemu će više

¹⁶⁰ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 188.; Ovakvu izjavu možemo usporediti s Marnovom o „velikom broju izraelove djece u Pragu.“ (A. B.)

¹⁶¹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 190.

¹⁶² Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 190-195.

¹⁶³ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 192.

riječi biti u dijelu o Radićevim knjigama.¹⁶⁴ Tijekom vremena, Radić je promijenio svoje političke stavove i udaljio se od Masarykovih ideja kao i još jedan dio i hrvatskih i slovenskih studenata.

7.1.1 Stjepan Radić – dopisnik i suradnik u češkim časopisima

Nakon vjenčanja, bračni par Radić nastanio se u „Zlatnom“ Pragu. Radić se zaposlio kao član uredništva *Samostatnosti*, tjednih novina Državnopravne napredne stranke koje je uređivao dr. Antonín Hajn. Imao je mjesečnu plaću od 120 kruna i dobio obećanje da će mu u tom časopisu tiskati dio diplomskog rada. Objavljivao je u svakom broju. To nije bio jedini časopis u kojem je objavljivao. Već ranije surađivao je s češkim listovima *Rozhledy* i *Radikální listí*, a osim *Samostatnosti*, objavljivao je i u časopisima *Osvěta*, *Slovanský přehled*, *Národní Listy*. U ovom razdoblju prestaje njegovo prijateljstvo s Hlaváčekom zbog već navedenih razloga te Radićeve kritike socijalizma u *Samostatnosti* dok je Hlaváček bio član redakcije socijalističkog lista.¹⁶⁵

Radić (i njegova obitelj) isključivo je živio od svog pisanja, što nije bilo nimalo lako, ne zato što mu je bilo teško pisati, već zato, što su honorari često kasnili, a urednicima pojedinih listova nije bilo drago da piše i za njihovu konkurenciju. Često je morao pisati urednicima po nekoliko puta kako bi mu se honorar isplatio. Zbog tih se razloga i udaljio od Hajna te mu je poslao iscrpno pismo u kojem mu je nabrojio sve dugove.¹⁶⁶ Čitajući taj dio Radićeve češke korespondencije, koja se čuva u Arhivu Narodniho musea u Pragu (ANM), a koje je prof. Agičić prepričao u priložima na kraju knjige *Hrvatsko-češki odnosi*, očigledne su promjene u Radićevu tonu: počevši od blagomolećeg do oštrokritičnog te u konačnici, nakon što bi dobio odgovor od Hajna, ponovno ublaženog. To se događalo najviše u razdoblju kada je napustio Prag i otišao živjeti u Zemun. Odlazak u Zemun bila je posljedica ponovnog progona iz Praga. Naime, kada se Radić počeo u javnosti javljati sa sve kritičnijim tekstovima, praško redarstvo prisjetilo se njegova izгона iz Praga koji je ponovno stupio na snagu tj. nije niti prestao vrijediti, zbog čega je Radić s obitelji morao napustiti Prag te se naselio u Zemunu kao križištu kultura odakle je radio kao dopisnik za češke novine, a mogao je pisati i za francuske i ruske novine. Naime, nalazio se na rubu Austro-Ugarske i netom pred Srbijom.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 210-213.

¹⁶⁵ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 195-196.

¹⁶⁶ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 196-197.

¹⁶⁷ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 198-199.

Radić je izdao tri knjige u *Samostatnosti: Současné Chorvatsko (Suvremena Hrvatska), Srbové a Chrovati (Srbi i Hrvati)*, te *Svobodna škola politických věd v Paříži (Slobodna škola političkih znanosti u Parizu)*. Honorar od knjige *Současné Chorvatsko* bio je dobar izvor prihoda, a Radić je smatrao da recenzentske primjerke te knjige treba poslati ljudima koji znaju češki i koje će to zanimati, Francuzima: Louisu Legeru, Ernsta Denisu, Anatolu Leroy-Beaulieu, Albertu Sorelu, švedskom slavistu Alfredu Jensenu, slovenskom književniku Franu Ilešiču i srbijanskom ministru Mihailu Vujiću.¹⁶⁸ Hrvatski časopis *Obzor* objavio je knjigu u tri nastavka jer je uredništvo smatralo da će hrvatske čitatelje zanimati kako je Hrvatska prikazana Česima. Njezina recenzija u peru F. Jaklika koji je Česima svakako preporučio tu knjigu, pogotovo zbog nedovoljnog poznavanja drugih slavenskih naroda također je izašla u *Samostatnosti*.¹⁶⁹

Radić je pisao i za *Hlas Národa, Radikalne Liste* i *Česku Demokraciju*. Kao što je već spomenuto, pojedinim urednicima časopisa nije bilo drago što on piše za konkurenciju, a zbog kašnjenja honorara, namjeravao je odustati od pisanja za navedene časopise. U „zemunskom razdoblju“ vid mu se pogoršao, a urednik *Hlasa Národa*, Edvard Baštýř savjetovao mu je da ne piše duge tekstove, već da štedi vid. Tim časopisima Radić je predlagao da postoji posebna rubrika u kojoj bi on pisao „vijesti sa slavenskog juga“. No, nije naišao na razumijevanje, a zbog neisplaćenih honorara, prestao je pisati za njih. U konačnici, prestao je pisati i za Hajnovu *Samostatnost* te je Hajnu pisao da mu može slati vijesti o događajima na „slavenskom jugu“, međutim neformalno i ne kao članke, već navedene podatke Hajn može upotrijebiti kada sam bude pisao članke. Međutim, zbog novčanih je poteškoća i dalje povremeno pisao za *Samostatnost* i molio novac od Hajna. Predlagao mu je i da objavi njegovo djelo *Nova Francuska* koje je namjeravao napisati, ali se nisu uspjeli složiti oko iznosa. Nakon toga je njihova korespondencija postala sve rjeđa.¹⁷⁰

Radić je nudio i suradnju u Ottůvu *Naučnom Slovníku*, enciklopediji koja je počela izlaziti 1888. godine u izdanju Jana Otta. U toj su enciklopediji surađivali i drugi Hrvati: Armin Pavić, Franjo Rački, Tadija Smičiklas i Karel (Dragutin Zahradnik). Uredništvu enciklopedije svidjela se Radićeva ponuda, pogotovo zato što im je bio potreban netko za „južnoslavenski dio“. Radić je trebao novac, no honorar nije bio velik. Drugi problem bio je u tome što su od njega zahtijevali da se doseli u Prag, što u tom trenutku nije bilo moguće. Rješenje su pronašli na

¹⁶⁸ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 197.

¹⁶⁹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 196-199.

¹⁷⁰ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 199-203.

način da Radić napiše nekoliko natuknica, tj. biografija. Radić je napisao opširnu biografiju o Stojanu Novakoviću¹⁷¹ i Dositeju Obradoviću,¹⁷² kao i druge članke, a potpisivali su ga slovom „-d-„. U 18. tomu naveden je poimence kao suradnik Štěpan Radič, „novinar u Zemunu“, a u 21. tomu *Slovníka* izašla je Radićeva biografija.¹⁷³

7.1.2 Radićeva češka gramatika i rječnik

Posljednji dio rada o Radiću odnosi se na njegovu hrvatsko-češku gramatiku koja je bila prva češka gramatika na hrvatskom jeziku. Godine 1895. odlučio je napisati gramatiku i rječnik češkog jezika na hrvatskom, a u tome mu je pomogao brat Antun Radić koji je prepisivao i uređivao tekst. Tijekom rada na knjizi, Stjepan je dobijao brojna pisma potpore od čeških i hrvatskih prijatelja, pa čak i nepoznatih ljudi. Antun je tiskao posebno gramatiku i čitanku, a posebno rječnik.¹⁷⁴ U pismu od 11. prosinca 1895. godine stariji brat savjetuje mlađeg o fonetici:

„2) dopuštaš li fonetiku? – Sva sreća – mislim – da ja preglédam gramatiku. Napisao si na jednom mjestu (od prilike): češki se jezik u izgovaranju ne odaljuje od pisanja – kao i hrv., - zato je opravdanje etimologija! Čovječe! Tà, po toj tvrdnji, ako se izgovara, kako se piše (to ti tvrdiš) opravdana je fonetika. Ne? Meni je svejedno, kako ćeš pisati, - samo te upozorujem na ovaj nestvarni zaključak i pitam tvoju odredbu. –)“¹⁷⁵ te kako napisati predgovor: „Tvoju sam gramatiku (do danas 27. str.) posve prepisao, nešto dodao, drugačije kazao, koješta premještao. Bit ćeš, nadam se, potpuno zadovoljan. Hoćeš li kaki predgovor, napiši. Mislim u ovom smislu: „Ovu sam gram. napis. u prvom redu za svoje drugove, dakle ljude školane, inteligentne. Od tuda metoda, koja nije à la Olendorf, da se uči rečenica za rečenicom. Slaven slavenskoga jezika tako ne uči, osobito obrazovan Slaven. Njemu treba otvoriti oči, pokazati: kako je to u velikoj većini – isto, samo malo drugačije. Niti sam sâm filolog, niti hoću koga filologom učiniti. No, videći toliku raznolikost, a ipak u raznolikosti sklad i zakon, ja uživam, pa ako nijesam filolog, držim, da je *razložno* poznavanje kojega jezika lijepo znanje za inteligentna čovjeka, a razložno

¹⁷¹ Stojan Kosta Novaković (Šabac, 1842. – Niš, 1915.) srpski je književnik, znanstvenik, akademik i prevoditelj.; <http://riznicasrpska.net/knjizevnost/index.php?topic=122.0>

¹⁷² Dositej Obradović (Čakovo, 1739 — Beograd, 1811.) srpski je prosvjetitelj, pisac, filozof, pedagog te prvi ministar prosvjete.; <http://riznicasrpska.net/knjizevnost/index.php?topic=183.0>

¹⁷³ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 203-204.

¹⁷⁴ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 211.

¹⁷⁵ Pismo Antuna Radića bratu Stjepanu Radiću od 11.12.1895. iz Zagreba; Krizman, *Korepondencija Stjepana*, 76.

poznavanje skladnih razlika dvaju slavenskih jezika, – to je ne samo lijepo znanje, već i znatna stečevina koja nas diže i jača i zbližuje.¹⁷⁶

Početakom 1896. godine iz tiska su izašle dvije Radićeve knjižice džepnog formata: *Slovnica i čitanka češkoga jezika* te *Rječnik češkoga jezika za Hrvate*. Obje su tiskane u Dioničkoj tiskari u Zagrebu na njegov trošak u 2000 komada te su se rasprodale nakon nekoliko godina. Kao što sam Radić piše u *Predgovoru k drugom izdanju*: „Prvi put je ovo djelo izašlo g. 1896. i to slovnica s čitankom posebice, a rječnik opet posebice. Cijela naklada od 2000 komada rasprodala se još prije godinu dana. To je svakako vanredno utješljiv pojav i najbolji dokaz, da u hrvatskom đaštvu i u mlađoj inteligenciji uopće imade pravoga smisla za istinsku slavensku uzajamnost.¹⁷⁷ U prvoj knjizi Radić je dao kratku gramatiku češkog jezika, a zatim izabrane tekstove za njegovo učenje. Prevodio je samo one riječi koje su hrvatskom čitatelju bile nepoznate. Čitanka se sastoji od četiriju dijelova: kratkih tekstova za djecu, triju tekstova iz „Glavnog kataloga Čehoslovačke etnološke izložbe u Pragu“, Masarykovih filozofsko-političkih članaka te književnih tekstova najvećih čeških književnika tog doba: Vrchlickog, Čecha, Nerude, Erbena, Karoline Světle. Kao pravi političar, izostavio je Masarykove tekstove koji bi ga mogli kompromitirati. Brat Antun koji je lektorirao te dvije knjige, u pismu bratu daje svoj osvrt, tj. komentar i kritiku: „Ne ljuti se, ali ja sam se u te više pouzdavao: pometao si duljine, gdje ne treba, – a znaš, kolika je muka, kad nemam svih knjiga, iz kojih si uzeo štiva. Ima i drugo koješta. No u glavnom će biti dobro. U čitanci mi se koješta ne sviđa. Ona pjesma Nerudina o vjerovanju u Slavenstvo – spada, – ne znam kamo. Na rječniku imam još preko polovine posla: žao mi je ovolike muke: inače bi ga dao štampati kaki jest, – ali kad sam već toliko radio, neka bude i to, – samo će nešto kasnije izaći.“¹⁷⁸

Već je navedeno da je Radić bio političar, a ne lingvist ili filolog. Ta činjenica očituje se i u drugom izdanju rječnika i gramatike. Naime, osim što je upotpunio gramatiku i rječnik, izostavio je većinu Masarykovih tekstova. Ostavio je samo jedan te jedan tekst iz kataloga izložbe. Ostavio je dječje tekstove te dodao nekoliko svojih.¹⁷⁹ Ukratko, očigledno je da se udaljio od Masarykovih ideja. Sve to sam Radić navodi u *Predgovoru k drugom izdanju*: „Kod drugog izdanja slovnice sam znatno preradio i popunio, a i čitanku u drugom dijelu sasvim promijenio. Svi članci u drugom odjelu izuzevši prvih dvaju iz moga su pera. Metnuh je u

¹⁷⁶ Pismo Antuna Radića bratu Stjepanu Radiću od 11.12.1895. iz Zagreba; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 77

¹⁷⁷ Radić, *Češko-hrvatska slovnica, Predgovor k drugom izdanju* (nema paginacije)

¹⁷⁸ Pismo Antuna Radića bratu Stjepanu Radiću od 26.1.1896. iz Zagreba; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 165.

¹⁷⁹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 213.

čitanku s dvaju razloga: Prvo, da se čitatelj uvjeri, kako svi češki listovi i smotre rado primaju članke, kojima je smjer izrazito slavenski i narodni; drugo, da tim putem učinim hrvatskomu općinstvu pristupnim barem jedan dio onoga svoga književnoga rada, koji je danas gotovo sav na češkom jeziku radi uzroka, što ih ovdje ne marim spominjati.¹⁸⁰

Slika 12. Drugo izdanje Radićeve Češko-hrvatske slovnice s čitankom (1902.)

U trećem izdanju koje se pojavilo 1911. godine uopće nema Masarykovih tekstova. Radić ga je oblikovao kao školski priručnik kojim je obuhvaćena gramatika, čitanka, pravopisi rječnik, rječnik neobičnijih vlastitih imena i zemljopisni rječnik. Čitanka se sastojala od četiri dijela/teme: Bog i ljudi. Odgojno štivo, *Zavičaj i domovina*, *Narod i narodnost*, *Izabrane pjesme iz najnovije češke antologije*. Radić je donio 21 kratak tekst čeških književnika, kao i dvojice ruskih: Turgenjeva i Tolstoja, dok su ostali tekstovi njegovi. U predgovoru još uvijek odiše njegova ideja slavenske uzajamnosti. Prema njemu, slavenski su jezici toliko slični da ih „možemo smatrati samo nešto udaljenijim narječjem jednoga te istoga sveslavenskoga jezika.“

Radić je objavio i priručnik *Jak se Čech brzo nauči chorvatsky?* u nastavcima u *Hrvatskoj Misli* koji je postigao velik uspjeh među Česima, dok njegovim najvažnijim djelom ove tematike možemo smatrati knjigu *Češki narod na početku XX. stoljeća*.¹⁸¹

7.2 Studentska generacija iz 1895. – „protestanti“¹⁸² sa Sveučilišta u Zagrebu

16. listopada 1895. godine otvorena je zgrada Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu. Tom je prilikom u Zagreb došao i sam kralj/car Franjo Josip I. na poziv bana Héderváryja. Dva dana prije označio je kraj radova što su prenijele i mađarske novine *Vasárnapi Ujság* koje su

¹⁸⁰ Radić, *Hrvatsko-češka slovnica, Predgovor k drugom izdanju* (nema paginacije)

¹⁸¹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 215-218.

¹⁸² Koristim ovu riječ jer ih je tako Radić imenovao u jednom pismu (A.B.).

objavile fotografiju tog događaja. Iste novine objavile su i sliku otvorenja Hrvatskog narodnog kazališta,¹⁸³ dok je najpoznatija slika tog događaja slika *Živio kralj!* Vlaha Bukovca.

Slika 13. Franjo Josip I. označava kraj radova na zgradi HNK u Zagrebu¹⁸⁴

Slika 14. Svečani doček Franje Josipa na otvorenju zgrade HNK u Zagrebu¹⁸⁵

Slika 15. Vlaho Bukovac, Živio kralj!¹⁸⁶

¹⁸³ *Vasárnapi Ujság* - 42. évfolyam, 43. szám, 1895. október 27. 1 / 11

¹⁸⁴ *Vasárnapi Ujság* - 42. évfolyam, 43. szám, 1895. október 27. 1 / 11

¹⁸⁵ *Vasárnapi Ujság* - 42. évfolyam, 43. szám, 1895. október 27. 1 / 11

¹⁸⁶ www.elitepaintings.com

Posebno za tu priliku ban Héderváry dao je dopremiti zemlju iz Mađarske kako bi kralj stupio ne na hrvatsku zemlju, već na mađarski *orszag* te bi na taj način pokazao kako je primirio Hrvatsku. Tada su studenti zagrebačkog sveučilišta zapalili mađarsku zastavu u znak protesta protiv mađarizacije. Neki od sudionika bili su i Vladimir Vidrić, hrvatski pjesnik moderne te Stjepan Radić. Svi sudionici bili su izbačeni sa Sveučilišta u Zagrebu te su morali nastaviti studij drugdje, a dio je bio i pritvoren. U Zagrebu je osnovan poseban odbor za pomoć izbačenim studentima, na čelu sa Šimom Mazzurom.

Dio studenata otišao je na studij u Prag po savjetu svog idejnog vođe Stjepana Radića koji je zbog spaljivanja zastave odležavao kaznu u bjelovarskoj kaznionici. Razloge nastavka studija u Pragu možemo opet povezati sa slavenskom uzajamnošću i Česima kao „učiteljima“ kako Radić piše Mazzuri iz bjelovarskog zatvora: „Moje je mnijenje da im svima valja iti u Prag. Prag, dotično Česi bit će još dugo nama Hrvatima učitelji u svem, a ponajpače u politici i državopravnoj, gdje valja dobro razlikovati cilj od sredstva i u narodnosnoj, gdje se valja kaniti uzrujavanja i „oduševljenja“ i primiti se drobnoga rada na temelju sigurnih statističkih dana. Znam, da će Hrvat u Českoj ako i raširi ili bolje „prodube“ svoj djelokrug misli ostati malim čovjekom i da će mu valjati pogledati u veliku gospodarstvenu i socijalnu školu rusku, u parlamenat i upravu englesku ili barem francusku da duboke misli imadu i široki djelokrug, ali ipak držim, da je svaki prijelaz mimo Praga prenaobao.“¹⁸⁷ Čak je i *Obzor* pozivao na nastavak studija u Pragu, radije nego u Beču ili Grazu.¹⁸⁸

Prva grupa hrvatskih studenata izbačenih sa Sveučilišta u Zagrebu stigla je u Prag već 1895. godine: filozofi Milan Šarić, Andrija Kaparović i Marko Ivančić, kemičar Ivan Božičević te pravnici Jakov Bertić i Antun Vidnjević. U Pragu se ustrojio odbor za pomoć pridošlim studentima pod pokroviteljstvom praškog gradonačelnika Jana Podlipnýja, dok je predsjednik bio student medicine Vladimir Skočić koji je nastojao osigurati financijsku pomoć svojim kolegama. Praški hrvatski studenti objavljivali su pozive za pomoć i u češkom tisku. Međutim, bez većeg uspjeha.¹⁸⁹ Radić je bio upućen u sve što se događa te informirao Šimu Mazzuru o studentima koji su tek trebali izaći iz zatvora te nastaviti studij:

„Dokora će izaći i Bertić, o kom Vam već pisah i Poljak, koji je u svem Bertiću ravan, samo što je još marljiviji i – siromašniji, ali čini se i manje darovit. Zato je vrlo pronicav.

¹⁸⁷ Pismo Stjepana Radića Šimi Mazzuri od 19.2.1896. iz Bjelovara; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 173.; Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 136.

¹⁸⁸ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 136.

¹⁸⁹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 136.

To su (Bertić, Šilentić, Knežević, Fabris i Poljak) siromašni „protestanti“ (jer su protestirali/prosvjedovali protiv Hédervárya, A. B.), koji zaslužuju – po mom skromnom mnijenju – da im se – uz Bertića i Šarića – osigura način, da svrše nauke.¹⁹⁰

To se i ostvarilo u proljeće iste godine. Pristigli su novi studenti, „protestanti“: Ivo Dobžanski, Milan Metelka i Stjepan Šilentić na filozofski, a Bogdan Barbot, Živan Bertić, Milan Heimrl, Svetomir Korporić, Franjo Poljak i Josip Šikutrić na pravni fakultet. Ova te prva navedena grupa studenata činila je jezgru oko koje su se okupljali ostali hrvatski, a kasnije i slovenski i srpski studenti te su aktivno djelovali na izdavanju časopisa *Hrvatska Misao* te kasnije, nakon što je navedeni ukinut, na drugom časopisu *Novo Doba*.¹⁹¹

Većina studenata pristiglih sa zagrebačkog sveučilišta živjela je u istom dijelu grada (Vinohrady). Tako Svetimir Korporić piše Stjepanu Radiću o putu do Praga te o stanu: „Put je bio jednoličan, tek ogromne tražbine željezničkih činovnika doniele su malo promjene, dakako neugodne. Ja sam za put potrošio 25 for., ni više, ni manje, za upis pak i naukovinu slovom 30 for. 25 nč. Ukupno sam potrošio preko 60 for., ne plativši još ni stana. – Stan, t. j. sobu imam elegantnu, u drugom spratu, s dva velika prozora na ulicu, posebnim ulazom, četiri stolca i Milanom Heimrlom (u istoj kući s Živkom). Gotovo svi Hrvati stanujemo u toj četvrti. Heimrl nas je jučer nabrojio 17. Danas su došli s Mazzurom: Šikutrić i Metelka.“¹⁹² Oni koji su kasnije pristigli, također su nastojali pronaći stan u blizini drugih kolega. Primjerice, poput Dragana Šasela koji moli Hlaváčka da mu se nađe „što jevtiniji stan ne predaleko od Vas drugih, ja sam sa svakim zadovoljan samo da bude zdrav i da ne bude odviše stjenica.“¹⁹³

Predavanja su pohađali više ili manje redovito, ali su se redovito sastajali u kavani *Slavija* u kojoj su raspravljali o budućim planovima.¹⁹⁴ Tako Svetimir Korporić piše Radiću: „Jučer smo u kavani Slaviji govorili Heimrl i ja s Hlavačkom.“¹⁹⁵

¹⁹⁰ Pismo Stjepana Radića Šimi Mazzuri od 19.2.1896. iz Bjelovara; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 173.

¹⁹¹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 137.

¹⁹² Pismo Svetimira Korporića Stjepanu Radiću od 16.4.1896. iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 184.

¹⁹³ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 137.

¹⁹⁴ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 137.

¹⁹⁵ Pismo Svetimira Korporića Stjepanu Radiću od 16.4.1896. iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 184.

Slika 16. Kavarna Slavija u kojoj su se okupljali hrvatski studenti¹⁹⁶

Naravno, prvi dojmovi o „zlatnom velegradu“ bili su različiti jednako kao i studiranje u Pragu, tj. shvaćanje novih obaveza. Dok su jedni pili po kavanama i izvlačili se od obaveza s opravdanjem da ne znaju i ne razumiju jezik, drugi su ozbiljno studirali, naučili jezik i završili fakultet, pokrenuli dva časopisa i bili aktivni u društvu *Slavija*: „Jakov Bertić priznaje mi, da u početku nisu ništa radili, većinom su se kod Skočića i Mazzure kartali. Kartati da se je u Pragu naučio, npr. Bato. Nu sad se je razišao s Kaparovićem stanuje sam, u kući govori češki, uči marljivo Instituce i t d. Mnogo opći s Hrvatima Velvarski, jer rodom iz Bosne, pokrokař (češ. naprednjak, A. B.), jedan od pokrokařskih epigona, prazan frauzer (jednakost, emancipacija žena etc.) Naši mnogo u kavani i biljare što Hlavačka kod Dobžanskoga silno ljuti. Dobžanski uči privatno francuski, u Pragu ostaje još ov semestar. Bertić, Heimrl i ja dijelimo Narodne listy. Pražkinje mi se ne mile.“¹⁹⁷ Tako, primjerice, Živan Bertić piše Stjepanu Radiću: „I tako jednako – a amo su bukveši svi redom, kojima je zaista glavni posao ići po kavanama, a sve drugo tek nuzgredno.“, a piše i o Marku Ivančiću: „Ivančić nam je Hrvatom gadnu ljagu ostavio, koja ne vjerujem, da će se moći isprati. Ovdje su ga ljudi upoznali kao prostu varalicu. Gospođa Maruša mi danas pripovijedala, da joj je najviše žao, što ga njezin čovjek upoznao, jer se boji, da bi mogao o svima zlo misliti. Nju je varao i prenemagao se dugo vremena. Demisorija nije mogao dobiti iz Zagreba, jer nije lanjske godine drugi semestar ni bio upisan na univerzi. Otišao je iz Praga, a ostavio dugova u nekolikim gostionama i kavani djačkoj. Do dva sata poslije po noći nije nigda išao kući, a da uzmogne terati kera, varao je i Marušu i češke djake. Sad se istom koješta čuje o njemu od čeških djaka. Vele, da se tužio pred njima, da nema ni košulje ni gaća,

¹⁹⁶ <http://www.janosik.cz/reference/kavarna-slavia/>; www.prazskypatriot.cz

¹⁹⁷ Pismo Svetimira Korporića Stjepanu Radiću od 16.4.1896. iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 184-185.

nego da mu dadu, ako imadu. Novaca je kupio kao prošnjak. Ta ima takih stvari, kojih čovjek vjerovati ne može! Sramota, da moramo pocrveniti, kad se o njemu pripovijeda!“¹⁹⁸

Neki uopće nisu boravili u Pragu tijekom studija jer to nisu mogli financijski izdržati. Samo su se upisali, a onda se vratili kući. Umjesto njih upisivali su ih njihove kolege, uzimali su potvrde o upisanim semestrima te plaćali školarine (ovi bi im novac slali od kuće, A. B.). Često je to radio Radićev prijatelj Hlaváček i mnogo im pomagao.¹⁹⁹ Radić je kolege iz Hrvatske uputio na svog praškog prijatelja te je Hlaváček većini njih postao dobar prijatelj, upisivao ih u semestre ili nabavljao knjige ukoliko je bilo potrebno. U toj mjeri su se sprijateljili da je postao glavni urednik časopisa *Hrvatska Misao* koji je izlazio 1897. godine, no o tome više u sljedećem potpoglavlju. Većina ih je s njim ostala u prijateljskim odnosima i nakon odlaska iz Praga o čemu svjedoči brojna Hlaváčekova korespondencija. Hrvatski studenti iz Praga javljali su Radiću kako su upoznali Hlaváčeka, kako im se „vrlo sviđa samo mora da je siromašak jako bolestan, jer vrlo slabo izgleda.“²⁰⁰

Ovdje ćemo navesti neke molbe u pismima Hlaváčeku, primjerice Heimrl mu 1897. godine piše: „Ja imam samo tri semestra, a sad bih se upisao u četvrti. Nemam kataloga pri ruci, da Vam javim koje predmete da upišete u indeks i potom u nationale, pak Vam zato evo javljam i molim Vas, da mi vi to napišete (eventualno Poljak): po prilici sve što treba u prvom semestru i to: kanoničko pravo, Austrijska povijest. Dějiny všeobecné práva ne trebam jer sam ih već slušao, isto tako i rimsko pravo. Uopće učinite molim Vas tako, da budem bez zaprijevka mogao polagati u mārzu državni ispit.“²⁰¹ Iste godine (datum nije označen, A. B.) piše mu i Svetimir Korporić: „Molim Te liepo, javi mi odmah:

- I) Da li sam zapisan na univerzu.
- II) Ako nisam: Uzmi u dekanatu pravničkom moj indeks i zapiši me, a meni javi odmah koliko vynašejí kolejné (školarine). Predmete upiši za sedmi semestar – I. semestar IV. godine.“²⁰²

kao i 4. listopada 1897. godine iz Hlebina: „Što se upisa tiče, odi molim te u pravnički dekanat, gdje ćeš naći moj Indeks, pa me upiši Ti ili Bertić. Ako nema ondje Indexa, piši smjesta Dostalu (Ja ne znam, gdje je) neka Ti šalje moj Indeks. Sav trošak ću ja sa zahvalnošću vratiti. Predmete upiši one, što se slušaju u I. semestru IV. godine. Ako nema u kasi novaca, upiši me

¹⁹⁸ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 137-138.; Pismo Živana Bertića Stjepanu Radiću iz 1896. godine (nije zapisan datum) iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 236-237.

¹⁹⁹ Agičić 2000, 138.

²⁰⁰ Pismo Milana Krištofa Stjepanu Radiću od 22.4.1896. iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 185.

²⁰¹ Pismo Milana Krištofa Františku Hlaváčeku od 19.9.1897. iz Mosti; Agičić, *Dragi Franta!*, 68.

²⁰² Pismo Svetimira Korporića Františku Hlaváčeku oko 1897. (bez mjesta i datuma); Agičić, *Dragi Franta!*, 100.

provizorno, a meni odmah javi, koliko iznaša školarina, da Ti ju mogu slati. Molim te kao Boga, daj mi to obavi, jer inače gubim cielu godinu, što bi bilo strašno.“²⁰³

O prvim dojmovima ponovno najviše možemo saznati iz pisama studenata „Milom Stjepku ili batjuški/baćuški!“ (Stjepanu Radiću, A.B.) ovisno o tome kako ga je tko oslovljavao. Tako mu Ivo Dobžanski piše kako je sa sobom u Prag poveo i svoju sestru te je namjestio u jedan institut, kako je pohodio hrvatski konzulat, upoznao Hlaváčka te je sve istina što je o njemu Radić govorio. Trebao bi slušati Masarykova predavanja, a Prag tj. „grad kao takav svidja mi se, nu ne tako kao Zagreb, – a što se ostaloga tiče, to mislim da ću poslije moći da dokažem da nije sve ružičasto, kako si ti to običavao prikazivati.“ te je izrazio sumnju u iskrenu ljubav gospođe Maruše Pavle Neureutterove prema Hrvatima i njihovoj stvari: „Ja sumnjam da gdj. N. imade toliko upravo ljubavi za Hrvate i njihovu stvar – nego smatram to – sve – njezinim športom – nu bože sačuvaj da ja imam nešto protiv njoj – čast!“²⁰⁴

Bertić je isticao ljubaznost Pražana te nadahnut idejom slavenske uzajamnosti govori o tome kako je Česi osjećaju te kako je sretan što svugdje čuje češki, a ne njemački kako su mu govorili u Zagrebu. U Zagrebu su svi natpisi bili dvojezični, i na hrvatskom i na njemačkom. Donosi jednu zgodu kada je tražio zgradu sveučilišta pa priupitao jednog obrtnika koji je, čuvši odakle je Bertić, rekao: „O, mi se volimo!“²⁰⁵

Milan Krištof piše Radiću kako je „U ovo doba što sam u Pragu, doživio sam mnogo novih dojmova, koji će mi za uvijek ostati u pameti: ponajprije sam grad, industrijalno i intelektualno napredniji život, uza sve to, velika prijaznost i jednostavnost Čehâ i Čehinjâ.“²⁰⁶

7.2.1 Hrvatsko-slovenski klub

Svih 20 hrvatskih studenata koji su tada bili u Pragu, upisalo se u studentsko društvo *Slavija* u sklopu kojeg je krajem svibnja 1896. godine osnovan Hrvatsko-slovenski klub na čelu s predsjednikom Lavom Mazzurom, zamjenikom Dragutinom Švajgerom, dok su članovi odbora bili: Ivan Hribar, Živan Bertić, Ivo Dobžanski i Andrija Kaparović.²⁰⁷ Krištof o tome piše Radiću: „Ovdje smo sada: Bertić, Dobžanski, Heimrl, Korporić, Šiletić, Šikturić, Dostal, Metelka i ja od mučenika, a ostali su: Šarić, Barbot, Vidnjević, Mazzura, Jak. Bertić, Božičević, Skočić, Katz, Kondrat itd. Ima nas Hrvata oko dvadeset. (...) Htjeli su naši (još prije nego što

²⁰³ Pismo Svetimira Korporića Františku Hlaváčeku od 4.10.1897. iz Hlebina; Agičić, *Dragi Franta!*, 106.

²⁰⁴ Pismo Ivana Dobžanskog Stjepanu Radiću od 16.3.1896. iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 174-175.

²⁰⁵ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 139.

²⁰⁶ Pismo Milana Krištofa Stjepanu Radiću od 22.4.1896. iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 185.

²⁰⁷ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 139.

smo mi došli), da se utemelji hrv. akad. društvo, nu nije dozvoljeno. (...) Svi smo se zapisali u Slaviju, gdje čitamo novine, i dolazimo u bliži dodir s Česima.²⁰⁸

O Hrvatsko-slovenskom klubu Radiću piše Svetimir Korporić: „Ovdje u Pragu klub hrvatsko-slovenski upravo kipi bujnim životom. Predsjednik je Mazzura, tajnik Hribar, blagajnik Bertić Živko, arkivar Barbot. Prvi odbor je demisioniro, a ovaj novi sastavljaju trojica iz staroga odbora, na novo izabrana. Samo na mjesto Dobžanskoga izabran bi Barbot. I tako je kriza sretno riješena.“²⁰⁹ Taj klub organizirao je brojne aktivnosti, počevši od protesta protiv sudjelovanja Hrvatske na Milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896. godine. Naime, izložba je organizirana u znak proslave tisućgodišnjice postojanja Zemalja Krune Sv. Stjepana te su oni protestirali jer nisu htjeli da se Hrvatska smatra mađarskom zemljom. Prihvaćena je i rezolucija u kojoj se izražava i slaganje s ostalim studentskim protestima (protestirali su i hrvatski studenti u drugim gradovima Austro-Ugarske, ne samo u Pragu, A. B.). Živan Bertić napisao je opširno izvješće s tog skupa za Hrvatsku domovinu, ali je uredništvo, u strahu od zaplijene, moralo skratiti tekst. Bertić je održao govor na skupu, po riječima Svetimira Korporića u pismu Radiću, poprilično loše jer nije istaknuo glavne probleme tj. glavni razlog prosvjeda: „Kako si valjda čitao, bila je 10^{og} sveslavenstva protest – skupština protiv milenija. Za Hrvate je govorio Živko, prilično zlo. Izabrali ga govornikom oni od Hrvata, što se sastaju kod gostioničara Kratoška. Živko je najglavnije operirao historijom, a izostavio je g. 1527. i 1712. Rekao je, da je nagodba od 1868. nagradom za to, što smo 1848. spasili Habsburge, o 48^{oj} je govorio tako, da je samo morao utvrditi općenito mišljenje, da smo bili tek austrijske sluge i ništa drugo. O Rieci nije ni govorio. O Mađarima u opće vrlo malo, tek da ih je u zajedničkom saboru 400 proti 40 Hrvata i to da su Hrvati morali dati za hrvatski udio 300.000 for., i da se je izložba proglasila zajedničkim poslom za koji će Hrvatska morati dati quotni prinos (rekao je krivo 55%). Reko je još i to, da nagodba nam daje malo i napomenuo, koje su autonomne, koje zajedničke stvari. Iz svega se ipak nije nikako dalo razabrati, za što smo mi upravo proti mileniju.“²¹⁰

Sljedeća aktivnost bila je obljetnica stote godine rođenja Antuna Mihanovića, autora *Lijepa naše*. Među sudionicima bili su i Maruša Neureutterova, novinar Ignát Hořica te gotovo svi Hrvati koji su tada živjeli u Pragu. Pozdravni govor izrekao je predsjednik Hrvatsko-slovenskog kuba, Lav Mazzura, nakon čega se odvio zabavni program „uz tamburicu“ te je gostima dijeljena Preradovićeve pjesma „Pčele slavjanske“, prevedena na češki. Zahvaljujući

²⁰⁸ Pismo Milana Krištofa Stjepanu Radiću od 22.4.1896. iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 185.

²⁰⁹ Pismo Svetimira Korporića Stjepanu Radiću od 22.6.1896. iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 200.

²¹⁰ Pismo Svetimira Korporića Stjepanu Radiću od 13.5.1896. iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 189.

djelatnosti ovog kluba, studenti su dobivali neke hrvatske novine, poput *Hrvatske domovine*, *Obzora* i *Prosvjete*, a nabavljali su i neke slovenske novine.²¹¹

Studentsko društvo *Slavija* pozivalo je hrvatske maturante da nastave školovanje u Pragu, a na ljeto 1896. u Osijeku su se okupili hrvatski studenti koji studiraju u različitim gradovima kako bi dogovorili suradnju s ostalim slavenskim studentskim organizacijama, no službeni sastanak nije održan zbog zabrane redarstva.²¹²

U Pragu su hrvatski studenti 18. travnja 1898. godine svečano proslavili 50-godišnjicu proglašenja hrvatskog jezika službenim u Hrvatskoj, pod pokroviteljstvom Vjekoslava Spinčića te je ostvareni prihod trebao ići u fond Družbe sv. Ćirila i Metoda. Proslava se trebala odvijati godinu dana ranije, ali je odgođena zbog izvanrednog stanja. Odvila se u velikoj dvorani Narodnog doma u Kraljevim Vinogradima (Královské Vinohrady) u Pragu. Dvorana je bila popunjena te su prisustvovali svi hrvatski studenti u Pragu. Osim Vjekoslava Spinčića i Franje Potočnjaka, nitko drugi iz Hrvatske nije prisustvovao. Pristigli su brojni brzojavni uključujući i Strossmayerov koji je pohvalio takav događaj. Organizatori proslave priredili su i izdali posebnu dvojezičnu hrvatsko-češku *Spomen knjigu u proslavu 50-godišnjeg jubileja hrvatskog državnog jezika* u kojoj je objavljena i prigodna pjesma Silvija Strahimira Kranjčevića te Preradovićeva pjesma *Rodu o jeziku* i na hrvatskom i u prijevodu na češki.²¹³

7.2.2 Hrvatska Misao i Novo Doba

No, ova je generacija hrvatskih studenata najpoznatija upravo po izdavačkoj djelatnosti, točnije rečeno po izdavanju dvaju časopisa, *Hrvatske Misli* i *Novog Doba*.

U proljeće 1896. godine, hrvatski studenti započeli su dogovore o pokretanju lista koji bi izdali najkasnije početkom 1897. godine. Konačno, početkom listopada održan je sastanak grupe od dvadesetak studenata na kojem se odlučivalo o usmjerenosti tj. o koncepciji budućeg časopisa. Izdvojile su se dvije struje. Prva, predvođena Milanom Šarićem i Ivanom Lorkovićem, koja je predlagala da to bude literarni časopis u kojem će se o politici samo diskutirati, te druga koja se naklonila mišljenju Stjepana Radića, da se časopis treba baviti društveno-političkim temama pa čak i postaviti temelje novoj političkoj stranci. Shodno tome, u prosincu iste godine u hrvatskom je novinstvu izašao progas Stjepana Radića pod naslovom „Hrvatska Misao“ u kojem su objašnjeni razlozi pokretanja časopisa. Proglas su potpisali Vladimir Skočić, Milan

²¹¹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 141.

²¹² Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 141.

²¹³ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 156-159.

Metelka i Franjo Poljak.²¹⁴ Radić je o tome pisao i svojoj voljenoj: „Jučer sam sastavio proglas (provolání) za novi list „Hrvatska misao“. Sutra ću ga razaslati glavnim pokretačima (vůdcům hnutí), a kad mi svi pošlju svoje opaske (zámětky) dat ću ga štampati i rasposlat ću ga u kojoj stotini primjeraka (eksemplářů).“²¹⁵

U listu su trebale biti zastupljene različite teme, počevši od gospodarstva, filozofije, literature i kritike te naravno politike u čijem se objašnjenju očituje Masarykova ideja „sitnog rada“. Časopis će nastojati i približiti hrvatsku naprednu mladež puku.²¹⁶

Kao mjesto izlaženja odabran je Prag jer u tadašnjem Zagrebu takav list nije mogao izlaziti (iz političkih razloga: Héderváry, A. B.) kao ni u Beču i Grazu, dok je Prag „idealna za tu stvar jer bi bilo moguće pridobiti Čehe za našu stvar“, a časopis će se tiskati neovisno o tome kako će se studentima svidjeti ideja izlaženja tog lista. Prvi broj pojavio se 10. siječnja 1897. godine s podnaslovom „List za književnost, politiku i pitanja socijalna“ bez ikakve naznake da je riječ o studentskom glasilu. U prvom broju praškog časopisa izašao je programatski članak pod naslovom „Što hoćemo?“. Članak je nepotpisan, ali najvjerojatnije je njegov autor bio Stjepan Radić. Radić u Proglasu kritizira mađaronsku vladu i povijesno pravo, ističe državno pravo i hrvatsko-srpsko jedinstvo: „Hrvati i Srbi, dakle jedan su narod. Jezgrom tomu narodu upravo su najniži slojevi, kojih se mi danas samo za stolom sjećamo. Danas je hrvatska mladež puna romantizma, danas ona još pjeva u boj, u boj! gdje s najvećim zanosom izgovara nek Turčin zna kako mreimo mi! – a mi hoćemo da ta mladež počne realno misliti, da razabere da je narodu već do nokata dogorjelo, da narod već očajava, da propada moralno, umire materijalno. Dakle, mjesto oduševljenih zdravica, brzjava, pouzdanica i izjava, mi hoćemo promišljen rad na polju gospodarskom, prosvjetnom i političkom. (...)“²¹⁷ što je vjerojatno bilo pod utjecajem ideje čehoslovakizma koja je tada bila aktualna u Pragu, odnosno o čehoslovačkom jedinstvu.²¹⁸

Cilj časopisa jest da mladež „upozna da ga škola ne pripravlja dovoljno za život, ali da mu ono što mu škola ne daje, ne može dati ni stranački dogmatizam, ni moderni pesimizam, ni mamelučki egoizam. Školsku naobrazbu valja popuniti domaćom, ali sustavno...“ te

„Mjesto pouzdanja u druge, hoćemo da se mladež uzda u se. Mjesto političkog maštanja i pjesničke dangube, hoćemo političku naobrazbu i realan rad. Mjesto da brojimo potpise, hoćemo da vidimo ljude.“²¹⁹

²¹⁴ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 141-142.

²¹⁵ Pismo Stjepana Radića Mariji Dvořakovej iz 1896. godine (nema datuma ni mjesta); Krizman, *Korespondencija Stjepana*, 235.

²¹⁶ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 142.

²¹⁷ *Hrvatska Misao*, „Što hoćemo?“ 1-4.

²¹⁸ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 147.

²¹⁹ *Hrvatska Misao*, „Što hoćemo?“ 1-4.

Hrvatska Misao u hrvatskom je tisku uglavnom dobro prihvaćena. Primjerice, *Obzor* navodi kako je hrvatskim studentima bio potreban jedan takav list, dok *Hrvatska domovina* ističe pokretanje lista kao značajan i znamenit čin. Naravno, frankovačko *Hrvatsko pravo* bilo je protiv izlaženja jednog takvog časopisa u kojem se „navija za i promovira srbstvo i slavenstvo“ te su pokrenuli aktivnu kampanju protiv njega donoseći apel studenta iz Praga Andrije Kaparovića o nezadovoljstvu tim listom dok je anonimni uvodničar istih novina suradnike *Hrvatske Misli* nazvao „odrodom.“ Suprotno frankovcima, *Hrvatska je Misao* u Češkoj uglavnom dobro primljena. *Rozhledy* i Masarykovo *Naše Doba* pohvalili su njegovo pokretanje, dok su mladočeške novine ili prešutjele njezino izlaženje ili su donijele pogrešne informacije.²²⁰

U uredništvu *Hrvatske Misli* bili su Živan Bertić, Milan Heimrl, Svetimir Korporić, Franjo Poljak i Milan Šarić, a glavni i odgovorni urednik i izdavač lista bio je František Hlaváček. S obzirom na to da je František Hlaváček bio glavni urednik i izdavač ovog lista, većina njegove hrvatske korespondencije s hrvatskim studentima (jer postoji i češka, A. B.) odnosi se na dopisivanje oko članaka za časopis. Neki od studenata u pismima poneke riječi pišu na češkom, a pojedinci polovicu pisma na hrvatskom, a polovicu na češkom jeziku.

Slika 17. Naslovnica *Hrvatske Misli*²²¹

Radićevo ime nije bilo u impresumu, unatoč tome što je bio pravi pokretač aktivnosti praške grupe studenata, što je objavio proglas za časopis te programatski članak „Što hoćemo?“ u prvom broju te tome što se djelovanje časopisa usmjerilo po njegovoj želji. U vremenu kada

²²⁰ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 143-146.

²²¹ Agičić, *Dragi Franta!*, 22.

je časopis počeo izlaziti, Radić se nalazio u Parizu. Izašlo je ukupno sedam svezaka ovog časopisa, a posljednji je izašao kao dvobroj 7-8 10. srpnja 1897. s pozivom na pretplatu te porukom kako će i dalje izlaziti. Pretplata je bila jedan od glavnih izvora financiranja časopisa, a računalo se i na dobrovoljne priloge pristaša omladinskog pokreta. Naklada je bila do 2000 primjeraka, što je za ondašnje prilike bilo mnogo, dok je samih čeških pretplatnika bilo jako malo, a tekstova na češkom nije bilo. Vlasti u Hrvatskoj nisu mogle spriječiti izlaženje časopisa u Pragu, ali kako bi osujetili njihov rad, zabranile su dopremanje *Hrvatske Misli* u Hrvatsku.²²²

Suradnici na časopisu bili su i srpski studenti te se raspravljalo i mogućoj promjeni naziva iz *Hrvatske* u *Narodnu Misao* što na kraju nije postignuto. Jedan od zagovornika te promjene bio je i Ivan Lorković koji piše Hlaváčeku: „Što se tiče naslova „Hrv. Mis.“ to ja vidim, da bi bilo opravdano, da se izmijeni s „Nar. Mis.“ Ali uvjeravam Vas, da bi našoj stvari ovdje, gdje spor srpskohrv. postoji, vrlo mnogo koristilo, kad bi se, bar za neko vrijeme, pod naslovom „H. M.“ čitali članci Srba iz Beograda. Ja sam uvjeren da bi Hrvati „naše dlake“ rado pisali u „Srpsku Misao.“²²³

Unatoč zabrani, praški pokret odjeknuo je i među srednjoškolskom populacijom, pogotovo u Karlovcu, gdje je glavni posrednik praškog studentskog pokreta među rakovačkim gimnazijalcima bio Petar Skok koji je primao *Hrvatsku Misao* i trebao ubirati pretplatu, te je dalje slati Draganu Šašelu. Čitanje *Hrvatske Misli* nije bilo po volji profesorima pa je Skok upao u neprilike pod prijetnjom izbacivanja iz škole. Izvukao se obranom da je navedeni časopis primao njegov stanodavac, a ne on. No, pionir u širenju ovih ideja bio je Dragan Šašel koji je u Karlovcu propagirao Čehe i češku kulturu te Masaryka. Uz *Hrvatsku Misao*, ranije je Skoku i drugim karlovačkim đacima slao Masarykove knjige te listove *Čas* i *Rozhledy*.²²⁴

Potpore praškim kolegama dale su i kolege u Zagrebu koje su u znak potpore *Hrvatskoj Misli* izdale almanah *Narodna Misao*. Kao izdavači potpisani su Jovo Banjanin, Ivan Lorković, Dušan Mangjer, Lav Mazzura i Svetozar Pribičević. Istaknuta je ideja hrvatsko-srpskog jedinstva, a dio potpisnika almanaha pisao je i za *Hrvatsku Misao*. Sam almanah nije bio „raspačan“ u velikom broju primjeraka niti je imao veliki utjecaj. *Hrvatska* ga je *Misao*, naravno, pohvalila uz zamjerku o tome da je autorima uzor njemačko i talijansko jedinstvo, dok ga je *Hrvatsko pravo* oštro iskriticiziralo.²²⁵

²²² Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 147.

²²³ Pismo Ivana Lorkovića Františku Hlaváčeku od 8.10.1897. iz Zagreba; Agičić, *Dragi Franta!*, 133.

²²⁴ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 151.

²²⁵ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 148.

Hrvatska Misao tematizirala je različita područja, primjerice češku političku scenu, dala je ocjenu modernoj češkoj književnosti. Radić je u njoj pisao o emancipaciji žena te su pozivali hrvatske đake da nastave školovanje u Pragu. Nije poželjno ići na studij u Zagreb zbog loše političke situacije i „bolesnog društva“, kao ni u Beč ili Graz. Poznato sveučilište u Beču u svoje kolo ne prima Slavene, a zatim ni Hrvate, dok u Grazu ne postoji „nikakvo osobito sveučilište“. Preporuka je jedino da neko vrijeme provedu u Krakovu ili Lavovu i tamo se upoznaju s poljskim stvarima.²²⁶

Nakon zabrane o zaprimanju lista *Hrvatska Misao* u Hrvatsku, hrvatski su studenti odlučili pokrenuti novi list u suradnji sa svojim praškim slovenskim i srpskim kolegama. 28. i 29. srpnja 1897. godine u Zagrebu je održan sastanak na kojem je odlučeno da naslov lista treba odrediti redakcija u Pragu, ovisno o okolnostima. Za vlasnike lista određeni su Milan Heimrl, Svetimir Korporić, Milan Šarić, Franjo Poljak, Živan Bertić, Ivan Lorković, Vladimir Reizner, Vladimir Jelovšek, Jovo Banjanin i Svetozar Pribičević. O sastanku piše Franjo Poljak Hlaváčeku. Navodi imena vlasnika časopisa, raspravu o hrvatsko-srpskom sporu te navodi o čemu će se sve pisati. „Sastanak je trajao 28. i 29. prošlog mjeseca u „Streljani“ od jedno 3 do 7 sati popodne. (...) U novije doba kao da se Srbi ustručavaju [prekriženo boje] biti vlasnici. Tako bar čujem nešto od Lorkovića. A ispušteni su npr. Stipa i Krištof, koji bi svakako imali biti vlasnici. (...) Srbi će učiniti svoje, da steknu srpskih pretplatnika. – List će se povećati prema potrebi i okolnostima. (...)“

Korporić je obećao, da će pisati o ustavnosti, državi, politici itd. Lorković će pisati o djacima. Šarić će o pojedinim piscima. Dežman će pisati ocjene novih djela. Ja ću napisati, kad se riješim državnog ispita, izvješće o knjizi Muraköz i uopće o Medjumurju. Bertić će opet pokušati o pučkom mišljenju. Heimrl prema okolnostima. Reizner je obećao, da će si uzeti ovaj thema: u kojem su razmjeru naše potrebe, da idu djaci na praktične, gospodarske studije sa faktičnim polaskom ovih škola; kakav kontigenat većinom ide; koliko procenata tudjinaca u ovim zvanjima, ako ih prisposodobimo s drugim, poimence činovničkim itd? Jelovšek će uzeti: kakovi su dohotci u ovim zvanjima; kakovi ljudi od hrv. vlade uživaju potporu, kamo ih vlada šalje i sve ljepše intimnosti, koje može Jelovšek kao sin nadzornikov lahko saznati. Banjanin je obećao [prekriženo: nacr] pogled na savremenu srpsku literaturu. Ako još pribrojimo Tvoju radnju o agrarnom pitanju i narodnosti, Masarykovu o češkim preporoditeljima (?) i Švagerovu o slovenskim posujimicama (i Šalda?). (...)“²²⁷

²²⁶ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 151.

²²⁷ Pismo Franje Poljaka Františku Hlaváčeku od 18.8.1897. iz Banije; Agičić, *Dragi Franta!*, 160-165.

Potkraj 1897. godine trebao se pojaviti prvi broj *Novog Doba* (kako je odlučeno da će se časopis zvati), s podnaslovom „List sjedinjene hrvatske, srpske i slovenačke omladine, za književnost, politiku i socijalna pitanja.“ Ivan Lorković nije bio zadovoljan tim naslovom o čemu piše Hlaváčeku da za neke ljude povezivanje tih triju naroda znači „isto što i mutiti“ te je još uvijek prerano za takve poteze.²²⁸ Prvi broj *Novog Doba* izašao je u prosincu 1897. godine. Prilozi su objavljeni na hrvatskom, srpskom i slovenskom jeziku, ali ne i na ćirilici zbog nedostatka ćirilčnih slova u praškim tiskarama. Urednik i izdavač časopisa bio je Vicko Iljadica Grbešić iz Šibenika. Izašlo je ukupno deset brojeva (tri dvobroja). Posljednji se pojavio u srpnju 1898. godine. *Novo Doba* zadesila je jednaka sudbina kao i *Hrvatsku Misao*. Zabranjena je poštanska dostava u Hrvatsku čime je pretplatnicima bilo onemogućeno primanje lista. František Hlaváček imao je druge obaveze te nije mogao sudjelovati u uređivanju hrvatskih časopisa.²²⁹

Kada se pojavio prvi broj lista, jedan od vlasnika lista, Franjo Poljak piše Hlaváčeku kako je zadovoljan listom, zadovoljniji nego što je mislio da će biti te spominje i reakciju *Hrvatskog prava*: „1. mi se broj sviđa više nego sam mislio. Fuggerova je bilješka krasna. Ideali su uglavnom vrlo lijepi. Uvodni članak dakako. Slovenski članci se obično ne sviđaju – osobito Vuk in Kopitar nije za N. D. Da možemo poslati bismo vam „Tlapnje i ludorije *Novog Doba*“ iz Hrvatskog Prava. – Inače si stječe N. D. novih simpatija. Držim, da će biti pretpatnika. Javi, kako bude uspješna blagajna. (...)“²³⁰ Od stranih književnosti najviše su objavljeni radovi čeških autora, te opisi društveno-političkog zbivanja u Češkoj, dok i sam naziv časopisa podsjeća na Masarykov list *Naše doba*.

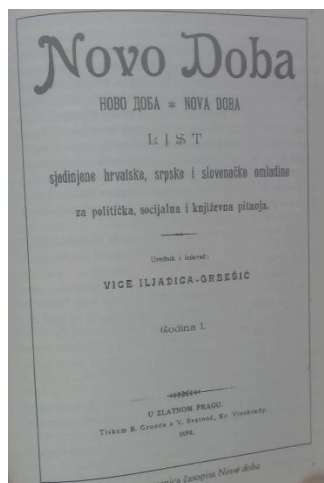
U uvodniku prvog broja naglašeno je kako hrvatska mladež kritički sve motri te kako se na novom putu približila srpskoj i slovenskoj. S obzirom na to da nije glasilo nikakvog određenog pokreta, nema niti određeni program te je nastavak na *Hrvatsku Misao*. Istaknuti su zadaci: proširenje narodnog preporoda na najšire slojeve, upućivanje studenata na pripreve za političku djelatnost te naglašavanje kulturnog rada.²³¹

²²⁸ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 154.

²²⁹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 154.

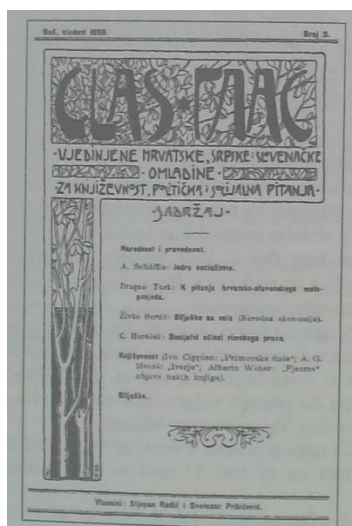
²³⁰ Pismo Franje Poljaka Františku Hlaváčeku od 22.12.1897. iz Banije; Agičić, *Dragi Franta!*, 172-173.

²³¹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 154-155.

Slika 18. Naslovnica Novog Doba²³²

Osim ovog, hrvatski su studenti tiskali i *Glas ujedinjene omladine hrvatske, srpske i slovenačke*. List je tiskan u Beču, a izašlo je samo pet brojeva, a posljednji je bio dvobroj.²³³

Slika 19. Naslovnica Glasa ujedinjene omladine hrvatske, srpske i slovenačke²³⁴

Generacija *Hrvatske Misli* i *Novog Doba* izuzetno je bitna za hrvatsku povijest jer je praško razdoblje njihovog života bilo doba njihove velike političke aktivnosti. Među njima je bilo i studenata s drugih visokih škola, ne samo češkog sveučilišta. Oni su utjecali ne samo na kolege studente u Hrvatskoj i drugim dijelovima Monarhije, već i na srednjoškolce koji su se tek spremali upisati fakultet. Prag kao „utopija slavenske uzajamnosti“ ostavio je velikog traga

²³² Agičić, *Dragi Franta!*, 209.

²³³ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 154.

²³⁴ Agičić, *Dragi Franta!*, 192.

u njihovom budućem djelovanju, a oni koji su pristigli u Prag nakon „generacije iz 1895.“ okrenuli su se suradnji s njima. Unatoč tome što su časopisi *Hrvatska Misao* i *Novo Doba* imali književni značaj, među praškim studentima nije bilo značajnijeg književnika. Možemo navesti samo Živana Bertića i Vladimira Jelovšeka. Zato je svakako važno napomenuti da je praško razdoblje formiralo Radića u njegovim političkim nazorima, pogotovo zato što je on jedna od vodećih političkih osoba u hrvatskoj povijesti prve polovice 20. stoljeća.²³⁵

7.3 Studentska generacija iz 1908. godine

Kao što je već spomenuto u uvodnom dijelu o hrvatskim studentima u Pragu, druga veća, točnije najbrojnija grupacija hrvatskih studenata koja je „emigrirala“ u Prag bila je grupa studenata koja je to učinila 1908. godine, u znak protesta protiv političkog umirovljenja profesora Đure Šurmina, ujedno i zastupnika Hrvatske pučke narodne stranke. Točnije rečeno, zbog svojih političkih stavova, nije odgovarao tadašnjoj mađaronskoj vlasti bana Pavla Raucha. U „eri progona i šikaniranja“ sveučilišnog života, opozicijske su novine vidjele ujedno i napad na hrvatski sveučilišni život, dok su režimske novine opravdale vladinu odluku. Reakcija studenata bila je sveopći štrajk i ispisivanje sa zagrebačkog sveučilišta. U samo dva dana ispisalo se 240 studenata. Vlasti su naglašavale, da će, bez obzira na sve, sveučilište nastaviti s normalnim radom. No, nije se sve tako odvijalo. Naime, zbog tih je događaja odgođen početak ljetnog semestra za 2 tjedna, a rektor Milivoj Maurović otišao je na jednomjesečni dopust. Tek tada su *Narodne novine* (službene vladine novine, režimske novine) navele kako je prof. Šurmin umirovljen jer se „podrugljivo smijao prostim pjesmama i napadima na bana Raucha što ih je banu priredila grupa studenata na zagrebačkom željezničkom kolodvoru neposredno nakon izbora potkraj veljače 1908. godine.“ Umjesto da ih u tome spriječi, postavio im se na čelo pozdravljajući novoizabranog zastupnika Ivana Lorkovića koji je upravo došao s birališta čime je sam sebe diskvalificirao s mjesta sveučilišnog profesora.²³⁶

Unatoč tome što su iste te novine pokušale prikriti postojeću krizu navodeći kako se tek mali dio studenata ispisao sa Sveučilišta u Zagrebu, 200-250 od ukupno 1465, prava istina bila je da je njih između 800 i 900 napustilo Zagreb i otišlo studirati u Prag, Beč ili Graz. Većina ih se zaputila u Prag gdje su bili jako dobro dočekani. Gradske su vlasti odredile privremeni smještaj za studente, a obećale su i drugu materijalnu pomoć. Privatne osobe prikupljale su novac, a obećana je i pomoć iz Husova fonda. U susret im je izašlo i praško sveučilište:

²³⁵ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 155-156.

²³⁶ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 164-166.

oslobođeni su školarine, mogli su polagati ispite na hrvatskom jeziku, a mogli su polagati i državne ispite. To je posebno bilo povoljno za studente iz Dalmacije i Istre jer nisu morali nostrificirati diplome. Rektor Jaroslav Goll osobno je primio izaslanstvo zagrebačkih studenata i izrazio im dobrodošlicu.²³⁷

Naravno, kao i za prvu skupinu studenata o kojoj je u ovom radu bilo riječi, i ovi su studenti doma slali opise putovanja i prvih dojmova Praga. Ponovno do izražaja dolazi ideja slavenske uzajamnosti. Tako, primjerice D. N. Slavonac kako je bio potpisan u *Obzoru* piše da su se njegove kolege većinom uputile u slavenski Prag, dok se onima koji su otišli na studij u Beč grad nije svidio jer je to „njemački grad, tuđ.“ U istom je časopisu objavljen i putopis potpisan sa „-ša“ u kojima govori kako su Česiima Hrvati najdraži južnoslavenski narod, kako prate događaje u Zagrebu preko češkog tiska. No, on je i ocijenio djelovanje dotadašnjih Hrvata u češkom javnom životu nedovoljnim što će promijeniti novopridošli studenti koji su došli s „ozbiljnim namjerama“, iskoristili ljubaznost Čeha i nastavili studij. Za hrvatske studente stanovi nisu bili skupi, hrana je bila jeftina i dobra, a ne samo da su učili češki jezik, već su išli i na akademske izlete. Istovremeno se tu našao i Stjepan Radić koji je odmah počeo držati tečaj češkog jezika tri puta tjedno. U *Pokretu* Mate Hanžeković navodi kako „u historiji hrvatskoga djačtva nema značajnijeg datuma od 5. svibnja“ kada su se studenti u 18 vagona iz Zagreba uputili u Prag gdje su imali priliku slušati istaknute profesore, poput Masaryka.²³⁸

Jedan od zagrebačkih časopisa, *Hrvatski djak*, koji je još kao srednjoškolac pokrenuo Vladimir Jelovšek pod utjecajem Masarykovih ideja donosi osvrt jednog od glavnih organizatora odlaska zagrebačkih studenata u Prag, Slavka Vodovárke koji kudi Rauchovu vlast i stanje u Zagrebu. Naravno, cijela ova situacija poprimila je politički karakter u kojoj su Česi ispali dobročinitelji studentima izbjeglim „od tiranije koja se provodi u civilizovanoj, kulturnoj Europi“. Nekoliko mjeseci kasnije, u listopadu 1908. godine sveopća studentska skupština donijela je zaključak o prekidanju štrajka i povratku na Sveučilište u Zagrebu.²³⁹

Od poznatijih povijesnih osoba, koji ne pripadaju ovim dvjema većim skupinama, ali su isto studirali u Pragu, spomenut ćemo hrvatskog književnika Julija Benešića (Ilok, 1883. – Zagreb, 1954.)²⁴⁰ te hrvatskog pravnika i publicista Božidara Adžiju (Drniš, 1890. – Zagreb, 1941.) koji je započeo studij 1910. godine u Pragu te na pravnom fakultetu doktorirao 1914. godine.²⁴¹

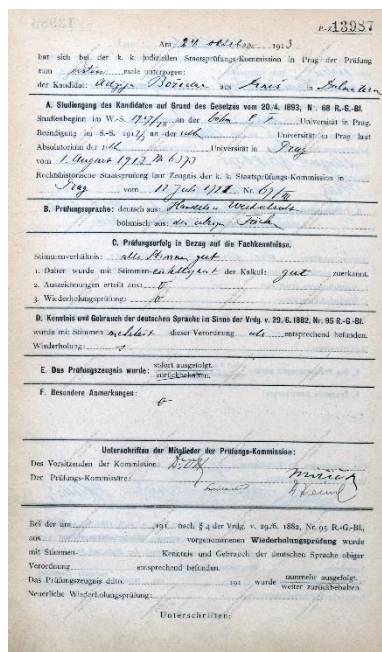
²³⁷ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 166-167.

²³⁸ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 167-168.

²³⁹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 168-170.

²⁴⁰ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=6893>

²⁴¹ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=597>

Slika 20. Državni komisijski ispit Božidara Adžije za pravnika (1913.-1914.) na Karlovu sveučilištu u Pragu (njemačkom)²⁴²

Također, jedan od studenata bio je i povjesničar književnosti Branko Vodnik (Varaždin, 1879. – Zagreb, 1926.), pravim imenom Aleksandar Drechsler koji je u Pragu studirao slavistiku na Filozofskom fakultetu, a studij je upisao 1901. godine.²⁴³ Povodom njegove smrti izašao je poseban broj časopisa *Jugoslavenska njiva* povećen njemu. Osim pohvala te zapisa njemu u čast, u tom se broju donosi se i njegov zapis o 25-ogodišnjici znanstvenog rada koju je ranije napisao. U tom je feljtonu zapisao nekoliko podataka o prvim radovima objavljenim u Pragu: „Kao student slavistike – taman ima 25 godina, štampao sam u Pragu (1901.) prvu svoju literarno-istorijsku studiju *Prvi hrvatski pjesnici*, povodom proslave 400-godišnjice hrvatske književnosti. Po stilu i shvatanju stare naše poezije, općeno se osjetilo, bila je prva moja knjiga, u poplavi teških filoloških rasprava, nešto novo. Jedva je moja knjiga stigla u Hrvatsku, jednoga dana donesu praški Národní Listy (28. ferbruara 1901. br. 367.) u svom književnom prilogu Hlídkva Literární oduševljeni panegirik o mome radu pod naslovom „Hrvatska literarna kritika u češkoj atmosferi“. Autor panegirika potpisao se imenom – Stjepan Radić.“²⁴⁴

²⁴² <https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1447060457963716/324/?lang=en>

²⁴³ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=65144>

²⁴⁴ Vodnik, *Moj jubilej*, 142.

7.4 Hrvatski studenti na Češkoj visokoj tehničkoj školi u Pragu (ČVUT-u). „Štorija“ o Hajduku usred Praga – U Flekú

Za razliku od Karlova sveučilišta koje je najstarije srednjoeuropsko sveučilište čiji je osnutak datiran u davnu 1348. godinu, Češka visoka tehnička škola tj. sveučilište svoj postanak datira u 18. stoljeće. Kako na Sveučilištu u Zagrebu u razdoblju kojim se bavi ovaj rad nije postojalo tehničko sveučilište, tako je većina studenata odlazila na studij u druge dijelove Monarhije.

Prilikom studentske razmjene u Pragu, uspjela sam posjetiti Arhiv ČVUT-a te popisati hrvatske i slovenske studente koji su studirali na tom Sveučilištu u razdoblju od 1900. do 1910. godine. Nažalost, nisam uspjela za prethodne i sljedeće godine.

U matičnim knjigama upisanih studenata, navode se sljedeći podaci: ime i prezime, godina rođenja, mjesto i pokrajina rođenja, narodnost, religija/vjera, ime i zanimanje oca ili skrbnika, prethodno završeni obrazovni stupanj, usmjerenje koje je student upisao te je li oslobođen od školarine. Navedeni su i predmeti koje je student upisao u toj akademskoj godini, je li ispunio uvjete da ga položi, ocjena u teoriji i praksi te datum polaganja. Podaci su pisani isključivo na češkom jeziku. U niže navedenoj tablici popisani su hrvatski studenti na ČVUT-u u razdoblju od 1900. do 1910. godine. S obzirom na to da u matičnim knjigama nije navedeno koje su točno godine studenti upisali fakultet, već se to može razvidjeti samo iz toga koji je studentov prethodni obrazovni stupanj, u prvoj su tablici navedeni studenti imenom i prezimenom po akademskim godinama te osnovni podaci o njima: godina, mjesto i pokrajina rođenja, ime i zanimanje oca ili skrbnika te vjera. Ukoliko su se ista imena ponavljala u nekoliko akademskih godina zbog duljine studija, nisam ih navodila, ali sam ih uključila u brojčane podatke u tablici koja slijedi poslije navedene. Navela sam samo studnete za koje piše da su hrvatske nacionalnosti. U tablici nisu navedeni podaci o srpskim studentima s područja hrvatskih zemalja iako je i njih bilo. Hrvatski su studenti većinom studirali građevinu i geodeziju, a potom i arhitekturu, strojarstvo i kemiju. Kako se približavamo godini 1910., broj se hrvatskih studenata povećava, a najveći je u 1908. godini što opet možemo povezati s događajima iz 1908. godine opisanim u prethodnom potpoglavlju.

Velik je broj hrvatskih studenata u Pragu studirao i u međuratnom razdoblju, ali to je već tema nekog drugog rada.

Redni broj u matičnoj knjizi upisanih studenata	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto rođenja	Pokrajina	Ime i zanimanje oca/skrbnika	Vjera
Ak. god. 1900./1901.						
883.	Božičević, Ivan	1872.	Ogulin	Hrvatska	Ivan Božičević	Kat.
Ak. god. 1901./1902.						
415.	Jambrišek, Gjuro	1874.	Zagreb	Hrvatska	punoljetan	Kat.
1004.	Rukavina, Blaž	1882.	Donje Pazarište	Hrvatska	Skrbnik Josip Osmokrović, zemljoradnik	Kat.
Ak. god. 1902./1903.						
1363.	Turina, Gabriel	1883.	Kraljevica	Hrvatska	Skrbnik Ljudevit Mihičić, kapetan	Kat.
Ak. god. 1903./1904.						
137.	Cihlař, Zdenko	1882.	Senj	Hrvatska	Sebald, zakupnik trgovačke komore	Kat.
1465.	Tadej, Ivan	1882.	Hreljin	Hrvatska	Josip T., zemljoradnik	Kat.
1720.	Gasparini, Juraj	1884.	Drniř	Dalmacija	Ivan	Kat.
1722.	Ivaniřević, Vjekoslav	1884.	Split	Dalmacija	Ante I., iznajmljivač/vlasnik nekretnina	Kat.
1732.	řakić, Ivan	-	Split	Dalmacija	Vicko	Kat.
Ak. god. 1904./1905.						
4.	Adum, Petar	1885.	Zlarin	Dalmacija	Srećko A., trgovac	Kat.

120.	Brozović, Franjo	1881.	Bribir	Hrvatska	Vinko B., građevinar	Kat.
581.	Jerbić, Ilija	1873.	Ramljane	Hrvatska	Martin J.	Kat.
606.	Jozević, Petar	1884.	Split	Dalmacija	Josip J., cvječar	Kat.
61.	Jurković, Mate	1885.	Vela Luka	Dalmacija	Poručnik Ivan Perković Kovač, zemljoposjednik	Kat.
804.	Krmpotić, Kazimir	1885.	Prijeboj	Hrvatska	Martin K., učitelj	Kat.
956.	Maravić, Vladimir	1886.	Zagreb	Hrvatska	Mile M., tiskar	Kat.
1474.	Stella, Lucijan	1885.	Split	Dalmacija	Aleksandar Stella, službenik	Kat.
1658.	Daubel, Josip	1874.	Putinice	Hrvatska	Vendel T., strojar	Kat.
1885.	Zlendič, Ivo	1885.	Split	Dalmacija	Antonin Z., ravnatelj realne škole	Kat.
1938.	Štimac, Dragutin	1881.	Zagreb	Hrvatska	Ivan Š.	Kat.
1950.	Giunio, Rudolf	1884.	Kotor	Dalmacija	Ivan G., notar	Kat.
1967.	Zgaljardić, Josef	1882.	Rijeka	Primorje	Ferdinand Z., vrtlar	Kat.
Ak. god. 1905./1906.						
79.	Bezić, Josef	1876.	Imotski	Dalmacija	Paul B., učitelj	Kat.
177.	Čalogović, Vladimir	1886.	Banja Luka	Bosna i Hercegovina	Milan Č.	Kat.
562.	Hranuelli, Katarin	1883.	Gornje Selo	Dalmacija	Sranl., učitelj	Kat.
739.	Katušić, Dragutin	1886.	Bjelovar	Hrvatska	Gjuro K.	Kat.
891.	Kres, Ljudevit	-	Karlovac	Hrvatska	Alois K., Zagreb	Kat.

1404.	Poljak, Branko	1886.	Osijek	Hrvatska	Ljudevit P., odvjetnik	Kat.
1577.	Seiwerth, Adolf	1886.	Koprivnica	Hrvatska	Skrbnik Valtz Vondraček, liječnik	Kat.
1616.	Smodlaka, Tito	1882.	Kotor	Dalmacija	Božidar S., financijski nadzornik	Kat.
1656.	Stošić, Ivan	1885.	Udbina	Hrvatska	Jozef S., zemljoradnik	Kat.
1670.	Suchanek, Ivan	1884.	Đakovo	Hrvatska	Skrbnik Ant. Shram, zidar	Kat.
1932.	Urbany, Marian	1886.	Zagreb	Hrvatska	Skrbnik Frant. U.	Kat.
2185.	Pečarić, Nikola	-	Komiža	Dalmacija	Andr. Pečarić	Kat.
Ak. god. 1906./1907.						
90.	Bettini, František	1884.	Split	Dalmacija	Ante B., nadcestar	Kat.
307.	Domćinović, Gjuro	1885.	Bošnjaci	Hrvatska	Franjo D., zemljoradnik	Kat.
326.	Dukić, Marijan	1885.	Tovarnik	Slavonija	Stjepan D., seljak	Kat.
345.	Dvornik, Dragutin	1886.	Karlovac	Hrvatska	Skrbnik Em. Lamberger, profesor	Kat.
477.	Gjunio, Rudolf	1886.	Kotor	Dalmacija	Ivan G., notar	Kat.
709.	Jakubin, Šimun	1884.	Virje	Hrvatska	Ivan J., zemljoradnik	Kat.
787.	Jozević, Petar	1884.	Split	Dalmacija	Jozef J., gostioničar	Kat.
794.	Juričević, Niko	1885.	Makarska	Dalmacija	Petar J., službenik	Kat.
819.	Kaliterna, Fabian	1886.	Split	Dalmacija	Toma K., vlasnik realit.	Kat.

1480.	Pavlin, Stjepan	-	Zagreb	Hrvatska	Janko P., zidar	Kat.
1545.	Piškulić, Zvonimir	1887.	Novi Vinodolski	Hrvatska	Andrija P., gruntovničar	Kat.
1891.	Suchanek, Ivan	1884.	Đakovo	Hrvatska	Skrbnik Antun Schrom.	Kat.
1912.	Svoboda, Jaroslav	1886.	Ogulin	Hrvatska	Skrbnik B. Brausie, nadšumar	Kat.
2180.	Urbany, Marijan	1886.	Zagreb	Hrvatska	Franjo Urbany, sudski službenik	Kat.
2250.	Vidas, Jakob	1886.	Hreljin	Hrvatska	Franjo V., seljak	Kat.
2320.	Urbanić, Marko	1884.	Zagreb	Hrvatska	Juraj, tesar	Kat.
2432.	Mandžić, Ivan	1884.	Gibarac	Slavonija	Lovro M.	Kat.
Ak. god. 1907./1908.						
41.	Barbarić, Ivan	1887.	Hvar	Dalmacija	Nikola B.	Kat.
61.	Baver, Nikola	1887.	Karlovac	Hrvatska	Edvard Stefan	Kat.
138.	Bon, Franjo	1885.	Baška Nova	Istra	Franjo B., trgovac	Kat.
220.	Čavogović, Vladimir	1886.	Banja Luka	Bosna	Milan Č.	Kat.
289.	Despot, Nikola	1882.	Čemernica	Hrvatska	-	Kat.
311.	Domaćinović, Gjuro	1885.	Bošnjaci	Hrvatska	Franj D.,	Kat.
738.	Ivšić, Ivan	1887.	Senj	Hrvatska	Božo, gimnazijski profesor	Kat.
993.	Keros, Anton	1887.	Split	Dalmacija	Ferdinand K.	Kat.
998.	Košćina, Ivan	1884.	Split	Dalmacija	-	Kat.
1070..	Krema, Franjo	1888.	Sušak	Hrvatska	Franjo	Kat.

1164.	Kuzmanović, Branislav	1888.	Zvornik	Bosna	Adalbert, službenik	Kat.
1433.	Nedoklan, Dominik	1886.	Šibenik	Dalmacija	Marko Nedoklan, željeznički konduker	Kat.
1477.	Novak, Antun	1888.	Hvar	Dalmacija	Antun Novak, trgovac vinom	Kat.
1529.	Ostoić, Cvjetko	1890.	Starigrad	Dalmacija	Andrija Ostoić, trgovac	Kat.
1535.	Palčić, Juraj	1886.	Kotor	Dalmacija	Bartul P., službenik Zemaljskog suda u Splitu	Kat.
1536.	Palčić, Mihovil	1884.	Omiš	Dalmacija	Bartul P., službenik Zemaljskog suda u Splitu	Kat.
1569.	Pavlin, Stjepan	1886.	Zagreb	Hrvatska	Janko Pavlin, zidar	Kat.
1622.	Piškulić, Ivan	1887.	Novi	Hrvatska	Andre P.	Kat.
1719.	Pšenica, Nikola	1887.	Vukovar	Hrvatska	Josip Pšenica, trgovac	Kat.
1733.	Radišić Ante	1887.	Vis	Dalmacija	Dominik R., trgovac	Kat.
1746.	Ravkin, Herman	1883.	Pula	Istra	-	Kat.
1796.	Rovešnjak, Stjepan	1888.	Draganić	Hrvatska	Stjepan R., učitelj.	Kat.
2135.	Šolc, František	1888.	Zagreb	Hrvatska	Hinko Š., šumar	Kat.
2375.	Verbanić, Marko	1884.	Zagreb	Hrvatska	Juraj V., tesar	Kat.
2625.	Katalinić, Ivan	1888.	Taltal	Chile	Ante K., trgovac u Čileu	Kat.
Ak. god. 1908./1909.						

1.	Abramović, Franjo	1888.	Vrbovsko	Hrvatska	Anton M.	Kat.
16.	Angjelinović, Danko	1891.	Makarska	Dalmacija	Mihovil, učitelj u Splitu	Kat.
41.	Baldasar, Rudolf	1889.	Splitska, Brač	Dalmacija	Edvard B., službenik	Kat.
54.	Baretić, Ivan	1887.	Sparta	Grčka	Ivan B.	Kat.
139.	Blažeković, Milan	1889.	Zagreb	Hrvatska	Mihael B.	Kat.
181.	Breithut, Dragutin	-	Zagreb	Hrvatska	Skrbnik prof. Janko Grünhut	Kat.
236.	Crneković, Stjepan	1886.	Derventa	Bosna	-	Kat.
342.	Domančić, Šimun	1888.	Bobovišće	Dalmacija	Vicko	Kat.
376.	Dumičić, Franjo	1887.	Karlovac	Hrvatska	Skrbnik prof. Luka Roić	Kat.
805.	Ivačić, Ivan	1888.	Trogir	Dalmacija	Petar I., trgovac	Kat.
922.	Jušić, Pavao	1886.	Pleternica	Slavonija	Pavao J., stolar	Kat.
925.	Juzbašić, Stanko	1889.	Bošnjaci	Hrvatska	Živko J., radnik	Kat.
1036.	Kluić, Stefan	1889.	Zadar	Dalmacija	Skrbnik Tomáš Drábek, službenik	Kat.
1272.	Kukoč, Miljenko	1887.	Split	Dalmacija	Marin K., radnik	Kat.
1322.	Laszatovitz, Lěno	1886.	Sinj	Dalmacija	Andrija L., službenik	Kat.
1376.	Laskot, František	1888.	Mostar	Hercegovina	Frant. L.	Kat.
1415.	Makale, Nikola	1890.	Zlarin	Dalmacija	Dr. Ante Makale	Kat.
1436.	Marčić, Oskar	1889.	Risan	Dalmacija	Kristo M.	Kat.
1468.	Matačić, Vjekoslav	1890.	Šibenik	Dalmacija	Mihovil M.	Kat.

1489.	Meandžić, Ivan	1884	Gibarac	Slavonija	Lovro M.	Kat.
1503.	Mersić, Eduard	1899.	Zagreb	Hrvatska	Skrbnik Edvard Špinar, knjigovođa	Kat.
1520.	Milofer, Zvonimir	1888.	Sisak	Hrvatska	Jakov M., knjigovođa	Kat.
1521.	Milčić, Roman	1887.	Brusje na Hvaru	Dalmacija	Stjepan M., zemljoradnik	Kat.
1640.	Novak, Mihovil	1890.	Hvar	Dalmacija	Filip V.	Kat.
1776.	Petružela, Anton	1889.	Sjeverské	Dalmacija	Ivan P.	Kat.
1805.	Pančić, Spasoje	1890.	Stari Grad	Dalmacija	Ivan P., trgovac	Kat.
1825.	Poklepović, Josip	1884.	Milna	Dalmacija	Petar P.	Kat.
1882.	Punjak, Marin Ljubo	1889.	Split	Dalmacija	Paško P., postolar	Kat.
1964.	Roje, Dujam	1888.	Split	Dalmacija	Marin R., trgovac	Kat.
2212.	Svačko, Ivan	1887.	Križevci	Hrvatska	Franjo S., trgovac	Kat.
2425.	Schwarz, Rudolf	1889.	Dubrovnik	Dalmacija	Václav Schwarz, službenik	Kat.
2451.	Thian, Jaroslav	1887	Senj	Hrvatska	Prof. Stjepan Donjević	Kat.
2592.	Vedriš, Vatroslav	1890.	Novigrad Podravski	Hrvatska	Josip V.	Kat.
2786.	Žagar, Danilo	1886.	Prezid	Hrvatska	Antun Ž.	Kat.
2828.	Vidović, Juraj	1884.	Primošten	Dalmacija	punoljetan	Kat.
2847.	Malvić, Henrik	1888.	Sinj	Dalmacija	Jakov M., liječnik	Kat.
2863.	Štefan, Adolf	-	Karlovac	Hrvatska	Eduard Š.	Kat.
Ak. god. 1909./1910.						

103.	Benković, Marko	1890.	Cernik	Slavonija	Skrbnik Makso Giebersucher, trgovac	Kat.
136.	Blažeković, Milan	1889	Zagreb	Hrvatska	Mioslav B.	Kat.
291.	Celić, Zvonimir	1887	Split	Dalmacija	Ivan, arhitekt	Kat.
247.	Crneković, Stjepan	1886	Derventa	Bosna	-	Kat.
254.	Cvjetiša, Frano	1884	Lastovo	Dalmacija	Cvjetko C., zemljoradnik	Kat.
415.	Dutzman, Vladimir	1888.	Sisak	Hrvatska	Vjekoslav D., bankovni službenik	Kat.
496.	Forkapić, Eduard	1890	Glamoč	Bosna	Jovan F., službenik	Kat.
499.	Fradelić, Franjo	1889.	Drniš	Dalmacija	Marin F.	Kat.
538.	Glavina, Martin Milin	1882.	Makarska	Dalmacija	punoljetan	Kat.
552.	Gotovac, Antun	1887.	Split	Dalmacija	punoljetan	Kat.
829.	Chiabov, Cezar	1891.	Šibenik	Dalmacija	Fr. Chiabov, trgovac	Kat.
1369.	Lauš, Petar	1891.	Virje	Hrvatska	Gjuro L., zemljoradnik	Kat.
1481.	Malović, Henrik	-	Sinj	Dalmacija	Jakob M., liječnik	Kat.
1585.	Milhoffer, Zvonimir	1888.	Sisak	Hrvatska	Jaso M., službenik	Kat.
1626.	Mrkušić, Slavko	1892.	Split	Dalmacija	Maria M.	Kat.
1716.	Novak, Jakov	1890.	Split	Dalmacija	Ivan N.	Kat.
1770.	Orasch, Silvij	-	Siverić	Dalmacija	-	Kat.
1813.	Pavelić, Nikola	1885.	Karlobag	Hrvatska	Skrbnik Gjuro Grkinić, trgovac	Kat.

1874.	Petretić, Vladimir	1891.	Zadar	Dalmacija	Skrbnik D. Fr. Defranceschi	Kat.
1896.	Pipinić, Franjo	1889.	Beč	Donja Austrija	Franjo P., postolar	Kat.
1909.	Plančić, Spasoje	1890.	Starigrad	Hrvatska	Ivan P.	Kat.
1927.	Poklepović, Josip	1884.	Milna Dol	Hrvatska	Petar P.	Kat.
1994.	Pinjak, Marin Ljubo	1889.	Split	Dalmacija	Paško P., postolar	Kat.
2089.	Rovešnjak, Stjepan	1888.	Dragonić	Hrvatska	Stjepan R., ravnatelj/ učitelj	Kat.
2166.	Seinwerth, Adolf	1886.	Koprivnica	Hrvatska	Skrbnik Václav Wondraček, liječnik	Kat.
2147.	Scarneo, Mihovio Matejev	1887.	Milna, Supetar	Dalmacija	Marija S. pok. Mate Spaljeka	Kat.
2325.	Suchaner, Ivan	1884.	Đakovo	Hrvatska	Skrbnik Ante Scramm	Kat.
2338.	Svačko, Viktor	1887.	Križevci	Hrvatska	Franjo S., slobodni posjednik	Kat.
2520.	Štefan, Adolf	1889.	Karlovac	Hrvatska	Edo Š., trgovac	Kat.
2556.	Schwartz, Zlatko	-	Koprivnica	Hrvatska	Hinko S., trgovac	Žid.
2583.	Thian, Jarko	1887.	Senj	Hrvatska	punoljetan	Kat.
2966.	Žagar, Dane	1888.	Prezid	Hrvatska	Antun Ž.	Kat.
2997.	Domančić, Šimun	-	Bobovišće	Dalmacija	Skrbnik Josip Tudović - Chemo	Kat.
3021.	Slavić, Stjepan	1889.	Vis	Dalmacija	-	Kat.
3025.	Tomasović, Mirko	1885.	Kučice, Omiš	Dalmacija	punoljetan	Kat.

Tablica 3. Popis hrvatskih studenata na ČVUT-u od 1900. do 1910. godine

Ak. god.	Studenti ukupno	Hrvatski studenti - ukupno	Banska Hrvatska i Slavonija	Dalmacija	Primorje i Istra	Bosna i Heregovina
1900./1901.	1284	1	1	/	/	/
1901./1902.	1449	2	2	/	/	/
1902./1903.	1567	2	2	/	/	/
1903./1904.	1740	5	2	3	/	/
1904./1905.	1972	19	9	9	1	/
1905./1906.	2205	21	12	8	1	/
1906./1907.	2502	37	21	14	1	1
1907./1908.	2648	47 (jedan je rođen u Čileu)	23	19	2	2
1908./1909.	2870	74 (jedan je rođen u Grčkoj)	29	39	1	3
1909./1910.	3084	71 (jedan je rođen u Grčkoj)	37	30	/	3

Tablica 4. Ukupan broj hrvatskih studenata po akademskim godinama (1900.-1910.) te po hrvatskim zemljama

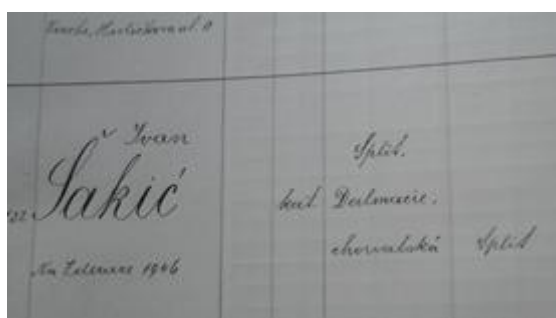
Zasigurno su u ovom razdoblju najpoznatiji praški studenti splitski studenti arhitekture i građevine koji su u najstarijoj praškoj pivnici *Ů Fleku* nakon odgledane utakmice praških nogometnih klubova, odlučili da će u rodnom Splitu osnovati nogometni klub. Riječ je, naravno o Fabijanu Kaliterni, Lucijanu Stelli, Ivanu Šakiću, Vjekoslavu Ivaniševiću te Vladimiru Šori.

Slika 21. Splitski studenti osnivači Hajduka (Fabijan Kaliterna, Lucijan Stella, Ivan Šakić, Vjekoslav Ivanišević i Vladimir Šore)

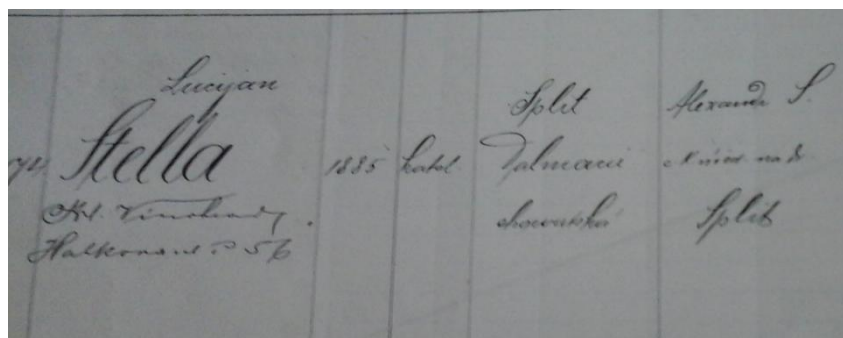
Slika 22. Natpis o osnutku HNK Hajduk u praškoj pivnici Ů Fleku koji je postavilo Veleposlanstvo Republike Hrvatske u Češkoj i HNK Hajduk

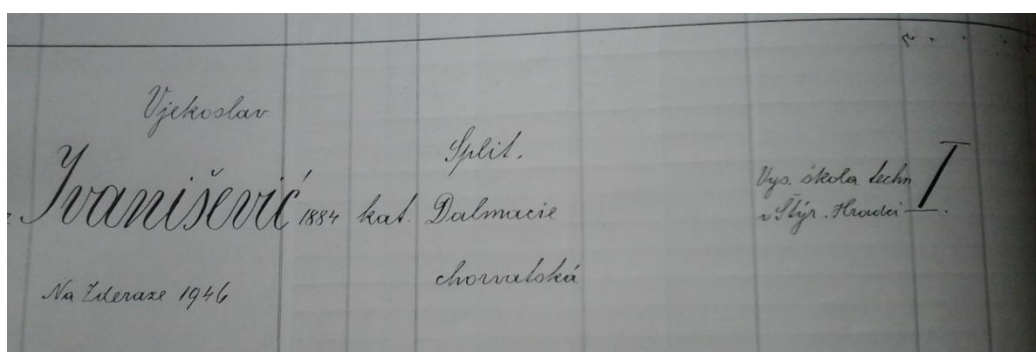
Slika 23. Ivan Šakić u matičnoj knjizi upisanih studenata ČVUT-a u ak. god. 1903./1904.

Slika 24. Fabijan Kaliterna u matičnoj knjizi upisanih studenata ČVUT-a u ak. god. 1906./1907.

Slika 25. Lucijan Stella u matičnoj knjizi upisanih studenata ČVUT-a u ak. god. 1904./1905.

Slika 26. Vjekoslav Ivanišević u matičnoj knjizi upisanih studenata ČVUT-a u ak. god. 1903./1904.

Literatura o ovom razdoblju njihovih života ne postoji. Jedino što je razvidno iz matičnih knjiga jest da su živjeli u istom dijelu grada te da su jedno vrijeme Šakić i Stella bili sustanari. Jedino što se može navesti jest klasifikacija koju donosi prof. Robert Plejić u svom radu o Niki Armandi, splitskom arhitektu koji je studij završio u Pragu, ali u kasnijem razdoblju. „Prvu generaciju splitskih arhitekata školovanih u Pragu čine Kaliterna, Žagar, Kodl, Celić i Ivačić – svi rođeni od 1886. do 1888. godine, dakle u drugoj polovini osamdesetih godina 19. stoljeća, a drugu Baldasar (1894.) i pet godina mlađi Armanda (1899.). Helen Baldasar započinje svoj studij 1911. godine na Češkoj visokoj tehničkoj školi u Pragu, dok cijela prva generacija arhitekata još studira. Kodl nakon 1911., a Kaliterna nakon 1912. prekidaju studij da bi nakon rata diplomirali, iste godine kad i osam godina mlađi Baldasar.“²⁴⁵

²⁴⁵ Plejić, „Splitski arhitekt“, 228-229.

7.5 Hrvatski doktori na sveučilištu u Pragu 1882. - 1921. godine

Iako je veliki broj hrvatskih studenata studirao u Pragu, nisu svi tamo završili studij, niti su doktorirali. Veliki broj vraćao ih se u Zagreb ili je nastavljao studij u drugim sveučilišnim gradovima Monarhije. Donosi se analiza prof. Agičića koja se temelji na istraživanju matičnih knjiga (posebnih) Arhiva Karlova sveučilišta nakon podjele sveučilišta na njemačko i češko 1882. godine i završno s godinom zabilježenom u četvrtoj matičnoj knjizi, 1921. Podaci o studentima pisani su na češkom, njemačkom, latinskom ili hrvatskom jeziku. Analiza je izvršena po pokrajinskoj, rodno-spolnoj, vjerskoj i fakultetskoj pripadnosti.

U razdoblju od 1882. do 1918. doktorate je steklo 77 (46 na češkom, a 31 na njemačkom sveučilištu) studenata. U sljedeće tri godine doktoriralo ih je još 116. Dakle, 1882.-1921. godine ukupno 193 studenta iz hrvatskih zemalja, od toga 160 na češkom, a 33 na njemačkom sveučilištu. Prvi hrvatski doktori su na češkom sveučilištu promovirani tek 1900. godine, a bili su to upravo Milan Heimrl i Svetimir Korporić.²⁴⁶

Na češkom su sveučilištu doktorirala 93 studenta iz Hrvatske i Slavonije, 55 iz Dalmacije te 12 iz Istre; a na njemačkom 13 iz Hrvatske i Slavonije, 16 Dalmatinaca i 4 iz Istre. Najviše ih je doktoriralo medicinu (116 na češkom i 25 na njemačkom sveučilištu) što je i opravdano pošto se medicinski fakultet u Zagrebu otvorio tek poslije Prvog svjetskog rata. Zatim je uslijedio pravni fakultet, dok je filozofski fakultet imao samo tri hrvatska doktora: 2 povjesničara i jednog prirodoslovca. Do kraja 1918. godine na češkom je sveučilištu doktoriralo 57 studenata, od toga 35 na pravu, 21 na medicini i 1 na filozofiji, a od 1919. do 1921. godine 103 studenta te 2 na njemačkom sveučilištu. Na češkom je sveučilištu doktoriralo i 9 žena: 8 liječnica i 1 povjesničarka.

Najveći je broj katolika iz hrvatskih krajeva pripadao i hrvatskoj naciji iako je bilo i pripadnika češke, njemačke ili poljske nacije čiji su roditelji radili u Hrvatskoj, a oni su studirali u Pragu. Na češkom je sveučilištu iz hrvatskih krajeva doktoriralo 120 rimokatolika, 34 pravoslavca, 6 pripadnika židovske vjeroispovijesti te 1 grkokatolik. Na njemačkom je doktoriralo 25 rimokatolika, 4 pravoslavca, 3 židova i 1 evangelik.

Većina ih je branila doktorat u srednjim tridesetima, dok je najmlađi doktorirao u 22., a najstariji u 48. godini života.²⁴⁷

²⁴⁶ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 128., 172.

²⁴⁷ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 170-180.

8 SLOVENSKI STUDENTI U PRAGU (1882. – 1918.)

8.1 Praški krug i Masarykov utjecaj na slovenske studente. Slovenski suradnici *Novog Doba*

Iste godine kada su hrvatski studenti u Pragu počeli izdavati *Hrvatsku Misao* (1897. godine), slovenski su studenti u Pragu osnovali akademski „Slovenski klub“ koji je djelovao samo pola godine. Nakon toga, slovenski su se studenti priključili srpskom akademskom društvu „Šumadija“ koje je osnovano 1892. godine. Pristupanje tom klubu značilo je početak suradnje s hrvatskim i srpskim studentima na izdavanju časopisa *Novo doba*. Većina slovenskih suradnika na tom časopisu bili su već tada manje ili više pod utjecajem Masaryka tj. češkog realizma. To su bili Ivan Žmavc, Dragotin Lončar, Anton Dermota i Anton Kristan. Dopisnik časopisa bio je i Ivan Benkovič, no on nije bio pristaša Masarykovih ideja te je studirao u Beču, a ne u Pragu.²⁴⁸

Ivan Žmavc često je objavljivao pod različitim pseudonimima, poput Ivan Jaroslavec, Ivan Sotlán, Zlogonski i Regelj ili kombinacijom: Jaroslavec Sotlán. Jedan od razloga zbog kojih je Žmavc prešao sa Sveučilišta u Grazu na Karlovo sveučilište u Pragu, bio je taj što je na njemu predavao prof. Masaryk. Oton Berkopec u *Razgovoru s dr. Ivanom Žmavcem* navodi kako je Žmavc izjavio: „na studij u Prag privuklo me je to što je na Karlovu sveučilištu predavao Masaryk. Slijedio sam njegov rad i u njegovim raspravama osjećao životnost. S Masarykom sam se od početka razumio iako se naši nazori nisu u potpunosti podudarali.“²⁴⁹

Akademске godine 1897./1898. slušao je Masarykova predavanja iz filozofije i sociologije te predavanja prof. Drtine. Uskoro je prešao na njemačko sveučilište u Pragu te je za sedam mjeseci doktorirao filozofiju. Osim već spomenute suradnje u *Novom Dobu*, nakon završenog studija 1898. godine postao je pripravnik sveučilišne knjižnice, a godine 1934. umirovljen je kao zamjenik ravnatelja. Godine 1919. bio je imenovan redovnim profesorom političke ekonomije na Sveučilištu u Ljubljani, međutim nije obnašao tu dužnost, već je do kraja života proboravio u Pragu.²⁵⁰

Jedan od njegovih priloga u *Novom Dobu* bio je „Položaj i zadaća Slovenaca“²⁵¹ koji se može smatrati početkom slovenskog narodnog programa sa znanstvenom podlogom. U tom

²⁴⁸ Gantar Godina, *T. G. Masaryk in masarykanstvo*, 24.

²⁴⁹ Gantar Godina, *T. G. Masaryk in masarykanstvo*, 29., 134.; Gantar Godina, *Filozofski in politični*, 37. U izvorniku: „vleklo me je tja zaradi Masaryka. Zasedoval sem njegovih razpravah mogočno življenjsko elementarnost ... Z Masarykom sva se od početka razumela, toda popolne harmonije v najinih nazorih ni bilo.“

²⁵⁰ Gantar Godina, *T. G. Masaryk in masarykanstvo*, 134.

²⁵¹ U izvorniku: „Položaj in zadača Slovencev“; Gantar Godina, *T. G. Masaryk in masarykanstvo*, 29.

članku Žmavc predlaže rješenje socijalnog pitanja uspostavljanjem gospodarske neovisnosti. Nacionalno pitanje povezivao je sa slavenskim programom te pozivao „jugoslavensku braću“ da se više zanimaju za slovenske probleme. Ovaj članak Žmavc je objavio pod pseudonimom Ivan Jaroslavec.²⁵²

U drugom prilogu „Slovensko sveučilište u Ljubljani“²⁵³ koji je objavio pod pseudonimom Ivan Sotlán, Žmavc piše o rješenju slovenskog nacionalnog pitanja koje vidi u nužnosti osnivanja sveučilišta u Ljubljani, a to slovensko sveučilište povezuje sa sveučilištima južnoslavenskih gradova poput Zagreba, Beograda i Sofije te očekuje da će buduća poveznica s tim sveučilištima doprinijeti razvoju istog. Pod istim je pseudonimom objavio i članak „O moralu naše studentske mladeži“ u kojem se poziva na humanitarna načela koja je vode pri svakodnevnom radu, odgoju i samoodgoju; sve to u svrhu duhovnog uzdizanja slovenskog naroda.²⁵⁴ Smatrao je da studenti za Slovence imaju posebnu važnost zbog toga što većinu naroda čini seljaštvo koje bi trebalo voditi obrazovano građanstvo. Također, izjednačio je slovensko pitanje sa socijalnim pitanjem jer obuhvaća čovjeka u cjelini, a na taj način i nacionalno pitanje te je njegovo rješenje pronalazio u obrazovanju širih društvenih masa. Smatrao je da društvena reforma mora krenuti „odozdo“, od naroda, a ne elita te da Slovenci ne bi mogli provesti reforme sami, već u sudjelovanju s ostalim južnoslavenskim narodima, prije svega, Hrvatima i Srbima. Tako je slovenskim studentima preporučio učenje hrvatskog, srpskog i ruskog jezika jer „Slovenci ne pripadaju Njemačkoj, već slavenstvu, barem slavenskom balkanskom poluotoku.“²⁵⁵ Nadalje, pozvao je Hrvate i Srbe da se više zanimaju za slovenska pitanja, teme i probleme te je bio oduševljen izdavanjem *Hrvatske Misli* za koju je smatrao da „ima znanstvenu vrijednost.“²⁵⁶ Žmavc je također smatrao da se socijalno pitanje može riješiti jačanjem gospodarstva, tj. vlastite ekonomije, a gospodarsku politiku povezivao je s jugoslavenstvom koje bi trebalo biti kulturno i politički neovisno, a onda će biti i ekonomski neovisno. Zanimljivo je da je Žmavc smatrao Židove jednim od krivaca za slovenske gospodarske probleme pa im je čak i pripisivao drugačije fiziološke karakteristike koje su uzrok njihove škrtosti. To se očituje ne samo u njegovim člancima o Židovima, već i u pismu koje je

²⁵² Gantar Godina, *Filozofski in politični*, 36.; Gantar Godina, *T. G. Masaryk in masarykanstvo*, 29.

²⁵³ U izvorniku: „Slovenska univerza v Ljubljani“; Gantar Godina, *Filozofski in politični nazori*, 36.; Gantar Godina, *T. G. Masaryk in masarykanstvo*, 29.

²⁵⁴ U izvorniku: „O morali naše študirajoče mladeži“; Gantar Godina, *Filozofski in politični*, 37.

²⁵⁵ U izvorniku: „Slovenci se jasno zavedamo, da ne spadamo k Nemčiji, temveč k Slovanstvu, vsaj k slovanskemu balkanskome poluotoku.“; Gantar Godina, *T. G. Masaryk in masarykanstvo*, 140.

²⁵⁶ U izvorniku: „stoji po svojih načelah na višini prave znanstvene revije.“; Gantar Godina, *T. G. Masaryk in masarykanstvo*, 140.

uputio Dragotinu Lončaru povodom smrti Antona Dermote 1914. godine kada navodi da „ja kao protivnik židovstva u socijalnoj demokraciji vidim avangardu kapitalističkog židovstva.“²⁵⁷

Osim gospodarskih reformi, Žmavc predlaže i reforme u školstvu prema kojem bi sve škole bile agrarne, obrtne i trgovačke jer gimnazija nije dovoljno dobra za osposobljavanje za život jer učenici ne dobivaju praktična znanja, već samo teoretska.²⁵⁸

Novo Doba nije bio jedini časopis u kojem je Žmavc objavljivao. Bio je dopisnik i za slovenske časopise te za češke i njemačke. Rano je počeo upoznavati slovensku javnost o svom praškom profesoru (Masaryku, A. B.) pišući o njegovim radovima u različitim časopisima. Tako je, primjerice, godine 1897. u *Slovenskom narodu* objavio članak o Masarykovom radu naziva „Naše sadašnje krize“, a dvije godine kasnije „Česi i Slovenci“ kao i „Masaryk – slavenski filozof“ u časopisu *Ljubljanski zvon*. U posljednjem navedenom potpisao se kao Ivan Ž. te opisuje Masarykovu praktičnu filozofiju s velikim simpatijama. Godine 1900. u *Ljubljanskom je zvonu*²⁵⁹ objavio „Socijalno pitanje“²⁶⁰ u kojem raspravlja o socijalnom pitanju i socijalizmu te odgovore pronalazi u istoimenoj Masarykovoј knjizi u kojoj je dotični iznio svoj pogled na Marxa. U kasnijem razdoblju, godine 1923., objavio je „Energetske osnove sociotehnike“ u kojima u više navrata kritizira Masarykove nazore.²⁶¹

Drugi slovenski student koji je pisao za *Novo Doba* bio je Dragotin Lonačar. On je na praškom sveučilištu studirao filozofiju (zemljopis i prirodoslovlje). U *Novom Dobu* objavio je članak „Rane na našem narodnom tijelu“²⁶² pod pseudonimom D. L. Selski. U časopisu je pokušao pokazati mogućnosti koje slovenski narod ima za svoje obrazovno, nacionalno i političko buđenje. Predlaže osnivanje čitaonica, priređivanje predavanja, tiskanje brošura, što bi sve pripomoglo većem nacionalnom i političkom obrazovanju. Lončar ta pitanja povezuje s gospodarskim razvojem i zaključuje, da slovenski narod treba „gospodarsku inteligenciju“ koja bi bila sposobna priređivati gospodarske tečajeve i osnivati škole. Zauzimao se i za organizaciju posebnih narodno-gospodarskih tečajeva po pojedinim općinama, koji bi se sistematično podučavali o gospodarstvu kao i o drugim praktičnim životnim stvarima.²⁶³

²⁵⁷ U izvorniku: „ (...) da jaz kot nasprotnik židovstva v soc. demokraciji vidim avantgardo kapitalistnega židovstva.“; Gantar Godina, *T. G. Masaryk in masarykanstvo*, 139-142.

²⁵⁸ Gantar Godina, *T. G. Masaryk in masarykanstvo*, 142.

²⁵⁹ *Ljubljanski zvon* – časopis za književnost i znanost. Izlazi u Ljubljani od 1881.; Šlebinger, *Slovenski časniki*, 22-23.

²⁶⁰ U izvorniku: „Socijalno vprašanje“; Gantar Godina, *Filozofski in politični*, 38.

²⁶¹ Gantar Godina, *Filozofski in politični*, 37-38.

²⁶² U izvorniku: „Rane na našem narodnem telesu“; Gantar Godina, *Filozofski in politični*, 39.

²⁶³ Gantar Godina, *Filozofski in politični*, 39.

Slika 27. Dragutin Lončar²⁶⁴

Još jedan slovenski student koji je surađivao u *Novom Dobu*, bio je student prava Anton Dermota koji je raspravljao o zadrugama, dok je Ivan Benkovič napisao članak „Socijalizam kao znanost“ u kojoj kritizira Marxa i njegove ideje. Priznaje da je ideja dobra, ali da ljudi ne trebaju bezrezervno vjerovati socijalnoj demokraciji i svemu što ona nudi.²⁶⁵

Slika 28. Anton Dermota²⁶⁶

Posljednja dvojica navedenih studenata bili su i aktivni sudionici društva *Slavije* te su pisali članke za njezin *Almanah* koji je izlazio jedanput godišnje. U pismu Ivanu Prijatelju, bečkom studentu filologije, u ožujku 1900. Lončar se zanima za slovenske studente u Beču, njihovo socijalno stanje, društveni život i brojnost te postoji li neko njihovo udruženje oko kojeg se okupljaju. To od njega traži jer su ga zamolili iz društva *Slavija* da napiše nešto za njihov časopis „Almanach Slavie“ jer to društvo svake godine izdaje članak o slovenskim studentima. Najviše ga je zanimalo upravo socijalno stanje jer su o slovenskim studentima pisali već Dermota i Scroliger, ali su taj aspekt zanemarili.²⁶⁷

²⁶⁴ <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi333776/>

²⁶⁵ U izvorniku: „Socializem kot veda“; Gantar Godina, *Filozofski in politični*, 39.

²⁶⁶ <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi171663/>

²⁶⁷ Pismo Dragutina Lončara Ivanu Prijatelju od 3.3.1900. iz Praga u Beč (MS 895 Korespondenca Ivana Prijatelja, NUK Ljubljana, Rkp oddelek)

Slovenski studenti koji su studirali u Pragu, po povratku u Sloveniju, postali su jako aktivni. Osim Lončara, Dermote i Žmavca u Pragu su studirali i Josip Ferfolja koji je doktorirao na pravnom fakultetu 1906. godine, Ivan Lah koji je doktorirao filozofiju 1910. godine te Albert Kramer koji je doktorirao pravo također 1910. godine. U Pragu je studirao i Milan Lemež, međutim njega se, kao ni Benkoviča, ne može opredijeliti kao masarykovca.²⁶⁸

Što se tiče uvjeta života u Pragu, iz njihovih pisama, nažalost, ne saznajemo mnogo jer se u korespondenciji kojom sam se bavila uglavnom tematiziraju časopisi, pogotovo *Naši zapiski*. Jedini podatak do kojeg sam došla spominje Gantar Godina u članku „Masaryk's Influence on the Slovenes“ objavljenog u zborniku radova *T. G. Masaryk (1850-1937): Volume 1: Thinker and Politician* u kojem navodi da su slovenski studenti u Pragu često bili u besparici, točnije rečeno, zbog nedostatka financijskih sredstava, nakon završenog studija, najčešće su se morali vratiti u domovinu. Poput, primjerice Dermote koji je završio fakultet 1900., doktorirao 1905. godine²⁶⁹ (u istoj knjizi navodi tu godinu, dok u članku „Slovenski doktorji v Pragi 1882.-1916.“ objavljenom u *Zgodovinskom časopisu* navodi 1907. godinu kao godinu kad je Dermota stekao doktorat, A. B.).

Po povratku u Sloveniju organizirali su sastanak, nakon kojeg su pokrenuli časopis *Naši zapiski*. Također, navedeni studenti dopisivali su se s već spomenutim Ivanom Prijateljem koji je studirao u Beču, najprije medicinu, a potom je prešao na filologiju te je nakon osnutka Sveučilišta u Ljubljani postao ondašnji profesor, a tijekom studija u Beču bio je glavni urednik časopisa *Veda*.²⁷⁰ No, više o tome u sljedećem poglavlju.

Slika 29. Spomenik Ivanu Prijatelju ispred NUK-a u Ljubljani

²⁶⁸ Gantar Godina, *Filozofski in politični*, 4.

²⁶⁹ Gantar Godina, „Masaryk's Influence“ 128.

²⁷⁰ *Veda* – dvomjesečnik za znanost i kulturu. Izlazio od 1911. do 1915. godine u Gorici. Izdavači i urednici bili su: Albert Kramer, Ivan Prijatelj, Mihajlo Rostohar, Bogumil Vošnjak.; Šlebinger, *Slovenski časniki*, 63.

8.2 Naši zapiski i djelovanje u Sloveniji

Po povratku u Ljubljani nakon završenog studija u Pragu, praški su studenti održali sastanak u Ljubljani, 12. rujna 1900. godine. Na sastanak su pozvali sve za koje su smatrali da se zalažu za promjenu kulturno-političke i gospodarske situacije u Sloveniji (odnosno slovenskim zemljama, A. B.) kao i za intenzivnu suradnju omladine i obrazovanih ljudi. Na tom sastanku koji se odvio u Narodnom domu u Ljubljani, Dermota, Lončar, Ferfolja i Kristan održali su predavanja različite tematike. Dermota je održao predavanje o socijalnom pitanju, Ferfolja o političkom stajalištu u postojećim uvjetima, Anton Kristan o nacionalnom gospodarstvu, dok je Dragotin Lončar održao predavanje pod naslovom „Naše filozofsko stajalište prema liberalizmu, klerikalizmu i socijalnoj demokraciji“. Svi referati zajedno su objavljeni u knjižici „Što hoćemo? – poslanica slovenskoj omladini“ te su joj dodali i Lončarov prijevod članka prof. Dertine „Ideali odgoja“.²⁷¹ Osim njih, sastanku su prisustvovali i Ivan Prijatelj, Oton Župančič, Ferjančič, Žirovnik i Regali. Knjižica je bila svojevrsni manifest slovenske omladine te prožeta Masarykovim idejama da je potrebno osposobiti šire narodne mase za samostalno političko razmišljanje. U tom su se manifestu opredijelili za slavenstvo tj. slavensku uzajamnost. Lončar je kritizirao sve što je navedeno u naslovu predavanja: liberalizam, klerikalizam i socijalnu demokraciju te se njegovo mišljenje uglavnom podudara s Masarykovim načelima prema kojima su filozofski temelji socijalne demokracije u marksizmu te je to historički materijalizam koji smatra da gospodarske i proizvodne stvari stvaraju povijest te da se filozofski, vjerski i pravni svjetonazori grade na gospodarskom temelju. Čak je i sam Lončarov zaključak prožet Masarykovim idejama prema kojem se sve krize mogu izraziti dvjema riječima: revolucija – evolucija, umjesto nasilne revolucije, korjenite socijalne reforme. Kako bi došlo do društvenih reformi, Slovenci u mnogim stvarima moraju promijeniti svoje poglede te je jedina revolucija koja je potrebna ona u njihovim mislima i srcima.²⁷²

Na navedenom sastanku, omladina nije donijela nikakav konkretni program djelovanja jer se nisu htjeli opredijeliti ni kao stranka ni kao struja te su se tek malo uključili u slovenski politički i kulturni program. Dio njih 1902. godine počeo je sudjelovati u izdavanju lista *Naši zapiski*, unatoč tomu što je bio neslužbeni glasnik JSDS-a.²⁷³ List je imao podnaslov „Socijalna revija“ s kojim je Albin Prepeluh uspio pridobiti Antona Dermotu, Josipa Ferfolju i Dragotina Lončara. Najaktivniji suradnik bio je Dermota, dok je kasnije postao i glavni urednik. U prvoj

²⁷¹ U izvorniku: „Naše filozofično stališče nasproti liberalizmu, klerikalizmu in socialni demokraciji“; „Kaj hoćemo – poslanica slovenski mladini“; „Ideali odgoja“; Gantar Godina, *T. G. Masaryk in masarykanstvo*, 33.

²⁷² Gantar Godina, *T. G. Masaryk in masarykanstvo*, 33-37.

²⁷³ Jugoslavenska socijaldemokratska stranka (slovenski: *Jugoslovanska socialdemokratska stranka*).

je godini izlaženja Dermota objavio studiju „O zadružništvu“ u kojoj je pokušao dokazati važnost tog pokreta. U drugoj godini izlaženja najaktivniji članovi bili su slovenski realisti, ponovno Dermota te Lončar. Godine 1904. Anton Kristan pridružio se JSDS-u dok je Karl Schweiger ostao u dobrim odnosima s Dermotom, ali nije se priključio stranci.²⁷⁴

Kako bi ostvarili svoj program postupnog rada, osim *Naših zapisaka*, realisti su osnovali društvo *Akademija* u listopadu 1904. godine čiji je prvi predsjednik bio Vladimir Ravnihar, a tajnik Anton Dermota. Potonji je u izdanju NZ iz 1904. godine objasnio svrhu postojanja tog društva, a to je izobrazba te popularizacija znanosti što bi se postiglo raznim predavanjima. U kasnijim dopisima za NZ navodi i kako su predavanja koja su organizirali bila iznimno posjećena: na 65 predavanja prisustvovalo je 14 812 sudionika.²⁷⁵

Dermota je tako u sljedećim godinama kao najaktivniji sudionik časopisa dao smjernice teoretskog i praktičnog djelovanja skupine realista koje potvrđuju zaključke iznesene na sastanku 1900. godine, a to su širenje obrazovanja među svim slojevima društva te organiziranje različitih predavanja u te svrhe diljem Slovenije tj. izvođenje postupnog, sitnog rada među ljudima što je ujedno označavalo i bitku protiv liberalizma i klerikalizma. Čak je i objavio taj program u članku „Stari i novi program“. No, potrebno je spomenuti da se ipak Masarykov utjecaj s vremenom smanjio. Očigledan primjer toga jesu *Naši zapiski* koji su u prvim godinama izlaženja bili preplavljeni člancima o socijalnom realizmu, dok nakon treće godine izlaženja nije primjetno Masarykovo učenje. Iznimka je Ferfoljin tekst „Masarykova praktična filozofija“ objavljena o njegovom šezdesetom rođendanu. Međutim, u tom tekstu Ferfolja navodi da mu je Masaryk učitelj, ali da više nije naklonjen njegovim političkim idejama te da je Masarykov realizam zapravo socijalizam.²⁷⁶ Tako da se može povući paralela sa spomenutim Radićevim preokretom te različitim izdanjima njegove *Češko-hrvatske slovnice*.

Dermota je bio u stalnoj prepisci s Ivanom Prijateljem iz koje mnogo toga saznajemo o dopisnicima za *Naše zapiske* ili o tome kako je funkcioniralo izdavanje časopisa. Tako mu 5. svibnja 1905. godine piše iz Ljubljane kako je zaprimio njegov članak te kako će ga tiskati u *Našim zapiscima*. Navodi i kako u Ljubljani vlada „filistejština ljubljanska“ zbog koje će se na neko vrijeme maknuti iz tog grada i otići u Prag na jedan mjesec.²⁷⁷

²⁷⁴ Gantar Godina, *T. G. Masaryk in masarykanstvo*, 38.

²⁷⁵ Gantar Godina, *T. G. Masaryk in masarykanstvo*, 40.

²⁷⁶ U izvorniku: „Stari in novi program“; Gantar Godina, *T. G. Masaryk in masarykanstvo*, 38-40., 45.

²⁷⁷ Pismo Antona Dermote Ivanu Prijatelju od 5.5.1905. iz Ljubljane (MS 895 Korespondenca Ivana Prijatelja, NUK Ljubljana, Rkp oddelek)

U rujnu 1905. godine Dermota se nalazi u Pragu, u dijelu grada koji se zove Vinohrady (Vinohrady, Korumni třída 12/III)²⁷⁸ te piše Ivanu Prijatelju kako je Zofka Kvederova²⁷⁹ obećala članak još prošle godine, a nije ga poslala te kako ne može računati na Žmavca otkada „vela teoriju (svojo)“ te piše kako će on napisati gospodarski pregled ukoliko ne bude dovoljno članaka za NZ.²⁸⁰ U pismima iz siječnja 1909. godine ističe kako je postao glavni urednik: „uredništvo je moje“, postaje okupiraniji problemima oko izlaženja časopisa te njegovog usmjerenja kao kritičnog glasila: „kritično glasilo nije slobodna tribuna“.²⁸¹ U veljači 1909. godine piše mu kako će NZ kasniti s izlaženjem, ali da je zaprimio njegov tekst te da je „jako zanimljiv i izaći će u sljedećem broju NZ.“²⁸²

Nadalje, u pismu od 15. veljače 1905. godine navodi Prijatelju kako teku pripreme za izdavanje posebnog broja *Naših zapisaka* posvećenih Prešernu tj. „Prešernova številka“, moli ga da pošalje neki članak te da ostane u dobrom odnosu s Cankarom i Župančičem. O honoraru će se dogovoriti, a te će godine tiskati list kod Pavlička u Kočevju. Navodi i kako smatraju da su NZ²⁸³ „naslednica nar. napr. stranke...Meni se zdi to komično“.²⁸⁴ O istom broju NZ Prijatelju je pisao i Lončar koji kaže da rujanski broj namjeravaju izdati kao „Prešernovu številku“ te ga moli da napiše nešto za taj broj časopisa te mu čak i nudi cijelu redakciju tog broja jer bi Prijatelj najbolje znao koga pridobiti za suradnju u istom. Također, smatra da bi za taj broj bilo dovoljno 4-5 kratkih članaka te daje Prijatelju slobodne ruke da opiše Prešerna kako želi.²⁸⁵ Lončar bi volio da taj broj izađe prije otkrića spomenika Prešernu u Ljubljani, 9. rujna 1905. godine, pogotovo zato što bi sljedećeg dana bila proslava pa bi bilo moguće prodati bar dio primjeraka časopisa.²⁸⁶ No, tiskan je tek u listopadu te se jako dobro prodavao.²⁸⁷

Dermota je održavao prepisku i s Ivanom Cankarom koji je također pisao za taj časopis. U siječnju 1909. godine piše mu da će NZ izaći sljedeći mjesec „pri Lampertu v Kranju“, kako

²⁷⁸ Pismo Dragotina Lončara Ivanu Prijatelju od 17.8.1905. iz Lukovice u Beč (MS 895 Korespondenca Ivana Prijatelja, NUK Ljubljana, Rkp oddelek)

²⁷⁹ Jedna od suradnica *Naših zapisaka*.

²⁸⁰ Pismo Antona Dermote Ivanu Prijatelju od 2.9.1905. iz Vinohrada (MS 895 Korespondenca Ivana Prijatelja, NUK Ljubljana, Rkp oddelek)

²⁸¹ Pismo Antona Dermote Ivanu Prijatelju od 7.1.1905. te 23.1.1905. iz Gorice (MS 895 Korespondenca Ivana Prijatelja, NUK Ljubljana, Rkp oddelek)

²⁸² Pismo Antona Dermote Ivanu Prijatelju od 16.2.1909. iz Gorice u Beč (MS 895 Korespondenca Ivana Prijatelja, NUK Ljubljana, Rkp oddelek): „Tvoj spis o Kostanjevcu sem prejel. Zanimljiv je. Kmalu pride na vrsto.“

²⁸³ *Naši zapiski*. Koristim tu kraticu da ne moram stalno pisati puni naziv, A. B.

²⁸⁴ Pismo Antona Dermote Ivanu Prijatelju od 15.2.1905. iz Ljubljane (MS 895 Korespondenca Ivana Prijatelja, NUK Ljubljana, Rkp oddelek)

²⁸⁵ Pismo Dragotina Lončara Ivanu Prijatelju od 3.7.1905. iz Ljubljane u Beč (MS 895 Korespondenca Ivana Prijatelja, NUK Ljubljana, Rkp oddelek)

²⁸⁶ Pismo Dragotina Lončara Ivanu Prijatelju od 21.8.1905. iz Ljubljane u Beč (MS 895 Korespondenca Ivana Prijatelja, NUK Ljubljana, Rkp oddelek)

²⁸⁷ Pismo Dragotina Lončara Ivanu Prijatelju od 19.10.1905. te 27.12.1905. iz Ljubljane u Beč (MS 895 Korespondenca Ivana Prijatelja, NUK Ljubljana, Rkp oddelek)

je on urednik te kako je osnovan konzorcij za izdavanje lista koji bi trebao brinuti o financijskom poslovanju istog (prihodima i rashodima). Dermotu zanima i ako bi mu Cankar mogao preporučiti nekoga tj. ako bi, osim Prijatelja, Hnitera, Lukara, Žolgara i Bonceja, bilo još „pametnih ljudi“ koji bi surađivali tj. pisali za časopis.²⁸⁸

S obzirom na to da govorimo o slovensko-češkim vezama, možemo spomenuti i Dermotino pismo Cankaru iz listopada 1910. godine u kojem mu piše kako gospođa Walter iz Kachoda u Češkoj „želi njegovog Jerneja premjestiti u Češku za što traži dopuštenje“ (vjerojatno preraditi njegovo djelo *Hlapec Jernej in njegova pravica* pa da umjesto Beča, Jernej putuje u Češku, A. B.). Već mu je pisala, ali joj on ne odgovara pa je zanima razumije li on češki jer mu je pisala na češkom, a voljela bi prevesti i njegovu dramu *Hlapci*. Dermota dalje navodi da ako mu Cankar do sutra ne zabrani, da će joj pisati da Cankar dopušta preinaku.²⁸⁹

Drugi koji je bio dosta aktivan u *Našim zapiscima* bio je Dragotin Lončar te se u njegovim člancima za taj list jednako kao i u predavanju iz 1900. očituje Masarykov utjecaj. Počevši od članka „Naš nacionalni odgoj“ preko uvodnika „Više teorije“. U potonjem je upotrijebio Masarykovu misao da je politika znanost kako vladati i upravljati državom. Pod utjecajem Ravnihara (predsjednika *Akademije* i jednog od glavnih suradnika *Našeg lista*, A. B.), Lončar se priključio i skupini oko časopisa *Naš list* te postao suradnik istog. Razlika između ove grupe i realista jest ta što su se oni zalagali za osnivanje nove stranke što su i postigli 30. prosinca 1906. godine. Idejni vođa časopisa bio je Ferdinand Lev Tuma koji je uređivao *Naš list* do osnivanja Slovenske gospodarske stranke kada je pokrenut časopis *Nova Doba*. Na osnivanju stranke bio je i Dermota koji je bio jedan od potpisnika poziva na osnivanje. O osnutku i važnosti istog napisao je članak u rubrici „Politika“ u NZ te je pohvalio kao stranku koja se zauzima za gospodarska pitanja. No, Slovenska gospodarska stranka nije bila dovoljno jaka da konkurira na izborima te je nakon dvije godine postojanja prestala djelovati, a Dermota i Lončar postali su članovi JSDS-a te su u svojim člancima pisali i o buržoaziji i o proleterijatu.²⁹⁰

²⁸⁸ Pismo Antona Dermote Ivanu Cankaru od 7.1.1909. iz Gorice u Beč (MS 819 Korespondenca Ivana Cankarja, NUK Ljubljana, Rkp oddelek): „Dragi Cankar! Stori kaj napisati za N. Zapiske. Prva številka novega letnika izide 15.2.1909. pri Lampertu v Kranju na 1^{1/2}poli. Uredništvo je moje. (...) Spisi vso honorarni vsaj tako kar pri družih časopisih. Sestavil se je namreč konzorcij za izdavanje zapiskov, ki bo zmagoval vse finačne naloge. (...) Ali bi bilo razen Prijatelja, Hnitera, Lukarja, Žolgarja, Bonceja (...) še kaj pametnih ljudi, da bi jih človek prejel zaradi sodelovanja?“

²⁸⁹ Pismo Antona Dermote Ivanu Cankaru od 2.11.1910. iz Gorice u Ljubljano (MS 819 Korespondenca Ivana Cankarja, NUK Ljubljana, Rkp oddelek): „Žena Walterjeva iz Kachoda na Češkem mi piše, da ji došli predstaviti Jerneja na češko. Pisala ti je že – Ti ji pa nisi odgovoril. Ona našvnici si to razlagala tako, da ne razumeš češkega, ker ti je pisala češki – če mi do pojutrišnjem ne prepoveš, ji odpišem, da dovoljuješ prevod – Prevesti hoče tudi Hlapce!“

²⁹⁰ Gantar Godina, T. G. *Masaryk in masarykanstvo*, 40-44.

Slika 30. Naši zapiski (Naslovnica časopisa od 15. studenog 1922. godine)²⁹¹

Dermota je umro 1914. godine kada je Lončar preuzeo na sebe uređenje posebnog broja NZ u čast svog kolege i prijatelja te njihovog dugogodišnjeg urednika. Također, moli Prijatelja da napiše nešto povodom toga.²⁹²

8.3 Slovenski studenti na Češkoj visokoj tehničkoj školi u Pragu (ČVUT-u).

Jednako kao što je napisano za hrvatske studente, vrijedi i za slovenske što se tiče matičnih knjiga te postupka u analizi podataka. U sljedećoj se tablici nalaze podaci o slovenskim studentima, a u tablici koja slijedi poslije, naveden je ukupan broj studenata po akademskoj godini u razdoblju od 1900. do 1910. godine. Akademске godine 1900./1901., 1901./1902. te 1902./1903. nisu navedene jer tada nije bio upisan niti jedan slovenski student.

²⁹¹ <http://www.dlib.si/details/>

²⁹² Pismo Dragotina Lončara Ivanu Prijatelju od 8.5.1914. iz Idrije u Beč (MS 895 Korespondenca Ivana Prijatelja, NUK Ljubljana, Rkp oddelek)

Redni broj u matičnoj knjizi upisanih studenata	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto rođenja	Pokrajina	Ime i zanimanje oca/skrbnika	Vjera
Ak. god. 1903./1904.						
1065.	Pertot, Milan	1884.	Trst	Primorje	Dr. Simon P., liječnik	Kat.
1697.	Poznik, Slavoj	1880.	Beč	Donja Austrija	Punoljetan	Kat.
1737.	Žnidaršič, Bogumil	1884.	Ilirska Bistrica	Kranjska	Skrbnik dr. Ivan Pilar, odvjetnički vježbenik	Kat.
Ak. god. 1904./1905.						
844.	Kukec, Viljem	1881.	Trbovje	Štajerska	Simon K., zemljoposjednik	Kat.
1350.	Rus, Ivan	1883.	Bled	*Krajina ²⁹³	Ivan R., stolar	Kat.
Ak. god. 1905./1906.						
416.	Gulič, Guidon	1886.	Kras na otoku Krku	Primorje	Franjo G., službenik	Kat.
573.	Hrovatin, Alfons	1881.	Vipava	Krajina	Ant. H., zemljoposjednik	Kat.
1318.	Pavlin, Josef	1885.	Št. Rupert	Krajina	Al. P., zemljoposjednik	Kat.
Ak. god. 1906./1907.						
151.	Brinšek, Stanislav	1886.	Trnovo	Krajina	Ivan B.	Kat.

²⁹³ Nije jasno zašto je za pojedine gradove odnosno mjesta kao pokrajina napisana Krajina kada se svi nalaze na području Kranjske, dok je za druga mjesta i gradove koji se nalaze na području Kranjske, napisano Kranjska. Postoji nekoliko mogućih objašnjenja. Postojala je Slovenska krajina kao dio Kranjske, međutim, mjesta koja se u matičnim knjigama navode kao Krajina, nisu spadala pod taj teritorij. Drugo je objašnjenje da se Kranjska na njemačkom kaže *Krain* pa možda vuče etimologiju iz te riječi (A. B.).

272.	Čuk, Viktor	1887.	Kamnik	Krajina	Skrbnik Antonín Stadler, limar	Kat.
746.	Jekovec, Ciril	1881.	Ljubno	Krajina	Punoljetan	Kat.
2472.	Berce, Janko	1884.	Mošnja	Krajina	Jan B.	Kat.
2482.	Kisovec, Vjekoslav	1885.	Sv. Križ	Krajina	Punoljetan	Kat.
Ak. god. 1907./1908.						
1254.	Mačkovšek, Jan	1888.	Idrija	Krajina	Andrej M., školski sluga	Kat.
2181.	Štimec, Antonin	1886.	Žurje	Krajina	Ivan Š., trgovac	Kat.
Ak. god. 1908./1909.						
5141.	Fux, Karel	1889.	Metlika	Kranjska	Skrbnik Gustin Franta, poštar	Kat.
984.	Kavčič, František	1889.	Žiri	Kranjska	Skrbnik Andrej Kavčič, slobodni posjednik	Kat.
1319.	Lapajne, Adolf	1889.	Idrija	Kranjska	Skrbnik Karol Šunkovec, službenik	Kat.
1329.	Leben, Jan	-	Tacen	Kranjska	Jakob L., zidar	Kat.
1373.	Lončar, Richard	1890.	Tržič	Kranjska	Matej L., trgovac	Kat.
1718.	Pavliček, Julijan	1878.	Kobarid	Primorska	Frant. P., odvjetnik	Kat.
2682.	Vouk, Josip	1888.	Koper	Primorska	Vinko V., stražar	Kat.
Ak. god. 1909./1910.						
138.	Bloudek, Stanislav	1890.	Idrija	Kranjska	Todor B., trgovac	Kat.

917.	Jelenec, Jože	1890.	Trnje	Krajina	Stjepan J., učitelj	Kat.
1777.	Brajnik, Josef	1890.	Sveti Andrea pri Gorici	Gorica	Alois B.	Kat.
341.	Dežela, Augustin	1888.	Idrija	Kranjska	Skrbnik Jan Moravec, zemljoposjednik	Kat.
368.	Delimar, Milan	1891.	Velika Dolina	Krajina	Mijo D., trgovac	Kat.
1373.	Leben, Ivan	1886.	Tacen	Krajina	Jakob L., zidar	Kat.
1391.	Leskovšek, Drago	-	Virstanje	Donja Štajerska	Ivan L., zemljoposjednik	Kat.
1779.	Ozvald, Anton	1889.	Grabe	Donja Štajerska	Anton O.	Kat.
1957.	Porenta, Kašpar	1870.	Virmaše	Kranjska	Punoljetan	Kat.
2644.	Tuječ, Eugen	1884.	Žurge	Kranjska	Ivan Š., trgovac	Kat.n

Tablica 5. Popis slovenskih studenata na ČVUT-u od 1900. do 1910. godine

Ak. god.	Studenti ukupno	Slovenski studenti - ukupno	Kranjska i Krajina	Štajerska	Primorska, Gorica i Istra
1903./1904.	1740	3 (jedan se rodio u Austriji)	1	/	1
1904./1905.	1972	3	1	1	1
1905./1906.	2205	3	3	/	/
1906./1907.	2502	10	8	1	1
1907./1908.	2648	8	6	1	1

1908./1909.	2870	9	6	1	2
1909./1910.	3084	15	10	3	2

Tablica 6. Ukupan broj slovenskih studenata po akademskim godinama (1900.-1910.) te po slovenskim zemljama

8.4 Slovenski doktori u Pragu

Za razliku od hrvatskih studenata koje je analizirao profesor Agičić, ali nije donio poimenični popis doktora, za isto razdoblje slovenske su doktore popisali Irena Gantar Godina u članku „Slovenski doktorji v Pragi 1882. – 1916.“ objavljen u *Zgodovinskom časopisu* te Peter Ribnikar u članku „Pregled slovenskih doktora u Pragu 1917. – 1939.“ u istom časopisu kao i Gantar Godina.

Ovdje ne će biti poimence donesen svaki, bit će spomenuti samo oni koji su nam zanimljivi u kontekstu rada. Kao i Agičić, Gantar Godina i Ribnikar također su koristili posebne matične knjige doktora koji se čuvaju u Arhivu Karlova sveučilišta u Pragu. Godina navodi kako u svojoj analizi nije navodila religiju jer su odreda bili rimokatolici, a navela je ime i prezime u slovenskoj varijanti (iako su imena zapisana i na češkom i na slovenskom te na latinskom jeziku), datum rođenja, završenu gimnaziju, rodni kraj tj. mjesto rođenja te disertacije. Ukupno ih je bilo 85, od toga jedna žena. Većinom su pravnici, 4 je filozofa te 3 liječnika.²⁹⁴

Ako se ne broji Rihard Linger koji je doktorirao pravo 1887. godine, prvi Slovenac koji je doktorirao na češkom sveučilištu u Pragu bio je Stanko Lapajne 1901. godine. Nakon toga uslijedila su još trojica od kojih je najpoznatiji Dragotin Lončar koji je 1902. godine postao doktor filozofije (zemljopis i prirodoslovlje). Broj slovenskih doktora na tom sveučilištu povećao se od 1910. godine kada je 7 slovenskih studenata doktoriralo. Nakon toga svake sljedeće godine ih je bilo oko 10 ili više, dok se tijekom Prvog svjetskog rata broj doktora poprilično smanjio. Najvažniji u ovom razdoblju jesu Ivan Lah, član narodno-radikalne struje stalni dopisnik Omladine, zatim Albert Kramer koji je jedan od osnivača narodno-radikalne

²⁹⁴ Gantar Godina, „Slovenski doktorji“, 452-455.

struje koji je 1910. stupio u Nacionalnu naprednu stranku. Tu je i Lev Brunčko, jedan od rijetkih narodnih radikala koji se zauzimao za uključenje pripadnika struje u socijalno-demokratsku stranku. Jedina žena, Slovenka, koja je doktorirala kemiju i postala doktor filozofije, u ovom razdoblju bila je Ana Jenko, kći ljubljanskog liječnika Ljudevita Jenka i žene mu Tereine Mihajlovne koji su promovirali učenje ruskog jezika. Na slovenskom biografskom leksikonu navedeno je da je 1916. godine u Pragu doktorirala i Valerija Strnad, i to medicinu. Na njemačkom je sveučilištu filozofiju doktorirao Ivan Žmavc, a kako su matične knjige pisane na njemačkom jeziku, tako je i njegovo ime zapisano kao Johann Zmauc.²⁹⁵

Njezinu analizu u daljnjem vremenu, 1917.–1939. godine nastavlja Peter Ribnikar, no detaljnije, s tabličnim prikazima te navodi više podataka o samim doktorima.

Slovenski studenti bili su uključeni u društva južnoslavenskih studenata: *Iliriju*, koja je djelovala 1902. – 1912., *Slovenski tehnički klub* 1905. – 1906., *Adriju* 1907. – 1912. (a okupljali se u istoimenoj kavani), u društvo jugoslavenskih studenata tehničkih fakulteta *Tehničar* 1913.–1938., jugoslavensko akademsko društvo *Jugoslavija* 1918. – 1933. te društvo *Jugoslavenska akademska omladina* 1919. godine. Veliki dio doktora bio je učlanjen u društvo Jugoslavija, kako navodi Joža Ravnik, „da su oni, visokoškolci u Pragu, sanjali ideje o združenju svih južnih Slavena, radovali se uspjehu braće Srba u balkanskim ratovima i osjećali junaštvo sarajevskih atentatora.“ Tako da ne čudi što se dio njih koji je pao u rusko zarobljeništvo, priključio Dobrovoljačkom korpusu Srba, Hrvata i Slovenaca, a dio vojnika nakon Prvog svjetskog rata priključio se Maisterovoj obrani sjeverne slovenske granice.²⁹⁶

Slika 31. Kavana Adria²⁹⁷

²⁹⁵ Gantar Godina, „Slovenski doktorji“, 454-455.

²⁹⁶ Ribnikar, „Pregled slovenskih“, 520.

²⁹⁷ www.podnikatel.cz

Slovenski studenti i doktori Karlova sveučilišta u Pragu igrali su važnu ulogu u povezivanju slovenskog i češkog naoda. Neki od njih uspjeli su se i zaposliti u Pragu, dok su drugi nastavljali svoje osposobljavanje u tom gradu. Zbližavanju ovih dvaju naroda doprinijeli su i državni službenici te gospodarski stručnjaci, poput Ivana Hribara koji je bio ljubljanski gradonačelnik (1896. – 1910.) te zastupnik češke banke Slavija u Ljubljani te Bogumila Vošnjaka. Obojica su bili južnoslavenski izaslanici u Pragu, dok su dr. Matija Murko i Oton Berkopec bili priznati znanstvenici i profesori na Karlovu sveučilištu u Pragu. Češko-slovenskim vezama doprinijele su i razne organizacije, poput Jugoslavenskog i Češkog Sokola, Slovenske i Češke matice te Jugoslavensko-čehoslovačke lige. Pošto je okvir rada 1918. godina, navest ćemo samo još činjenicu da je upravo nakon završetka Prvog svjetskog rata došlo do povećanja broja slovenskih studenata u Pragu, pogotovo 1918. – 1922. godine. Tome su pripomogle novoustanovljene đачke zadruge u Pragu, posebno novčani fondovi i posebni krediti za potporu slovenskim studentima u Pragu, koje je na raspolaganje dalo Povjerenstvo za bogoštovlje i obrazovanje Zemaljske vlade za Sloveniju u Ljubljani. Iz matica koje je Ribnik proučavao vidljivo je da je u razdoblju 1917. – 1939. na Karlovu sveučilištu u Pragu doktoriralo 95 Slovenaca, od toga 27 na pravnom, 63 na medicinskom i 5 na filozofskom.²⁹⁸

Slika 32. Spomen-ploča Matiji Murku u Pragu

²⁹⁸ Ribnikar, „Pregled slovenskih“, 520-521.

9 ZAKLJUČAK: ZLATNA PRIJESTOLNICA SLAVENSKIH STUDENATA

Cilj ovog rada bio je pisati o socijalnim uvjetima života hrvatskih i slovenskih studenata na prijelazu stoljeća u jednom od središta studentskog života Austro-Ugarske Monarhije. No, proučavajući izvore i literaturu, morat ću se složiti sa zaključkom prof. Agičića koji je isto tako spomenuo da je njegov rad/knjiga sve samo ne ono što je očekivao kad ga je počeo pisati. Ista je stvar bila i sa mnom. Moj horizont očekivanja bio je ispunjen tek u maloj mjeri.

Istražujući literaturu o hrvatskim i slovenskim studentima, više nego o socijalnim uvjetima života, bavila sam se hrvatsko-srpskim sukobom, slavenskom uzajamnošću, slovenskim realistima i raspravama o Masarykovim i Marxovim postavkama te izdavačkom djelatnošću kako hrvatskih, tako i slovenskih studenata.

Što se tiče samog socijalnog života, obuhvaća tek dio rada koji je iščitao ili iz pisama studenata, ne toliko doslovno, više s obzirom na molbe koje pišu svojim poznanicima, obitelji ili prijateljima, kako u Hrvatskoj, odnosno Sloveniji, tako i u Češkoj. Bez obzira na to, kada usporedimo broj stanovnika, djelatnosti kojima se bave te broj obrazovanih, broj od 444 hrvatska studenta i 77 doktora (a broj doktora do 1921. popeo se na 193) te 92 slovenska doktora (do točnog broja studenata nisam došla, A. B.), možemo zaključiti da je Prag bio jedno od poželjnijih odredišta koji ih je oblikovao ne samo u obrazovnom, već i u političkom pogledu. Priliku da slušaju Masaryka, tada jednog od vodećih mislilaca, nisu propuštali, a ukoliko zbog financijskih problema nisu mogli živjeti u Pragu, „gutali su“ njegove tekstove.

Naravno, na njihov odlazak u Prag utjecao je i „duhovni vođa“ Stjepan Radić poticajnim govorima i vlastitim primjerom. Zahvaljujući njegovom prijateljstvu s Františekom Hlaváčekom, imali su Čeha za urednika *Hrvatske Misli*, ali i osobu od povjerenja koja im je nabavljala ispitnu literaturu te književna djela i upisivala ih u nove semestre ili odlazila po upis ocjene u indeks kada bi oni bili odsutni.

Ideja slavenske uzajamnosti koja se koncem stoljeća očitovala u sveslavenskim novinarskim kongresima te raznim nazdravičarskim govorima, odama Česima te putopisima, donekle se ostvarila u suradnji hrvatskih, slovenskih i srpskih studenata u časopisu *Novo Doba: Glas ujedinjene omladine hrvatske, srpske i slovenačke*. Čak bi se moglo reći da je za vrijeme Bachova apsolutizma germanizacija ustupila mjesto istoj te je u nekim slučajevima umjesto germanizacije i produbljenja neprijateljstva, dolazilo do intenziviranja hrvatsko-slovenskih veza.

Slovenski su studenti pojačali djelatnost u Pragu suradnjom s hrvatskim i srpskim kolegama te su podržavali veze s kolegama koji su studirali u drugim gradovima Monarhije, naročito s onima iz Beča. Rezultat toga bila je velika izdavačka djelatnost.

Iako su dopisnicima raznih časopisa na prijelazu stoljeća „puna usta“ veličanja slavenske uzajamnosti, ona je osim zdravica, prigodnih natpisa i pozdrava te napora južnoslavenskih studenata da svojim sunarodnjacima približe kulturu i jezik „najnaprednijeg slavenskog naroda u Monarhiji“, često ostajala tek mrtvo slovo na papiru, ali je zato studij u zlatnom Pragu ostala živa uspomena.

10 SAŽETAK

10.1 Sažetak

Diplomski rad nastoji dati pregled hrvatskih i slovenskih studenata u Pragu krajem 19. i početkom 20. stoljeća, točnije između 1882. i 1918. godine. Počinje s usporedbom političke situacije hrvatskih, slovenskih i čeških zemalja, a nastavlja se s objašnjenjem ideje slavenske uzajamnosti te opisom kongresa slavenskih novinara kao i svojevrsnog „hodočašća“ u Velegrad na Metodov grob. Slijedi dio o slovenskim studentima koji su studirali u Pragu, a dobili su zaposlenje u Hrvatskoj (prije 1882.) te o dvojici hrvatskih književnika češkog porijekla. Neizostavan je bio i Stjepan Radić koji je u Pragu studirao samo dvije godine, a uvelike je utjecao na svoje kolege da studiraju u tom „srcu Europe“. Dvije su brojnije skupine hrvatskih studenata: generacija iz 1895. koja je izdavala časopise Hrvatska Misao i Novo Doba te iz 1908. kada su se studenti masovno ispisivali sa zagrebačkog sveučilišta. Posljednja je skupina splitskih studenata koja je u Pragu rodila ideju o pokretanju HNK Hajduk. Slovenski studenti surađivali su u Novom Dobu te su po povratku u Sloveniju pokrenuli časopis Naši zapiski. U ovom razdoblju velik je broj hrvatskih i slovenskih doktora na Karlovu sveučilištu u Pragu. Konačno, u radu se pokušava objasniti kako je studij u Pragu utjecao na hrvatske i slovenske studente.

10.2 Povzetek

Diplomsko delo poskuša dati pregled hrvaških in slovenskih študentov v Pragi konec 19. in začetek 20. stoletja. Na začetku se primerja politična situacija na Hrvaškem, Slovenskem in Češkem in razloži ideja slovanske vzjemnosti kot enega od razlogov za študij na Češkem. V tem primeru so omenjeni kongresi slovanskih časnikarjev, razstave v Pragi in romarstvo na Metodov grob v letu 1885. Glavno obdobje, s katerim se delo ukvarja, je obdobje med letoma 1882 in 1918, vendar so zaradi boljše razlage omenjeni tudi posamezni študenti, ki so študirali v »srcu Evrope« še pred letom 1882. Večina v pričujočem delu omenjenih slovenskih študentov je po končanem študiju začela delati na Hrvaškem. Del o hrvaških študentih lahko razdelimo v dve veliki skupini iz let 1895 in 1908 ko se jih je veliko izpisalo z zagrebške univerze in nadaljevalo študij v Pragi. Skupina iz 1895 je izdajala 2 časopisa: »Hrvatska Misao« in »Novo Doba« in je tudi znana kot praška literarna skupina, s katero so sodelovali tudi slovenski študenti. Ena od pomembnejših oseb iz hrvaške zgodovine, ki je študirala v Pragi, sicer samo 2 leti, je bil Stjepan Radić, ki je s svojimi vtisi vplival na omenjeno strujo študentov. Študenti iz leta 1908 so večinoma odhajali na študij v Prago zaradi politične upokojitve njihovega profesorja Đure Šurmina. Omenjeni so tudi splitski študenti s češke tehnične fakultete, ki so znani kot očetje splitskega nogometnega kluba »Hajduk« kakor tudi slovenski študenti, avtorji časopisa »Naši zapiski«, katerega so izdajali po vrnitvi iz Prage. Delo se konča s hrvaškimi in slovenskimi doktorji Karlove univerze v Pragi v že omenjenem obdobju.

10.3 Abstrakt

Diplomová práce má za cíl poskytnout přehled o chorvatských a slovinských studentech v Praze na konci 19. a počátku 20. století, především mezi lety 1882 a 1918. Začíná srovnáním politické situace v chorvatských, slovinských a českých zemích, pokračuje vysvětlením myšlenky slovanské vzájemnosti a popisem konferencí slovanských žurnalistů a také "pouti" do Velehradu k Metodějovu hrobu. Následně se věnuje slovinským studentům, kteří studovali v Praze a získali zaměstnání v Chorvatsku (před rokem 1882) a dvěma chorvatským autorům českého původu. Zvláštní postavení má Stjepan Radić, který v Praze studoval dva roky, a do značné míry ovlivnil své kolegy při rozhodnutí studovat v "srdci Evropy". Existují dvě velké skupiny chorvatských studentů: generace z roku 1895, kteří vydávali noviny Hrvatska Misao a Novo Doba, a od roku 1908, kdy došlo k hromadnému odchodu studentů z univerzity v Záhřebu. Poslední skupina studentů pocházejících ze Splitu v Praze formovala ideu o ustanovení fotbalového klubu „Hajduk“. Slovinští studenti spolupracovali v novinách Novo Doba a po návratu do Slovinska začali vydávat noviny Naši zapiski. V této době studovalo na Univerzitě Karlově v Praze mnoho chorvatských a slovinských doktorandů. Nakonec se práce pokouší vysvětlit, jak fakulta ovlivnila chorvatské a slovinské studenty.

10.4 Abstract

Master thesis deals with Croatian and Slovene students in Prague at the end of 19th and beginning of 20th century, more precisely, between 1882 and 1918. As an introduction, there is the comparison of the political situation in Croatia, Slovenia and Bohemia (Moravia and Silesia, as well) and the description of the term slavic solidarity. In the description of this term there is the part about congresses of slavic journalists in Austro-Hungarian Empire and about the 'pilgrimage' to St. Method's grave in Velehrad, as well. Then, there is a part about Slovene students who studied in Prague and who got the job in Croatia after finishing their studies. In that part, there is the biography of Croatian students who studied in Prague at the same time, and who were famous Croatian writers, as well. The middle part is about Croatian students in Prague after 1882, especially about Stjepan Radić who studied there for 2 years, but who had a big influence on the other Croatian students convincing them to study in that 'heart of Europe'. There are two strong groups of Croatian students in Prague. The first one is the generation from 1895 who dropped the University of Zagreb after the incident with burning Hungarian flag. They were publishing two magazines: Hrvatska Misao and Novo Doba. The second one is from 1908 who dropped the University of Zagreb after the political retirement of the professor Đuro Šurmin. The last group are students from Split who were studying in Prague and who established the football team Hajduk. The idea was born in the tavern U Fleků where they usually gathered. The part about Slovene students is mostly about those who wrote for the magazines mentioned before. After coming back to Slovenia, they were publishing the magazine Naši zapiski. There is a big amount of the PhD students from Croatia and Slovenia who completed their PhD thesis at the Charles University in Prague at that time.

11 POPIS KRATICA

ANM – Arhiv Narodního musea (u Pragu)

ČVUT – České Vysoké Učení Technické v Praze (Češka visoka tehnička škola/sveučilište u Pragu)

HM – *Hrvatska Misao*

HNK – Hrvatsko narodno kazalište, Hrvatski nogometni klub

JAZU – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

JSDS - Jugoslovska socialdemokratska stranka

MS - manuskript

ND – *Novo Doba*

NSK – Nacionalna i sveučilišna knjižnica (u Zagrebu)

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica (v Ljubljani)

NZ – *Naši zapiski*

Rkp – rokopisni

SAZU – Slovenska akademija znanosti in umetnosti

SKNZ – Slovanska krščanska narodna zveza

ZRC SAZU – Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti

12 POPIS SLIKA I TABLICA

12.1 Popis slika

Slika 1. Strossmayerov trg u Pragu (Strossmayerovo naměsti)

Slika 2. Nova zgrada Měštánske besede, Prag (današnji CEVRO institut)

Slika 3. August Šenoa

Slika 4. Spomenik Francu Gerbicu ispred Glazbene matice u Ljubljani te njegova fotografija

Slika 5. Vjencelav Novak

Slika 6. Naslovnica Križanove biografije Luke Zime iz 1908. godine

Slika 7. Kuća u kojoj je živio Nikola Tesla tijekom studija u Pragu (Ve Smečkah 79)

Slika 8. Teslina ulica i spomenik u Pragu (Praha 6, Dejvice)

Slika 9. Spomen-ploča hrvatskom geofizičaru Andriji Mohorovičiću u Klementinumu u Pragu

Slika 10. Kárlův Týn/Karlštejn

Slika 11. Crkva sv. Norberta i spomen-ploča Mariji i Stjepanu Radiću u toj crkvi

Slika 12. Drugo izdanje Radićeve Češko-hrvatske slovnice s čitankom (1902.)

Slika 13. Franjo Josip I. označava kraj radova na zgradi HNK u Zagrebu

Slika 14. Svečani doček Franje Josipa na otvorenju zgrade HNK u Zagrebu

Slika 15. Vlaho Bukovac, Živio kralj

Slika 16. Kavana Slavija u kojoj su se okupljali hrvatski studenti

Slika 17. Naslovnica Hrvatske Misli

Slika 18. Naslovnica Novog Doba

Slika 19. Naslovnica Glasa ujedinjene omladine hrvatske, srpske i slovenačke

Slika 20. Državni komisijski ispit Božidara Adžije za pravnika (1913.-1914.) na Karlovu sveučilištu u Pragu (njemačkom)

Slika 21. Splitski studenti osnivači Hajduka (Fabijan Kaliterna, Lucijan Stella, Ivan Šakić, Vjekoslav Ivanišević i Vladimir Šore)

Slika 22. Natpis o osnutku HNK Hajduk u praškoj pivnici Ů Fleku koji je postavilo Veleposlanstvo Republike Hrvatske u Češkoj i HNK Hajduk

Slika 23. Ivan Šakić u matičnoj knjizi upisanih studenata ČVUT-a u ak. god. 1903./1904.

Slika 24. Fabijan Kaliterna u matičnoj knjizi upisanih studenata ČVUT-a u ak. god. 1906./1907.

Slika 25. Lucijan Stella u matičnoj knjizi upisanih studenata ČVUT-a u ak. god. 1904./1905.

Slika 26. Vjekoslav Ivanišević u matičnoj knjizi upisanih studenata ČVUT-a u ak. god. 1903./1904.

Slika 27. Dragutin Lončar

Slika 28. Anton Dermota

Slika 29. Spomenik Ivanu Prijatelju ispred NUK-a u Ljubljani

Slika 30. Naši zapiski (Naslovnica časopisa od 15. studenog 1922. godine)

Slika 31. Kavana Adria

Slika 32. Spomen-ploča Matiji Murku u Pragu

12.2 Popis tablica

Tablica 1. Hrvatski studenti na češkom sveučilištu u Pragu (1882. – 1918.)

Tablica 2. Hrvatski studenti prema vjerskoj pripadnosti

Tablica 3. Popis hrvatskih studenata na ČVUT-u od 1900. do 1910. godine

Tablica 4. Ukupan broj hrvatskih studenata po akademskim godinama (1900.-1910.) te po hrvatskim zemljama

Tablica 5. Popis slovenskih studenata na ČVUT-u od 1900. do 1910. godine

Tablica 6. Ukupan broj slovenskih studenata po akademskim godinama (1900.-1910.) te po slovenskim zemljama

13 BIBLIOGRAFIJA

13.1 Neobjavljeni izvori

MS 484 Korespondenca Josipa Cimpermana, NUK Ljubljana, Rkp oddelek:

Pismo Sebastijana Žepiča Josipu Cimpermanu (Varaždin, 8. veljače 1856.)

MS 491 Korespondenca Frana Levstika, NUK Ljubljana, Rkp oddelek:

Pismo Lovre Mahniča Franu Levstiku (Rijeka, 28. prosinca 1860.)

Pismo Lovre Mahniča Franu Levstiku (Rijeka, 29. svibnja 1861.)

Pismo Lovre Mahniča Franu Levstiku (Osijek, 17. i 19. travnja 1863.)

Pismo Lovre Mahniča Franu Levstiku (Split, 25. siječnja 1865.)

MS 819 Korespondenca Ivana Cankarja, NUK Ljubljana, Rkp oddelek:

Pismo Antona Dermote Ivanu Cankaru (Gorica, 7. siječnja 1909.)

Pismo Antona Dermote Ivanu Cankaru (Gorica, 2. studenoga 1910.)

MS 895 Korespondenca Ivana Prijatelja, NUK Ljubljana, Rkp oddelek:

Pismo Antona Dermote Ivanu Prijatelju (Ljubljana, 15. veljače 1905.)

Pismo Antona Dermote Ivanu Prijatelju (Ljubljana, 5. svibnja 1905.)

Pismo Antona Dermote Ivanu Prijatelju (Vinohrady, 2. rujna 1905.)

Pismo Antona Dermote Ivanu Prijatelju (Gorica, 7. siječnja 1909.)

Pismo Antona Dermote Ivanu Prijatelju (Gorica, 23. siječnja 1909.)

Pismo Antona Dermote Ivanu Prijatelju (Gorica, 16. veljače 1909.)

Pismo Dragotina Lončara Ivanu Prijatelju (Prag, 3. ožujka 1900.)

Pismo Dragotina Lončara Ivanu Prijatelju (Ljubljana, 3. srpnja 1905.)

Dopisnica Dragotina Lončara Ivanu Prijatelju (Lukovica, 17. srpnja 1905.)

Dopisnica Dragotina Lončara Ivanu Prijatelju (Ljubljana, 21. kolovoza 1905.)

Dopisnica Dragotina Lončara Ivanu Prijatelju (Ljubljana, 19. listopada 1905.)

Pismo Dragotina Lončara Ivanu Prijatelju (Ljubljana, 27. prosinca 1905.)

Dopisnica Dragotina Lončara Ivanu Prijatelju (Idrija, 8. svibnja 1905.)

MS 973 Zapuščina Ivana Prijatelja: Prepisi, NUK Ljubljana, Rkp oddelek:

MS 973/B Prijepis korespondencije Franca Levca Josipu Stari:

Pismo Franca Levca Josipu Stari (23. travnja 1884.)

Pismo Franca Levca Josipu Stari (15. svibnja 1884.)

Pismo Franca Levca Josipu Stari (6. lipnja 1884.)

Matične knjige upisanih studenata na ČVUT-u u razdoblju od 1900. do 1910. godine

13. 2 Objavljeni izvori

Agičić, Damir (ur.). *Dragi Franta! Hrvatska korespondencija Františka Hlavačeka (1896. - 1904.)*. Zagreb: Srednja Europa, 2003.

Krizman, Bogdan (ur.). *Korespondencija Stjepana Radića (1885. – 1918.), I.* Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, 1972.

Digitalizirane matične knjige doktora Karlova sveučilišta (češkog i njemačkog) u Pragu:

<https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/?lang=cs>

13.3 Literatura

Agičić, Damir. *Hrvatsko-češki odnosi na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*. Zagreb: Ibis grafika, 2000. Unutar knjige nalaze se tri ranije objavljena rada: „Hrvatski studenti na češkom sveučilištu u Pragu 1882. – 1918.“, „Stjepan Radić i Česi“, „Susreti Hrvata i Čeha koncem 19. stoljeća“.

Barac, Antun. *Jugoslavenska književnost*. Zagreb: Matica hrvatska, 1963.

Gantar Godina, Irena. *Filozofski in politični nazori T. G. Masaryka med Slovenci do 1914* /magistarska naloga. Ljubljana, 1983.

Gantar Godina, Irena. *Masaryk in masarykanstvo na Slovenskem (1895-1914)*. Ljubljana: Slovenska matica, 1987.

Gantar Godina, Irena. „Janez Trdina: izseljenec in „Slavjan“.“ U: Bjeličević, Aleksander (ur.). *Zastavil sem svoje življenje : monografija o življenju in delu Janeza Trdine*. Mengeš: Muzej, 2005., dio 1, str. 13-22.

Gantar Godina, Irena. *Neoslavizem in Slovenci*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.

Gantar Godina, Irena. „Slovenski doktorji v Pragi 1882.-1916.“. *Zgodovinski časopis*, 1990, br. 44, 3, str. 451-455.

Gantar Godina, Irena. „Slovenski intelektualci – izseljencina Hrvaškem: Jernej Francelj (1821-1889)“. *Dve domovini/Two homelands*, 2004, br. 19, str. 165-183

Gantar Godina, Irena. „Slovenski izobraženci na Hrvaškem od 1850 do 1860.“. *Dve domovini/Two homelands*, 2004, br. 20, str. 77-94.

Gantar Godina, Irena. „Slovenski izobraženci iz Prage na Hrvaško.“. *Dve domovini/Two homelands*, 2005, br. 22, str. 197-218.

Gantar Godina, Irena. „Masaryk's Influence on the Slovenes“. U: Winters, Stanley B. (ur.). *T. G. Masaryk (1850-1937): Volume 1: Thinker and Politician*. Studies in Russia and East Europe, 1990., str. 114-129

Križan, Josip. „Luka Zima“, *Kres*, 1885, br. 2, str. 112-115.

Križan, Josip. *Životopis Luke Zime, umirovljenog profesora, dopisujućeg člana Jugoslavenske akademije, počastnog člana srpske matice u Novom Sadu i srpske akademije u Biogradu, posjednika Reda sv. Save etc.* Varaždin: pretiskano iz *Naših pravica*, tiskom Stjepana pl. Platzera, 1908.

Kržišnik Bukić, Vera. „Znameniti Slovenci na Hrvaškem skozi zgodovino“, *Migracijske i etničke teme*, 2006, br. 22, 4, str. 421-445.

Plejić, Robert. „Splitski arhitekt Niko Armanda – arhitektonski modernizam i povijesni prostor“, *Kulturna baština*, 2011, br. 37, str. 227-258.

Prunk, Janko. *Kratka zgodovina Slovenije*. Ljubljana: Založba Grad, 1998.

Radić, Stjepan. *Češko-hrvatska slovnica s čitankom*. Zagreb: Dionička tiskara u Zagrebu, 1902.

Radić, Stjepan. *Uzničke uspomene, I.* Zagreb: Naklada Slavenske knjižare Stjepana i Marije Radić, 1929.

Ribnikar, Petar. „Pregled slovenskih doktora u Pragu 1917.-1939.“, *Zgodovinski časopis*, 1992, br. 46, 4, str. 519-537.

Smolej, Viktor. „France Rebec in Čehi“, *Slavistična revija – časopis za literarno zgodovino in jezik*, 1959/1960., br. 12, 1-4, str. 271-283.

Šenoa, August. *Prosjak Luka; Prijan Lovro*. Zagreb: Mladost, 1975.

Šlebinger, Janko. *Slovenski časniki in časopisi – bibliografski pregled od 1797. do 1936.* Ljubljana: Separat iz : Razstava slovenskega novinstva v Ljubljani, 1937.

„Što hoćemo?“ (an.), *Hrvatska Misao*, 1897, br.1, str. 1-4

Trdina, Janez. *Zbrano delo: Hrvaški spomini/Bachovi huzarji in Iliri. Moje življenje – knjiga 3.* Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1946-1959.

Vakaj, Vekoslav. *Jugoslovani v zlati Pragi in slavnem Velegradu: potopisne črtice*. Maribor: Tiskara sv. Ćirila, 1886.

Vasárnapi Ujság - 42. évfolyam, 43. szám, 1895. október 27. 1 / 11

Vodnik, Branko. „Moj jubilej. Refleksije o 25-godišnjici naučnoga rada“, *Jugoslavenska njiva*, godina 10., knjiga 1, br. 4

13.4 Internetski izvori

http://www.cevroinstitut.cz/upload/image/foto_beseda/i21.jpg

<http://www.slovenska-biografija.si/>

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=46465>

<http://www.ffzg.unizg.hr/infoz/dzs/html/Senoa4.htm>

<http://www.croatianhistory.net>

<http://www.dlib.si>
<http://www.nsk.hr>
<http://www.elitepaintings.com>
<http://www.janosik.cz/reference/kavarna-slavia/>
<http://www.prazskypatriot.cz>
<http://www.podnikatel.cz>
<http://hrad-karlstejn.eu/>
<http://opera.hr/index.php?p=article&id=16> (Leksikon hrvatskih opernih pjevača)
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61021>
<http://arhiva.dalje.com/hr-scena/najvei-na-svijetu-u-pragu-otkriven-spomenik-nikolitesli/520938>
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56776>
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41535>
<http://www.unt-genius.hr/spomenici.html>
<http://croatia.ch/zanimljivosti/111014.php>
<http://riznicasrpska.net/knjizevnost/index.php?topic=122.0>
<http://riznicasrpska.net/knjizevnost/index.php?topic=183.0>
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=6893>
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=597>
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=65144>
<https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/?lang=cs>